

**DEKLINÁCIA PREVZATÝCH SUBSTANTÍV
V SLOVENČINE**

Martin Ološtiak – Lucia Gianitsová-Ološtiaková

**Filozofická fakulta Prešovskej univerzity v Prešove
Prešov 2007**

Recenzenti:

Prof. PhDr. Juraj Dolník, DrSc.

Prof. PhDr. Pavol Žigo, CSc.

Prípravu a vydanie monografie spolufinancovala vedecká a grantová agentúra Ministerstva školstva SR a Slovenskej akadémie vied (granty VEGA č. 1/1432/04 *Morfosyntaktický výskum v rámci Slovenského národného korpusu* a VEGA č. 2/6147/06 *Ortoepický slovník slovenského jazyka*).

Monografia je súčasťou riešenia grantového projektu MŠ SR VEGA č. 1/1432/04 *Morfosyntaktický výskum v rámci Slovenského národného korpusu* (vedúca doc. PhDr. Miloslava Sokolová, CSc.) a grantového projektu MŠ SR VEGA č. 2/6147/06 *Ortoepický slovník slovenského jazyka* (vedúci doc. PhDr. Slavomír Ondrejovič, DrSc., Jazykovedný ústav Ľudovíta Štúra SAV).

Obálka

Ján Majdiak

© Mgr. Martin Ološtiak, PhD., Mgr. Lucia Gianitsová-Ološtiaková, 2007

© Vydala Filozofická fakulta Prešovskej univerzity v Prešove roku 2007

1. vydanie – Náklad 100 – Strán 152

Tlač: Grafotlač, Prešov

ISBN 978-80-8068-694-9

EAN 9788080686949

OBSAH

Zoznam skratiek a značiek.....	7
Zoznam tabuliek, algoritmov a schém	9
Úvod	11
1 Slovenčina a jazykové kontakty	13
2 Metodologické východiská	18
2.1 Výber vzorových slov pre deklinačné skupiny.....	21
2.2 Receptivita deklinačného typu	23
2.3 Deklinačná oscilácia	25
2.3.1 Paralelná deklinácia (//)	25
2.3.2 Kombinovaná deklinácia (+).....	26
2.3.3 Deklinačná variantnosť (/)	26
3 Morfológická adaptácia	30
3.1 Transgenderizácia	30
3.2 Transnumerizácia	32
3.3 Transdeklinácia	34
4 Transdeklinácia makroskupín.....	35
4.1 Životné maskulína	37
4.1.1 Menná deklinácia	38
4.1.2 Adjektíválna deklinácia.....	49
4.1.3 Indeklinábiliá	50
4.1.4 Deklinačná oscilácia životných maskulín	52
4.2 Neživotné maskulína	60
4.2.1 Menná deklinácia	61
4.2.2 Adjektíválna deklinácia.....	74
4.2.3 Indeklinábiliá	75
4.2.4 Deklinačná oscilácia neživotných substantív	76
4.3 Feminína.....	96
4.3.1 Menná deklinácia	97
4.3.2 Adjektíválna deklinácia.....	110
4.3.3 Indeklinábiliá	111
4.3.4 Deklinačná oscilácia feminín	112
4.4 Neutrá.....	116
4.4.1 Menná deklinácia	117
4.4.2 Adjektíválna deklinácia.....	128
4.4.3 Indeklinábiliá	129
4.4.4 Deklinačná oscilácia neutier	130
4.5 Rodovo-deklinačná variantnosť.....	135
4.6 Alternácie pri skloňovaní prevzatých substantív	138
4.6.1 Neklasifikujúce alternácie.....	138
4.6.2 Klasifikujúce alternácie.....	139
Závery	143
Literatúra	146
Summary	151

ZOZNAM SKRATIEK A ZNAČIEK

A	akuzatív
AD	adjektívna deklinácia
C	konsonant
Cs	sonórny konsonant
*Cs	postsonantická sonóra – polovokály ĭ, ů
Cš	šumový konsonant
D	datív
DSZ	Dynamika slovnej zásoby súčasnej slovenčiny (Horecký – Buzássyová – Bosák et al., 1989)
F, f	femininum
G	genitív
GM	gramatická morfa
I	inštrumentál
IN	indeklinabiliá
KM	koreňová morféma
KSSJ	Krátky slovník slovenského jazyka
L	lokál
L ₁	východiskový jazyk
L ₂	preberajúci jazyk
M, m	maskulínium
MD	menná deklinácia
MN	maskulína – neživotné
MO	maskulína – osobné
MSJ	Morfológia slovenského jazyka (1966)
MSS	Morfematický slovník slovenčiny (Sokolová et al., 1999)
MZ	maskulína – zvieracie
MŽ	maskulína – životné
N, n	1. nominatív; 2. neutrum
NDSSS	Nový deklináčny systém slovenských substantív (Sokolová, 2007)
pl	plurál
PSP	Pravidlá slovenského pravopisu
SCS	Slovník cudzích slov. Akademický (2. vyd., 2005)
sg	singulár
SKMS	Slovník koreňových morfém slovenčiny (Sokolová et al., 2005)
SNK	Slovenský národný korpus
TF	tvarotvorný formant
tr.	trieda
TZ	tvarotvorný základ
V	vokál
/	variantná deklinácia
//	paralelná deklinácia
+	kombinovaná deklinácia

ZOZNAM TABULIEK, ALGORITMOV A SCHÉM

Tabuľky

č.	názov	strana
1.	Receptivita makroskopín prevzatých substantív	35
2.	Zastúpenie makroskopín v SCS a SKMS	35
3.	Typy deklinácie prevzatých životných maskulín	37
4.	Súhrnná receptivita životných maskulín	37
5.	Receptivita menných deklinačných typov maskulín	39
6.	Paralelná deklinácia životných maskulín	52
7.	Variantnosť v skloňovaní životných maskulín	54
8.	Pomer tvarov Npl -i/-ovia (chlap – syn)	57
9.	Pomer tvarov Npl -i/-ovia (chlapec – svedok)	58
10.	Typy deklinácie prevzatých neživotných maskulín	60
11.	Súhrnná receptivita prevzatých neživotných maskulín	60
12.	Receptivita menných deklinačných typov neživotných maskulín	62
13.	Paralelná deklinácia neživotných maskulín	76
14.	Variantnosť v skloňovaní neživotných maskulín	78
15.	Konkurencia tvarov Gsg (zápas – dub)	81
16.	Konkurencia tvarov Gsg v lexémach na -mer	82
17.	Konkurencia tvarov Gsg (vzťah – jazyk)	83
18.	Konkurencia tvarov Gsg (materiál – hotel)	83
19.	Konkurencia tvarov Gsg (výsledok – kúsok)	84
20.	Konkurencia tvarov Gsg (stroj – žiaľ, koniec – manéver)	85
21.	Konkurencia tvarov Lsg (typ materiál – zápas)	86
22.	Konkurencia tvarov Ipl (MŽ – jednoslabičné lexémy)	91
23.	Konkurencia tvarov Ipl (MŽ – viacslabičné lexémy)	91
24.	Konkurencia tvarov Ipl (MN – jednoslabičné lexémy)	92
25.	Konkurencia tvarov Ipl (MN – viacslabičné lexémy)	94
26.	Typy deklinácie prevzatých feminín	96
27.	Súhrnná receptivita prevzatých feminín	96
28.	Receptivita menných deklinačných typov feminín	98
29.	Paralelná deklinácia feminín	112
30.	Variantnosť v skloňovaní feminín	113
31.	Kolísanie tvarov Gpl -i/-ø	114
32.	Kolísanie tvarov D/Lpl	115
33.	Typy deklinácie prevzatých neutier	116
34.	Súhrnná receptivita prevzatých neutier	116
35.	Receptivita menných deklinačných typov	118

36.	Početnosť lexém na -o/-um/-on a plurálií v jednotlivých typoch/ podtypoch	120
37.	Paralelná deklinácia neutier	131
38.	Kombinovaná deklinácia neutier	131
39.	Variantná deklinácia neutier	133
40.	Vzťah sklonnosti a nesklonnosti a rodovo-deklinačná variantnosť	135
41.	Zapojenie typov deklinácie do rodovo-deklinačnej variantnosti	136
42.	Rodovo-deklinačná variantnosť (súhrn)	136
43.	Alternácie v skloňovaní prevzatých životných maskulín	140
44.	Alternácie v skloňovaní prevzatých neživotných maskulín	140
45.	Alternácie v skloňovaní prevzatých feminín	141
46.	Alternácie v skloňovaní prevzatých neutier	142
47.	Najreceptívnejšie deklinačné typy mennej deklinácie	144

Algoritmy

č.	názov	strana
1.	Menná deklinácia životných maskulín	38
2.	Adjektíválna deklinácia životných maskulín	50
3.	Menná deklinácia neživotných maskulín	61
4.	Adjektíválna deklinácia neživotných maskulín	74
5.	Menná deklinácia feminín	98
6.	Adjektíválna deklinácia feminín	110
7.	Menná deklinácia neutier	117
8.	Adjektíválna deklinácia neutier	128

Schémy

č.	názov	strana
1.	Znázornenie pomeru medzi tvarmi A a tvarmi B	27
2.	Typy deklinačnej oscilácie	28
3.	Paralelná deklinácia životných maskulín	52
4.	Paralelná deklinácia neživotných maskulín	76
5.	Znázornenie faktorov vplývajúcich na fungovanie koncoviek Ipl	89
6.	Paralelná deklinácia feminín	112
7.	Fonologický faktor pri členení XII. triedy	119
8.	Paralelná deklinácia neutier	131

ÚVOD

Monografia *Deklinácia prevzatých substantív v slovenčine* je súčasťou projektu *Nový deklináčny systém slovenčiny* a bezprostredne nadväzuje na prácu M. Sokolovej *Nový deklináčny systém slovenských substantív* (2007). Výstupom tohto projektu mala byť pôvodne kolektívna monografia v trojautorstve M. Sokolová – M. Ološtiak – L. Gianitsová-Ološtiaková. Pôvodný rukopis bol nakoniec rozdelený na dve časti, ktoré vychádzajú ako samostatné knižné jednotky (tretia časť o deklinácii proprií je rozpracovaná). Z tohto dôvodu bolo potrebné v našej práci urobiť viaceré obsahovo-formálne zmeny. Nanovo boli vypracované úvodné časti (úvod, teoretické východiská) a upravený bol aj zvyšok rukopisu (jadrová kapitola, literatúra a závery).

V monografii vychádzame zo spôsobu deskripcie a explanácie deklináčného systému, uplatneného v práci *Nový deklináčny systém slovenských substantív* (Sokolová, 2007; ďalej NDSSS).

Deklináciu prevzatej substantívnej lexiky sme skúmali na materiáli akademického *Slovníka cudzích slov* (2. vyd., 2005; ďalej SCS). Zastúpenie jednotlivých typov deklinácie, makroskupín, typov, vzorov a podvzorov prevzatej substantívnej lexiky (termíny porov. ďalej) porovnávame s „domácou“ lexikou (porov. Sokolová, 2007), ktorú reprezentuje *Slovník koreňových morfém slovenčiny* (Sokolová – Ološtiak – Ivanová et al., 2005; ďalej SKMS) a jeho predchodca *Morfematický slovník slovenčiny* (Sokolová et al., 1999; ďalej MSS). Adjektívum „domáci“ dávame do úvodzoviek, pretože tento súbor obsahuje nielen domácu, ale aj prevzatú lexiku. Je to prirodzené, keďže SKMS a MSS materiálovo vychádzajú z *Krátkeho slovníka slovenského jazyka* (3. vyd., 2004; ďalej KSSJ) a *Pravidiel slovenského pravopisu* (2. vyd., 1998; ďalej PSP). Tieto kodifikačné príručky spracúvajú predovšetkým jadro a prechodnú sféru slovenskej slovnej zásoby,¹ v ktorých sa vyskytujú aj prevzaté jednotky (o termínoch jadro a prechodná sféra porov. Ondrus – Horecký – Furdík, 1980). Na ilustráciu: v MSS v najpočetnejšom podsúbore nemotivovaných lexém a derivátov (56 836 lexém z celkového počtu 70 099) je pomer neprevzatých a prevzatých jednotiek 41 263 : 15 573 (73 % : 27 %).² V tejto práci teda nejde o porovnávanie deklinácie prevzatej a čisto domácej lexiky. Porovnávame deklináciu prevzatých substantív (s prevahou odborných termínov patriacich na okraj slovnej zásoby) s reprezentatívnym súborom slovenskej lexiky (s prevahou domácich jednotiek).

¹ „KSSJ zachytáva jadro slovnej zásoby s protívahou jej okrajových oblastí, ako sú nové slová a oproti nim niektoré slová zastarávajúce, knižné slová a na druhej strane hovorové slová, ako aj frekventované nespisovné výrazy, niektoré termíny atď.“ (KSSJ, 2003, s. 10).

² Za prevzaté sa v SKMS a MSS považujú lexikálne jednotky označené číslicami: **1** (prevzaté nemotivované slová a deriváty: počet 5471), **2** (prevzaté slová s domácimi adaptačnými a derivačnými afixmi: 9757), **0,1** (výpožičky z češtiny, resp. z iných slovanských jazykov: 77), **0,2** (výpožičky z češtiny, resp. z iných slovanských jazykov s domácimi afixmi: 234) a **1,1** (nesegmentované citátové výrazy: 34); porov. Sokolová et al., 1999, s. 494; Ološtiak, 2007c.

Spoločná metodológia oboch monografií podmieňuje skutočnosť, že niektoré typy výkladov sa opakujú v NDSSS i v našej práci. Napriek tomu sme sa snažili opakovanie obmedziť na minimálnu mieru. Z tohto dôvodu sa v našej knihe nenachádza podrobný komentár k jednotlivým algoritmom, len sa poukazuje na rozdiely v algoritmickom spracovaní domácej a cudzej lexiky (porov. napr. absenciu deklinačných typov *Topolčany*, *Leváre* v skupine neživotných maskulín); neopakuje sa ani komentár k receptivite a charakteristike výsledných vzorov na základe dominantných faktorov, ani zhrnutie faktorov vyčleňujúcich triedy a vzory makroskupín a pod.

Na začiatku každej zo štyroch nosných kapitol 4.1 až 4.4 (životné maskulína, neživotné maskulína, feminína, neutrá) sa nachádzajú súhrnné štatistické údaje o receptivite typov deklinácie spolu s typmi deklinačnej oscilácie (variantná, kombinovaná, paralelná deklinácia), ďalej tabuľky s podrobnou súhrnnou receptivitou aj s jednotlivými deklinačnými typmi (osobitne sa vyjadruje percentuálne zastúpenie vzoru/podvzoru v rámci danej triedy aj v celej makroskupine). Po týchto úvodných pasážach nasleduje vlastný výklad, v rámci ktorého sa pozornosť venuje typu deklinácie, deklinačnej triede, vzoru, podvzoru, receptivite a deklinačnej oscilácii. Osobitne sa zhrňuje problematika rodovo-deklinačnej variantnosti (4.5) a alternácií (4.6). Najfrekvencovanejšie lexémy sa uvádzajú podľa databázy Slovenského národného korpusu (Garabík, rkp.).

Za súhlas na využitie, ako aj za sprostredkovanie heslára s gramatickými charakteristikami z druhého vydania SCS vďačíme kolegom z Jazykovedného ústavu Ľ. Štúra SAV Ing. Vladimírovi Benkovi, doc. PhDr. Jánovi Bosákovi, CSc., a doc. PhDr. Slavomírovi Ondrejovičovi, DrSc. Zvlášť by sme sa chceli poďakovať Ing. Jánovi Genčimu, PhD., z Technickej univerzity v Košiciach, ktorý počítačovo spracoval lexikálny materiál zo spomínaného slovníka podľa našich požiadaviek. Tým sa príprava monografie značne urýchlila.

Poďakovanie patrí aj recenzentom prof. PhDr. Jurajovi Dolníkovi, DrSc., a prof. PhDr. Pavlovi Žigovi, CSc.

1 SLOVENČINA A JAZYKOVÉ KONTAKTY

Kontakty s inými jazykmi sú prirodzenou súčasťou fungovania národného jazyka. Bohatým inventárom jazykových kontaktov sa vyznačuje aj slovenčina, napr. SCS spracúva lexiku prevzatú z vyše 100 jazykov. Tým sa koriguje klasický poznatok J. Mistríka, podľa ktorého sa v slovenčine nachádzajú slová prevzaté z viac než 30 jazykov (Mistrík, s. a., s. 50).³

O. Orgoňová (1998, s. 21, pozn. 3) poukazuje na dvojaké chápanie termínu jazykový kontakt: 1) Podľa užšieho vymedzenia sa jazyky do kontaktu dostávajú prostredníctvom bilingvistu (porov. napr. „kultovú“ prácu U. Weinreicha *Languages in contact*). 2) Podľa širšieho vymedzenia sa jazykový kontakt chápe ako „viacstranné prepojenie na viacerých systémových jazykových rovinách zakladajúce sa na určitých historicko-geografických, spoločensko-politických, kultúrnych, psychologických a iných faktoroch bez závislosti od genetického či typologického príbuzenstva“ (Orgoňová, 1998, s. 21; porov. aj Encyklopédia jazykovedy, 1993, s. 218 [heslo: jazykové kontakty]). S touto dichotómiou do veľkej miery konvenuje rozlišovanie medzi bezprostredným a sprostredkovaným kontaktom. K bezprostrednému kontaktu dochádza pri stretávaní sa používateľov rôznych jazykov; sprostredkovaný kontakt vzniká prostredníctvom masovokomunikačných prostriedkov (Šikra, 1989, s. 198). L. Bloomfield (1933, s. 461; cit. podľa: Haugen, 1988, s. 4) túto dichotómiu vyjadruje termínmi *kultúrny kontakt* (*cultural contact*) – *bezprostredný, dôverný kontakt* (*intimate contact*), ktorý viacmenej zodpovedá dichotómii *priamy – nepriamy kontakt*. V práci sa budeme venovať tzv. kultúrnym kontaktom. Kultúrny jazykový kontakt sa najočividnejšie prejavuje na lexikálnej úrovni. Preto neprekvapuje, že táto oblasť výskumu jazykových kontaktov patrí medzi najprebádanejšie (Danchev, 1988, s. 47).

Jeden zo spôsobov obohacovania lexiky je preberanie z cudzích jazykov, pričom podnet na prevzatie lexikálnej jednotky prichádza z preberajúceho jazyka (L₂), resp. z komunikačných potrieb spoločenstva, ktoré tento jazyk používa. Motivačným impulzom je zvyčajne komunikačno-nominačná lakúna, ktorú treba v L₂ vyplniť, teda najčastejšie pomenovať určitý objekt referenčného priestoru (porov. aj Ružička, 1976, s. 416 – 417). Používa sa aj termín *the need-filling motive*, t. j. „potreba naplňovania názvov nových designátov“ (Mańczak-Wohlfeld; uvádza Wacharczyková, 1999, s. 152). Pravda, príčiny prevzatia bývajú rôzne (okrem denotačnej potreby možno uvažovať napr. aj o systémovo-štruktúrnych, štylistických či pragmatických motívoch).

Extralingválne pohyby najbezprostrednejšie odráža lexika, čím sa slovo (lexikálna jednotka) stáva centrálnym prvkom aj v oblasti jazykových kontaktov: primárne sa preberá cudzojazyčné lexikálne výrazivo. Preberanie cudzích lexém sa však prirodzeným spôsobom dotýka celého jazykového systému (porov. ďalej). V rámci slovnodruhovej špecifikácie dominantné postavenie patrí substantívam, ďalej adjektívam a slo-

³ Počty lexém z piatich najviac zastúpených jazykov v analyzovanom súbore (bez sprostredkujúceho kontaktu): gréčtina 9152, latinčina 7004, francúzština 1385, angličtina 938, nemčina 793.

vesám (porov. aj Filipović, 1986). K dispozícii sú štatistické údaje o galicizmoch v slovenčine (Orgoňová, 1998, s. 38 – 39): z celkového počtu 4222 galicizmov je 63,43 % substantív, 24,16 % adjektív a 8,67 % slovies. Nominálna lexika je teda zastúpená až 87,39 percentami, keďže substantíva predstavujú základný pomenovací slovný druh vôbec a adjektíva ako statické príznaky samostatne existujúcich javov sú so substantívami ontologicky aj gramaticky úzko späté. Podobne J. Fisiak (1986, s. 260) uvádza, že 80 % všetkých anglicizmov v poľštine predstavujú substantíva; v dánčine je približne 74 % substantívnych anlicizmov (Sørensen, 1986, s. 46 – 47). Dominantnosť substantív pri interlingválnom importe preto možno považovať za kontaktologickú univerzáliu.

V súčasných prácach o jazykových kontaktoch sa ako jedna z najdominantnejších tém oprávnenne analyzuje internacionalizácia ako proces šírenia jazykových (lexikálnych) jednotiek do viacerých (aj nepribuzných) jazykov; porov. napr. heslo internacionalizácia jazyka v *Encyklopédii jazykovedy* (1993, s. 195 – 196). V súvislosti so slovenčinou a slovanskými jazykmi odkazujeme napr. na tieto novšie práce internacionalizácii: *Internacionalizácia v súčasných slovanských jazykoch: za a proti* (1999), *Internacionalizace v nové slovní zásobě* (2003), *Komparacja współczesnych języków słowiańskich. 1. Słowotwórstwo. Nominacja* (2003), *Przejawy internacionalizacji w słowotwórstwie współczesnej polszczyzny* (Waszakowa, 2005), *Internacionalizace současné české slovní zásoby* (Svobodová, 2007), a nespočetné množstvo čiastkových štúdií (porov. napr. dvojčíslo Jazykovedného časopisu z r. 2003).

Termínom internacionalizmus v tejto práci chápeme každý lexikálny prvok cudzej proveniencie, keďže každé prebratie cudzojazyčného prvku prispieva k zvýšeniu internacionalnosti jazyka. Vychádzame pritom z charakteristiky J. Bosáka: „Internacionalizácia – zvyšovanie podielu cudzích slov predovšetkým v domácej slovnej zásobe, ako aj nárast počtu prevzatých slov (utvorených najmä pomocou gréckych a latinských prvkov) predovšetkým v odbornej a publicistickej oblasti, no sčasti aj v bežnom hovorenom jazyku“ (Bosák, 1999, s. 7).⁴ K tomuto konštatovaniu pokladáme za potrebné pripomenúť vehementné, niekedy až masové (bez negatívnych konotácií) preberanie a používanie prevzatých (najmä anglických) výrazov v subštandardných varietách. Internacionalizácia sa teda dotýka rovnako spisovných aj nespisovných variet národného jazyka, jej realizácia sa však v jednotlivých varietách líši, a to kvantitatívne aj kvalitatívne. Napr. v slovenských nárečiach sa vyskytujú predovšetkým germanizmy a hungarizmy, ďalej latinizmy, polonizmy a ukrajinizmy (diferencovane podľa teritoriálnej príslušnosti); študentské sociolekty sa v súčasnosti obohacujú predovšetkým o anglicizmy, sčasti o germanizmy, okrajovo o jednotky z iných jazykov.

Neprekvapuje, že jednou z najdôležitejších kontaktologických tém je problematika adaptácie (Haugen, 1988, s. 8). V súvislosti so spomínaným procesom internacionali-

⁴ K terminologickým otázkam internacionalizácie porov. napr. podrobný výklad K. Waszakowej (2005, s. 25 – 33).

zácie sa v *Dynamike slovnej zásoby súčasnej slovenčiny* (Horecký – Buzássyová – Bosák et al., 1989, s. 273; ďalej DSZ) oprávnenne konštatuje, že internacionalizácia neznamena jazykovú nivelizáciu, ale pri preberaní sa prejavuje aktivita L₂; v každom národnom jazyku sa internacionalizmus adaptuje podľa zákonitostí toho-ktorého jazyka: „Tzv. internacionalizmy sú viac alebo menej fonologicky, foneticky, morfológicky, sémanticky aj štylisticky stvárnené národnými jazykmi, sú viac alebo menej adaptované a integrované do ich jazykových systémov“ (DSZ, s. 273).

Pri analýze adaptačných procesov sa ako efektívne ukazuje využívanie metodických postupov konfrontačnej analýzy (Furdík, 1994; Ivir, 1988), keďže „podstata adaptačného mechanizmu sa v plnom rozsahu neodhalí, ak sa do náležitej hĺbky neanalyzuje systémová hodnota sledovaného javu vo východiskovom jazyku“ (Furdík, 1994, s. 97). Ak majú byť prvky cudzej proveniencie v komunikácii L₂ akceptované, komunikačne efektívne, musia sa prispôsobovať systémovo-funkčným zákonitostiam L₂. Možno uvažovať o adaptácii na všeobecnej úrovni alebo postupovať od analýzy interlingválnych špecifik na čiastkových jazykových rovinách.

Všeobecná rovina

Zdomáčňovanie je výsadou L₂ a uplatňujú sa pri ňom zákonitosti, platiace v tomto jazyku. Interlingválna „púť“ sa nerealizuje naraz, ale prebieha stupňovito, pričom jednotlivé fázy sa prelínajú, tvoria isté kontinuum: „Preberanie slov je dlhší a predovšetkým systémový proces, špecificky sa prejavujúci v jednotlivých vrstvách slovnej zásoby“ (DSZ, s. 293). Zväčša sa rozlišujú tri fázy interlingválneho vzťahu (Furdík, 1994).⁵

1. Interferencia je prvotné používanie prevzatých jazykových prostriedkov v reči. Vychádzame z konkrétnejšej definície O. Orgoňovej, ktorá interferenciu v súlade s predmetom svojho výskumu chápe ako „prvotné uplatňovanie galicizmov v reči“ (Orgoňová, 1998, s. 47). Interferencia prakticky nezasahuje do jazykového systému (langue), neznamena teda automatickú adaptáciu (porov. poznámku J. Doruľu, ktorú cituje J. Furdík (1994, s. 96), pretože najmä v dôsledku priameho kontaktu sa môže v komunikácii vyskytnúť mnoho efemérnych, často okazionálnych prvkov uvedomene alebo neuvedomene použitých ad hoc (napr. timbrové variácie slovenských hlások pod vplyvom maďarčiny, z hľadiska ortoepickej normy spisovnej slovenčiny neprípustná výslovnosť typu [roshodnuť] a pod.; porov. aj Sabol, 1993).

Je potrebné diferencovať medzi javmi jednotlivých jazykových rovín – napr. interferenčné zvukové prvky sú v podstate bez šance na výraznejšiu adaptáciu a integráciu. A naopak, lexikálne interferizmy sú potenciálne adaptovateľné a integrovateľné v oveľa väčšej miere. Je zrejmé, že interlingválna receptivita (schopnosť prijímať cudzojazyčné jednotky) závisí od charakteru jazykového podsystému. Kvantitatívne obmedzený fónický podsystém je uzavretejší, cudzie prvky prijíma v maximálne obmedzenej miere a ich status je maximálne periférny (porov. napr. segmenty *ö, ő, ü, ű*). Na

⁵ Podobne aj O. Orgoňová (1998), hoci s malými terminologickými odlišnosťami, avšak pojmovo sa títo bádatelia zhodujú – poznamenáva, že kontaktný vzťah sa realizuje v troch fázach: *interferencia* – *adaptácia* – *integrácia*.

druhej strane otvorenosť a rozsiahlosť lexikálneho subsystému podmieňuje jeho „štedrú“ receptivitu.

2. Adaptácia je proces postupného zdomácnovania, prispôsobovania sa jazykových prostriedkov v L_2 (porov. Orgoňová, 1998, s. 47). J. Furdík (1994, s. 97) adaptáciu považuje „za nevyhnutnú podmienku postupnej integrácie [prevzatých jednotiek] do lexiky prijímajúceho jazyka“.

3. Integrácia je posledná fáza, ktorá potvrdzuje viac či menej systémové začleňovanie jazykových prvkov do L_2 .

Nazdávame sa, že najmä medzi druhou a tretou fázou nemožno viesť ostrú hranicu. Z tohto dôvodu uvažujeme o adaptačno-integračných, resp. skráteno o adaptačných procesoch, pričom pojmovo odkazujeme zároveň na adaptáciu aj na integráciu. Navyše, aj keď lexému ako celok považujeme za interferizmus, aj na nej sa môžu prejavovať adaptačné stopy najmä na fónickej a morfolologickej úrovni – vplyv adaptácie možno pozorovať už v interferenčnej fáze (bližšie porov. Ološtiak, 2007a).

Z genetického hľadiska interlingválny penetrančný proces v L_2 prebieha v smere *parole* → *langue*, pričom interferenciu primárne pokladáme za záležitosť *parole*, adaptácia ako spojovací článok stojí na prechode medzi *parole* a *langue* a integrácia patrí do sféry *langue*. Tým je daný aj vzťah centrum – periféria. Interferizmy stoja na periférii lexikálneho subsystému. Postupnou adaptáciou lexéma naberá centripetálny „kurz“ a väčšinou „končí“ na rozhraní medzi perifériou a prechodnou vrstvou lexiky (k triáde centrum – prechodná vrstva – periféria porov. Ondrus – Horecký – Furdík, 1980, s. 27 – 28).

Adaptácia a integrácia na čiastkových jazykových úrovniach

Konštatovali sme, že jazykové prvky cudzieho pôvodu sa do L_2 dostávajú zvyčajne prostredníctvom lexém, základných pomenovacích jednotiek. Prevzatie lexémy v smere $L_X \rightarrow L_S$ pokladáme za **interlingválny import**. Na jednej strane stojí L_2 , ktorý aktívne cudzí jazykový materiál „dováža“, na druhej strane je L_1 , ktorý pasívne jazykový materiál „vyváža“.

Adaptačný proces neprebíha jednoliato, ale čiastkovo sa realizuje na jednotlivých jazykových úrovniach: hláskoslovnej, morfolologickej, morfematickej, lexikálno-sémantickej, derivačnej, pravopisnej a stylistickej. Nazdávame sa, že tieto procesy sa vhodným spôsobom pomenúvajú termínom so slovotvornou štruktúrou **trans-** + **Z_s** + **-(iz)ácia**.⁶ Termíny transfonemizácia, transmorfemizácia do lingvistiky voviedol chorvátsky kontaktológ R. Filipović (napr. 1986; tam aj ďalšia literatúra). Ďalšie termíny (transmorfologizácia, transderivácia, transsémantizácia, transkolokácia, transortografiácia) v slovenčine analogicky vytvoril J. Furdík (1994). Nezávisle od J. Furdíka s termínmi transderivácia, transmorfologizácia a transsémantizácia pracuje bulharský

⁶ Terminologickú primeranosť tohto „terminotvorného“ typu vidíme v tom, že adekvátne sa v ňom vyjadrujú podstatné prvky sémantického spektra pojmu: prefixom *trans-* sa vyjadruje vektorovosť (pohyb, smer), suffixom *-(iz)ácia* sa vyjadruje procesualnosť a slovotvorným základom sa vyjadruje, na akej úrovni adaptácia prebieha.

kontaktológ J. Adjukovič (1997). V analogickej terminotvorbe by sa dalo pokračovať: transparadigmatizácia a transsyntagmatizácia (prehodnotenie paradigmatických a syntagmatických vlastností lexémy), transštylemizácia (bližšie porov. Ološtiak, 2001a, s. 83; 2007a). Vzťah medzi uvedenými transprocesmi odráža kooperáciu i konfliktnosť vo fungovaní jednotlivých jazykových subsystémov.

V centre záujmu predkladanej monografie stojí adaptácia na morfolologickej úrovni – **transmorfológizácia**.

2 METODOLOGICKÉ VÝCHODISKÁ

Metodologické východiská nového prístupu k deklinácii slovenských substantív sú detailne predstavené v úvodných dvoch kapitolách NDSSS, preto nepovažujeme za produktívne na tomto mieste podrobne opakovať všetky tam uvedené tézy. Sústreďme sa len na stručné predstavenie pilierových téz použitej metodológie a podrobnejšie sa budeme venovať jednak otázkam, ktorým sa v NDSSS nevenovalo toľko pozornosti (osvetlenie termínu receptivity deklinačného typu, výber vzorových slov), jednak špecifickým otázkam, súvisiacim s deklináciou prevzatej lexiky.

Metodológiu nového prístupu k deklinačnému systému slovenčiny, ako ho predstavila M. Sokolová v niekoľkých štúdiách a súhrnne v NDSSS, možno zhrnúť takto:

- „Cieľom tohto prístupu je na základe hierarchicky usporiadaného súboru pravidiel začleniť slovenské substantíva do jednoznačných typov bez výraznejších výnimiek“ (Sokolová, 1994/1995 s. 137), teda minimalizovať konkurenčné gramatické morfy a celkovo sprehľadniť deklinačnú štruktúru.

- Na základe kategórií *gramatický rod*, *životnosť* a *personickosť* sa substantíva rozčleňujú do štyroch makroskupín – životné maskulína (ŽM), neživotné maskulína (NM), feminína (F), neutrá (N); v rámci ŽM sa rozlišujú podskupiny osôb a zvierat.

- Na základe príznakov *ohýbateľnosť* a *substantívnosť* sa substantíva zo všetkých štyroch makroskupín zaraďujú do troch typov deklinácie: menná deklinácia (MD), adjektívna deklinácia (AD) a indeklinabilita (IN).

- Štruktúracia substantív do hierarchicky usporiadaných skupín sa zakladá na **deklinačných klasifikátoroch**, ktorými sú:

1. **Rod a životnosť** (na úrovni makroskupín).

2. **Štruktúrne vzťahy medzi morfami** (na úrovni aj v rámci makroskupín). Napr. makroskupiny MŽ a MN sa odlišujú zhodou $Asg \equiv Gsg$ (MŽ) vz. $Nsg \equiv Asg$ (MN); v rámci MŽ sa rozlišujú osobné maskulína so zhodou $Apl \equiv Gpl$ a zvieracie maskulína so zhodou $Apl \equiv Npl$.

3. V rámci makroskupín sú to: a) **determinujúce morfy** (vyčleňujú deklinačné triedy); b) **diferencujúce morfy** (vyčleňujú deklinačné vzory); c) **variantné morfy** (vyčleňujú deklinačné podvzory). Bokom stoja **klasifikačne indiferentné morfy**, ktoré sa nezúčastňujú na triedení do deklinačných skupín. Algoritmy, slúžiace na prehľadné znázornenie deklinačných vzťahov v jednotlivých makroskupinách, obsahujú, pochopiteľne, deklinačne relevantné morfy.

- Vzťahy a hierarchia deklinačných klasifikátorov sa prehľadne zobrazujú v podobe algoritmov, a to zvlášť pre každú makroskupinu.

- V algoritmoch a v tabuľkách s konfiguráciou relačných morfém pre ten-ktorý deklinačný typ sa deklinačne relevantné morfy graficky znázorňujú takto:

➤ **determinujúce morfy** boldom a verzálami; napr. v makroskupine MŽ sú to morfy **Gsg -A** (I. tr.), **-U** (II. tr.), **-HO** (III. tr.), **-A** (IV. tr.);

➤ **diferencujúce morfy** boldom; napr. v I. tr. MŽ sú to morfy Npl **-i** (chlap/chlapec), **-ovia** (syn/svedok), **-ia** (priateľ);

➤ **variantné morfy** kurzívou; napr. v makroskupine MŽ sú to tvary Ipl **-mi/-ami**.

• Deklinačné klasifikátory fungujú vo vzťahu jednostrannej dependencie; skupiny lexém sa na ich základe klasifikujú v postupnosti *všeobecné* → *konkrétne*, teda *makro-skupina* → (*podskupina*)⁷ → *trieda* → *vzor* → *podvzor* (porov. NDSSS, kap. 2.2; tam aj všeobecné definície).

Ambíciou projektu *Nový deklináčny systém slovenských substantív* nie je predstaviť „nové“ skloňovanie. Meniť existujúce deklináčne determinanty v zmysle nejakých zásadných zásahov do fungujúceho systému ani nie je možné, hoci naše zistenia, ako to vyplýva aj z posudkov recenzentov a koniec-koncov aj z viacerých formulácií v NDSSS i v našej monografii, polemizujú s existujúcimi riešeniami v kodifikačných príručkách a navrhujú nové riešenia v smere k jazykovej praxi. Novosť projektu je potrebné chápať predovšetkým v metodologickom zmysle, v zmysle prístupu, akým sa problematika skloňovania uchopuje. Autori pritom využívajú možnosti, ktoré poskytuje súčasný stav technologického rozvoja. Počítačová technika umožňuje rýchlejšiu, efektívnejšiu a presnejšiu analýzu veľkého množstva dokladového materiálu. V súvislosti s témou tejto monografie ide v prvom rade o elektronickú verziu SCS; pri skúmaní lexém a ich gramatických tvarov „v teréne“ sa využila databáza Slovenského národného korpusu a internet. Výsledkom je, veríme, adekvátnejšia, presnejšia a v konečnom dôsledku modernejšia deskripcia a explanácia deklinácie s ohľadom na lexikálnosémantickú a funkčnú diferencovanosť súčasnej slovenskej substantívnej lexiky (porov. protiklady domáce – cudzie, apelatívum – proprium, konkrétum – abstraktum, tendencia k demokratizácii – tendencia k intelektualizácii, slovotvorná nemotivovanosť – slovotvorná motivovanosť).

V NDSSS sa činiteľom, ktoré vplývajú na substantívnu deklináciu, venuje podrobná pozornosť v kapitole 2.3 *Faktory pôsobiace pri substantívnej mennej deklinácii*. Ide o tieto faktory: sémantický, derivačný, gramatický, foneticko-fonologický, ortoepický, ortografický, morfonologický, diachrónny. S ohľadom na internacionálnu lexiku upozorňujeme na tieto „faktorové“ špecifiká:

• **Sémantický faktor.** Spomedzi protikladne ponímaných sémantických príznakov apelatívnosť – propriálnosť, konkrétnosť – abstraktnosť, na základe ktorých sa vyčleňujú relatívne rovnorodé skupiny lexikálnych jednotiek, sa ako hyperkategoriálny prirodzeným spôsobom (v závislosti od témy našej monografie) „vyprofiloval“ príznak **prevzatost'**. Ten determinuje fungovanie ostatných príznakov, čo sa napr. prejavuje v makroskupine neživotných maskulín presadzovaním sa koncovky Gsg **-u** aj v skupine lexém s príznakom „konkrétnosť“ (v domácich konkrétach dominuje koncovka **-a**). Naše zistenia ukazujú, že v najpočetnejšej skupine **zápas/dub** je pomer tvarov **-u/-a** 80 % : 20 % v prospech morfy **-u**, ktorá je takto silným ukazovateľom prevzatosti lexémy. Na tomto základe možno poznamenať, že v skloňovaní neživotných maskulín sa pres-

⁷ Ide o podskupiny *osobné* – *zvieracie* v makroskupine životných maskulín.

dzuje sémantický faktor v takejto podobe: „ak prevzatá lexéma (neživotné maskulínium), potom s veľkou pravdepodobnosťou Gsg **-u**“. V rámci úvah o Gsg neživotných maskulín ešte možno pripomenúť príznak „druh slovotvorného základu“, ktorý je relevantný pri deverbatívach a ktorý podmieňuje morfu **-u** (napr. *let, skok, rez*); v tomto prípade by azda bolo vhodnejšie uvažovať o kombinovanom sémanticko-derivačnom faktore.

• **Derivačný faktor.**⁸ Medzi spôsobmi obohacovania lexiky (a zároveň typov flexie) (porov. ďalej podkapitolu 2.1) existujú rôznorodé vzťahy, pričom vedúcu úlohu zohráva slovotvorná motivácia v podobe derivačného faktora. Za jeden z najočividnejších možno pokladať vzťah slovotvornej motivácie a preberania cudzojazyčného výraziva (porov. Furdík, 1993; 2004), inými slovami: badať spoluprácu medzi transderiváciou a transmorfologizáciou. Preto aj pri analýze prevzatej lexiky venujeme adekvátnu pozornosť fungovaniu derivačného faktora.

Vo všeobecnej úrovni možno konštatovať, že vzťah transderivácie a transdeklinácie závisí predovšetkým od sufixálneho derivačného slovotvorného postupu. Pravda, nejde len o sufixálne slovotvorné typy, pri ktorých je táto spätosť evidentná (súčasťou sufixálneho formantu sú súbory gramatických morfémy, zaraďujúce lexému do príslušného ohýbacieho typu). Na zaradenie do deklinačného typu má vplyv aj prefixácia a vlastná a nevlastná kompozícia, hoci iným spôsobom, než je to pri sufixácii. Tieto slovotvorné postupy nemajú vplyv na zmenu deklinačného typu motivátu oproti motivantu,⁹ preto ich osobitne v rámci derivačného faktora neuvádzame.

Adaptačno-integračné mechanizmy na apelatívnej i propriálnej úrovni slovotvorby sú viacvrstvové. Slovotvorná motivácia plní vo vzťahu k prevzatým slovám adaptačnú funkciu, ktorá sa môže realizovať rozličnými spôsobmi. Z tohto hľadiska rozlišujeme:

1. Prevzaté lexémy prvého stupňa:

a) slovotvorne nemotivované lexémy, ktoré neobsahujú slovotvornú ani systemizačnú morfému: *herold, jamb, schizma, sombrero*;

b) nehybridné slovotvorne motivované lexémy s koreňovou aj vlastnou derivačnou morfému cudzieho pôvodu: *ragbista, slangizmus, siláž*;

c) nehybridné kompozitá: *mikrocoulomb, paraolympiáda, tachodynamo*;

d) nehybridné slovotvorne nemotivované lexémy s koreňovou aj systemizačnou morfému cudzieho pôvodu: *syenit, skríning, laktóza, kvarteto*.

⁸ Adekvátnejším by azda bol všeobecnejší termín **slovotvorný faktor**.

⁹ Mohli by sme uvažovať o „pasívnej“ produktivite, ktorej podstata tkvie vo zvyšovaní receptivity toho deklinačného typu, ku ktorému patrí motivant (pri tvorení pomocou sufixácie to nie je nevyhnutné): *rádio* (dekl. médium) → *autorádio* (dekl. médium), *hrdina* (dekl. hrdina) → *antihrdina* (dekl. hrdina), *plavec* (dekl. chlapec) → *neplavec* (dekl. chlapec), ale: *motyka* (dekl. žena) → *motyčka* (dekl. žena) vz. *motýľ* (dekl. medveď) → *motýlik* („malý motýľ“, dekl. had) – o termínoch produktivita a receptivita porov. nasledujúcu podkapitolu 2.1.

2. Prevzaté lexémy druhého stupňa (hybridné slovotvorne motivované lexémy):

a) deriváty s prevzatou koreňovou morféomou a domácim formantom: *pankáč*, *svet-rík*, *colnica*, *snoobstvo*;

b) deriváty s domácou koreňovou morféomou a prevzatým formantom: *exposlanec*, *synátor*;

c) kompozitá s druhým členom domáceho pôvodu: *pseudoznalec*, *rádioprijímač*;

d) kompozitá s prvým členom domáceho pôvodu: *zbormajster*, *veľkofilm*.

Takýmto spôsobom vplýva slovenský slovotvorný systém na deklinačnú receptivitu prevzatej lexiky, čím sa prirodzene oslabujú striktné hranice medzi domácim a cudzím: domáce aj prevzaté slovotvorné základy sa môžu spájať s rovnakými slovotvornými formantmi (*lekárka* – *sekretárka*, *synátor* – *recitátor*); v dôsledku spájania z hľadiska pôvodu nehomogénnych slovotvorných prostriedkov vznikajú hybridné jednotky (*športovisko*, *textilníctvo*, *tigrice*, *turbodúchadlo*, *gastronádoba*, *fotočlánok*).

• **Ortoepický a ortografický faktor.** Tieto dva faktory sú dôležité pre deklináciu prevzatej lexiky, pretože práve medzi neslovenskými pomenovaniami sa symptomaticky vyskytujú jednotky s asymetriou medzi ortografiou a ortoepiou, ktorá ovplyvňuje aj deklináciu a často zapríčiňuje deklinačnú osciláciu. Podľa toho, akej podobe sa dáva prednosť, ako dominantný vystupuje ortoepický alebo ortografický faktor. Porov. dominanciu ortoepického faktora v prípadoch *pizza* [pica] – Gsg *pizze* [pice] (F: VIII. tr., vzor ulica); *montagnac* [montaňak] – Lsg *montagnac* [montaňaku] (MN: V. tr., vzor vzťah); podobne na základe výslovnosti sa skloňujú lexémy s tzv. nemým koncovým *e*, napr. *upgrade* [abgrejd], *freeware* [fríver]. Špecificky sa tieto faktory realizujú pri skloňovaní cudzích proprií (podrobnejšie Ološtiak, 2007a).

• **Morfonologický faktor.** Deklinácia prevzatej lexiky je dôkazom o utlmovaní tohto faktora v dôsledku silnejšej tendencie zachovať jednotnú podobu tvarotvorného základu bez „rušivých“ morfonologických vplyvov (týka sa to najmä výrazných, ortoepicko-ortografických alternácií): porov. napr. *hajdúch/hajdúsi*, ale *šach/šachovia*, *monach/monachovia*, frekventovanejší tvar *eunuchovia* než *eunusi*.

2.1 Výber vzorových slov pre deklinačné skupiny¹⁰

Pri výbere apelatívnych¹¹ vzorových lexém sme pracovali so súborom týchto kritérií: morfológická paradigmatika, frekvencia, sémantika, slovotvorba, pôvod, lexikálna paradigmatika, tradícia a kontinuita, pragmatika. Ako vzorové sme zvolili najfrekventovanejšie slovo spĺňajúce morfológické a sekundárne ďalšie požiadavky.

Frekvencia – východiskové, avšak nie najdôležitejšie kritérium, ktoré musí byť doplnené o ďalšie faktory. Rámcovo však platí, že čím má jednotka vyššiu frekvenciu,

¹⁰ Podrobná analýza jednotlivých kritérií sa nachádza v rukopisnom texte s názvom *Výber reprezentantov deklinačných typov* (Ološtiak – Gianitsová-Ološtiaková, rkp.), ktorý mal byť súčasťou pôvodne zamýšľanej spoločnej monografie s M. Sokolovou (porov. Úvod).

¹¹ Pre propriá sa počíta s osobitnými propriálnymi vzormi (súhrnne porov. NDSSS, kap. 2.6).

tým je ako reprezentant deklinačného typu vhodnejšia. Textovú frekvenciu sme zisťovali v databáze Slovenského národného korpusu (2006), verzia *prim-3.0-vyv* (2 646 855 slov; 199 822 572 textových jednotiek). Pri určení najfrekventovanejších slov sme vychádzali z údajov z korpusovej verzie *prim-2.0-public-sane* (s cca 240 miliónmi textových jednotiek).

Morfologická paradigmatica – najrelevantnejšie kritérium. Na vzorové slovo sa kladú tieto morfológické požiadavky:

- a) pravidelná paradigma bez variantných relačných morfém (poskytujúcich možnosť zaradiť slovo aj do iného deklinačného typu);
- b) úplná paradigma a vyvážená frekvencia singulárových a plurálových tvarov;
- c) nesupletívne gramatické tvary.

Sémantika – sémantická kompatibilita vzorovej lexémy so sémantikou prevažujúceho počtu substantív skloňujúcich sa podľa daného typu – napr. podľa feminínneho typu reprezentovaného klasickým vzorom *kost'* sa skloňujú prevažne abstraktá, preto sme ako vzorové zvolili abstraktum *možnosť*; podobne *dlaň*, *elektráreň* pre konkréta.

Slovotvorba. Ak sa deklinačný typ výrazne obohacuje o slová patriace do produktívneho slovotvorného typu, je vhodné, aby za reprezentanta bola vybratá lexéma patriaca do tohto slovotvorného typu. Napr. v klasickom type *kost'*, ktorý sa obohacuje najmä o slovotvorne motivované lexémy – deadjektívne abstraktá s príponou *-ost'* (slovotvorný vzorec $Z_{adj} + -ost'$), sme ako vzorové zvolili lexému *možnosť*; podobne *priateľ*,¹² *futbalista*, *husita*, *poisťovňa*, *elektráreň*, *stretnutie*.

Pôvod. Kompatibilita pôvodu vzorového slova s pôvodom prevažujúceho počtu lexém skloňujúcich sa podľa príslušného typu. Štandardne sa preferujú slová domáceho pôvodu. Výnimkou sú deklinačné typy (vrátane indeklinábilii) s prevažujúcim počtom prevzatých lexém – v týchto prípadoch ako vzorové volíme slovo cudzieho pôvodu: napr. *futbalista*, *husita*, *kuli*, *atašé*, *emu*, *materiál*, *hotel*, *idea*, *situácia*, *madam*, *médium*, *finále*.

Lexikálna paradigmatica. Paradigmatická (v zmysle lexikálno-sémantickej paradigmaticky) súvislosť s iným vzorovým slovom (napr. *chlap* – *chlapec*, *chlap* – *žena*).

Tradícia a kontinuita. a) Nadväznosť na predchádzajúce gramatiky: zachovali sa vzorové slová *chlap*, *hrdina*, *kuli*, *dub*, *žena*, *ulica*, *dlaň*, *mesto*, *dievča*. b) Relatívna ustálenosť v miere používania slov v dvoch časových obdobiach a zároveň aj v odlišných komunikačných sférach (umelecký text – publicistika): porovnanie údajov z *Frekvencie slov v slovenčine* (Mistrík, 1969) a zo Slovenského národného korpusu.¹³

¹² Aj keď ide o sématicky demotivovanú jednotku, morfematicky možno zreteľne vyčleniť sufix *-teľ*.

¹³ Empirické zdroje jednak významnou mierou napomáhajú budovať teórie vysvetľujúce dynamické morfológické zmeny (Dolník, 2003), pri porovnávaní uvedených dvoch frekvenčných súborov sa zároveň ponúkajú zaujímavé zistenia, týkajúce sa súvislostí jazyka a času, resp. vplyvu spoločenského života na slovnú zásobu. V niektorých prípadoch možno pozorovať nápadnú zmenu frekvenčného zaťaženia lexémy. Používanie niektorých substantív v súčasnej verejnej komunikácii mierne klesá (*pán*, *vojak*, *chlapec*, *umelec*, *brat*, *host'*, *priateľ*, *spisovateľ*, *učiteľ*, *rodič*, *čitateľ*, *hrdina*), pri iných substantívach stúpa (*minister*, *majster*, *strana*, *člen*, *šéf*, *syn*, *duch*, *občan*, *predstavitel'*, *obyvatel'*, *zástupca*). Niektoré kedysi veľmi frekventované slová dnes nenachádzame ani medzi 1 000 najfrekventovanejšími substantívami (*robotník*,

Pragmatika. Vzorová lexéma by mala mať širokú sféru použitia, mala by byť ľahko zapamätateľná, s kladným, resp. neutrálnym významom bez negatívnych konotácií (porov. *priateľ* vz. nevhodné slovo *bandita*).

2.2 Receptivita deklinačného typu

J. Furdík, pokračujúc v diskusii s L. Dvončom, v jednej zo svojich posledných štúdií *Pojem produktivity v slovotvorbe a v morfológii* (2002) poukázal na skutočnosť, že nemožno viesť jednostrannú paralelu medzi produktivitou skloňovacieho typu a produktivitou slovotvorného typu, že podstata slovotvornej a morfologickej produktivity je kvalitatívne odlišná. J. Furdík tak do slovenskej lingvistiky voviedol termín **receptivita** typu flexie (deklinačného alebo konjugačného); dovtedy sa používal len termín produktivita.

Podľa J. Furdíka slovotvorný typ je „extrovertný“, schopný rozmnožovať sa sám zo seba – môže byť modelom tvorenia ďalších pomenovaní, porov. napr. tvorenie desubstantívnych substantív so sufixom *-ista* (slovotvorný vzorec $Z_S + -ista$): *internetista*, *pučista*, *rogalista*, *imidžista*, *detailista*, *bundesligista*. Na druhej strane typ flexie je „introvertný“, lexémy musia byť najprv utvorené, aby ich bolo možné zaradiť do príslušného typu flexie, aby ich typ flexie mohol prijať. Termín *produktivita* implikuje nominačnú aktivitu slovotvorného typu – zásluhou slovotvorby sa nová lexikálna jednotka „zrodí“. Termín *receptivita* implikuje nominačnú pasivitu (irelevantnosť) typu flexie. Morfologicky sa stvárnjuje „hotové“ pomenovanie, ktoré sa v jazykovom systéme už predtým nejakým spôsobom vytvorilo. Typ flexie môže byť „dotovaný“ z rozličných zdrojov; túto skutočnosť J. Furdík metaforicky vysvetľuje týmito slovami:

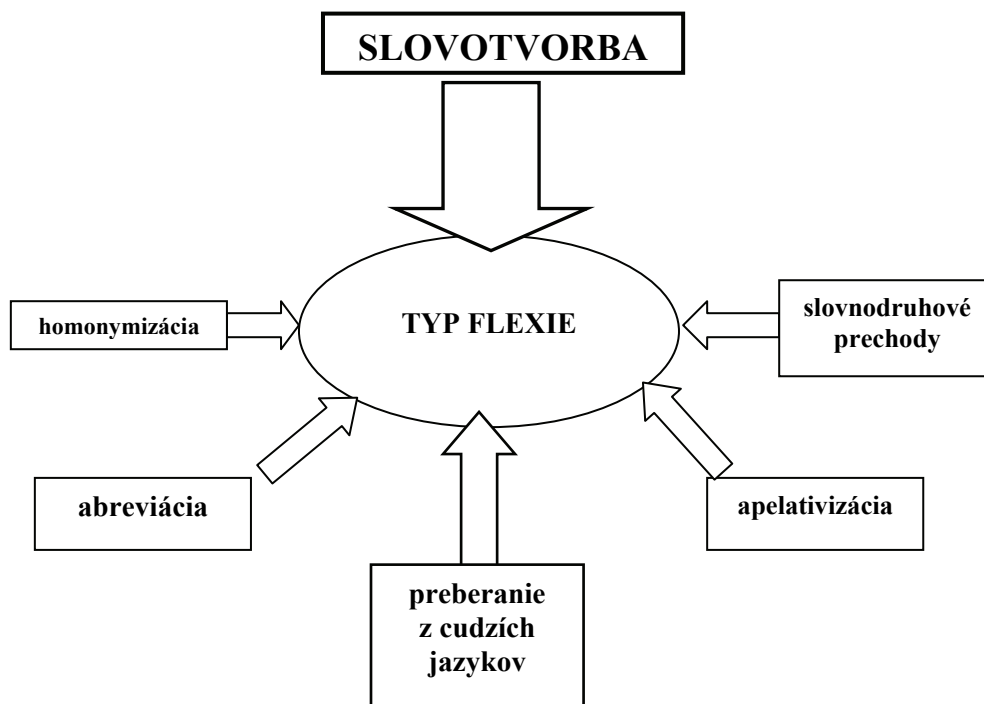
Typ flexie si možno predstaviť ako svojho druhu „nádrž“ alebo „jazero“, do ktorého „pritekajú“ lexikálne jednotky jedným alebo viacerými „prívodnými kanálmi“ nerovnakého „prierezu“, môže však mať niektoré „netesnosti“, cez ktoré z neho môžu tie-ktoré lexémy aj „unikat“ a prechádzať do inej „nádrže“. (Furdík, 2002, s. 24).

---

chlap, básnik, mládenec, vedec, blázon, starec, súdruh, gazda, sluha), iné zas do tohto frekvenčného zoznamu pribudli a obsadzujú dokonca prvé miesta (*prezident, hráč, tréner, divák, premiér, súper, herec, strelec, líder, poslanec, zamestnanec, fanúšik, boh, nováčik, riaditeľ, majiteľ, hovorca, podpredseda, rozhodca, kolega, sudca, výrobca, obranca*).

Je prirodzené, že pre aktuálne potreby viac vyhovuje databáza SNK, keďže obsahuje najmä texty z druhej polovice 90. rokov 20. stor. a začiatku 21. storočia, prevažne z publicistickej sféry, poskytujúce široké možnosti heuristickej analýzy.

Obohacovanie typu flexie možno schematicky naznačiť takto:

Prírodné kanály nerovnakého prierezu sú vlastne spôsoby obohacovania lexiky so svojou rozličnou nominačnou potenciou (produktivitou). Najrozsiahlejšiou produktivitou sa vyznačuje slovtvorba (slovtvorná motivácia), ktorá je najvýraznejším princípom fungovania celej lexiky (Furdík, 1993). Internacionalizácia slovenskej lexiky spôsobuje zintenzívnenie toku lexém v „prírodnom kanáli“ *preberanie z cudzojazyčných zdrojov*,¹⁴ čo aktivizuje adaptačno-integračné mechanizmy, medzi inými transmorfológizáciu a v rámci nej transdeklináciu, teda začleňovanie prevzatých substantív do príslušných slovenských deklinačných skupín.

¹⁴ Menšou mierou nominačnej produktivity sa vyznačujú ďalšie nominačné spôsoby: slovnodruhovú prechody, homonymizácia a apelativizácia (pri pohľade na receptivitu apelatívnej zložky lexiky). Pri uvažovaní o receptivite propriálnych deklinačných typov sa ako relevantný ukazuje opačný nominačný postup – propriálizácia. Ostatné nominačné postupy (multiverbizácia, univerbizácia, abreviácia, lexikalizácia voľných syntagiem, frazeologizácia, sémantická transpozícia) nie sú z hľadiska deklinačnej receptivity až také relevantné (osobitne stojí skracovanie) a možno ich zahrnúť do spomínaných kategórií. Napríklad eliptická univerbizácia je väčšinou spätá so slovnodruhovým prechodom (*stužková slávnosť* → *stužková*), slovtvorná univerbizácia spadá do slovtvornej motivácie (*lokálna trať* → *lokálka*). Pravda, otázka nominačnej (a teda nielen slovtvornej) produktivity a receptivity typu flexie by si zaslúžila sústredenejšiu pozornosť.

Dôležitosť preberania cudzojazyčnej lexiky možno charakterizovať kvantitatívne aj kvalitatívne. Orientačné kvantitatívne údaje o zastúpení prevzatej lexiky (nielen substantívnej) možno získať z MSS, kde je pomer domácich a prevzatých jednotiek 41 263 : 15 573 (73 % : 27 %); porov. vyššie. Podobné sú výsledky pri skúmaní počtu prevzatých slov medzi neologizmami. Na základe štatistickej sondy, ktorú sme uskutočnili na čiastkovom materiáli slovníka *Nová slova v češtině 2* (2004; ďalej NSČ)¹⁵ a článkov v rubrike *Z nových výrazov* v časopise *Kultúra slova* (Duchková, 1996 – 2004) vyplýva, že zo súboru 590 jednotiek z NSČ (písmeno S) je približne 20 % prevzatých z cudzích jazykov a zo súboru 256 lexém z *Kultúry slova* je 12 % prevzatých lexém (porov. Ološtiak, 2006).

2.3 Deklinačná oscilácia

Je prirodzené, že adaptačno-integračné procesy neprebiehajú vždy jednoliato, bezproblémovo. Práve naopak, tieto mechanizmy sú sprevádzané potenciálnymi i aktuálnymi nejednoznačnosťami, implikujúcimi trvalú alebo dočasnú variantnosť, konkurenciu na osi domáce – cudzie, ale aj na osi cudzie – cudzie, a to na všetkých úrovniach jazykového systému (foneticko-fonologickej, slovotvornej, ortografickej, štylovej); porov. napr. varianty *spam* [spem / spam], *blogger* – *blogger* – *blogér* – *blogista*, *punker* – *pankáč*, *klip* – *clip*.

Prirodzene, uvedené konštatovania sa týkajú aj adaptácie v morfológickom podsysteme. Na fungovanie morfológického subsystému vplyva rad determinantov pôsobiacich v súčinnosti aj v protipohybe. Deklinačnú nejednoznačnosť, ktorá sa realizuje väčšinou ako existencia viacerých (najčastejšie dvoch) gramatických tvarov, variantov, budeme všeobecne nazývať **deklináčna oscilácia**. Keďže deklináčna oscilácia je vo veľkej miere dotovaná transmorfológizačnými tenziami, považujeme za potrebné tohto javu venovať pozornosť, aj keď len v podobe základných poznámok.

Deklináčna oscilácia sa vymedzuje ako hyperonymické pomenovanie pre všetky typy variantnosti v deklináčnom systéme. Realizuje sa trojakým spôsobom ako paralelná deklinácia, kombinovaná deklinácia a variantná deklinácia.

2.3.1 Paralelná deklinácia (/ /)

Podstatou paralelnej deklinácie je existencia súbežných kompletných paradigiem, ktoré sa nejakým spôsobom dostávajú do „kontaktu“, a to v dôsledku (1) homonymie alebo (2) morfológických dublet. Podľa toho rozoznávame tieto druhy paralelnej deklinácie.

1. Homonymná paralelná deklinácia je výsledkom pôsobenia homonymie. Homonymné lexémy sa zaraďujú do odlišných deklináčnych makroskupín; najčastejšie ide o paralelnú deklináciu medzi životnými a neživotnými maskulínami (*kódovač*,

¹⁵ Použitie materiálu z NSČ považujeme za primerané vzhľadom na blízkopríbuznosť slovenčiny a češtiny a z toho vyplývajúcu veľkú paralelnosť neologizačných procesov v týchto jazykoch.

tónovač, kustód, šach); zriedkavo medzi inými makroskupinami (MŽ//F: *minorita*, *šerpa*; MN//F: *step* [step] – *step* [st'ep], F//N: *garde*, *jota*).

2. Variantná paralelná deklinácia sa týka morfológických variantov jednej lexémy. Podľa toho, či nepresahuje alebo presahuje hranice makroskupiny, rozoznávame intramakroskupinovú a intermakroskupinovú variantnosť. Intramakroskupinová variantná paralelná deklinácia nepresahuje hranice makroskupiny; týka sa životných maskulín typu *askét* – *askéta*, *profét* – *proféta*, *poet* – *poeta* (typy *chlap* – *husita*). Intermakroskupinová variantnosť sa realizuje medzi jednotkami patriacimi do odlišných makroskupín. Môže byť: a) formálne vyjadrená v nominatíve (*masaker* – *masakra*, *pyžamo* – *pyžama*, *mol'* – *moľa*); b) formálne nevyjadrená v nominatíve (*legínsy* – Lpl v *legínsoch/legínsach*); c) kváziparalelná¹⁶ – týka sa indeklinabilii (*tofu* – N/M, *jidiš* – M/N, *cunami* – N/F).

2.3.2 Kombinovaná deklinácia (+)

Kombinovaná deklinácia je typ oscilácie, ktorý vzniká kombináciou čiastkových paradigiem viacerých deklinačných typov. Inými slovami, ide o komplementárnu paradigmatickú rozštiepenosť, napr. *kongrua* (sg. vzor *žena*: Dsg, Lsg *kongrue* + pl. vzor *idea*: Gpl *kongruí*), *sestercius* (sg. vzor *kúsok*: Gsg *sestercia*, Lsg *sesterciu* + pl. vzor *koniec*: Npl *sestercie*, Ipl *sesterciami*).¹⁷

2.3.3 Deklinačná variantnosť (/)

Deklinačná variantnosť sa týka jednotlivých gramatických tvarov.

1. Automorfologická. Ide o kolísanie na úrovni niektorej z klasifikačne relevantných morf, ktoré nie je ovplyvnené pôsobením iných jazykových subsystémov (okrem fónického); napr. Gsg *-u/-a* neživotných maskulín: *mopeda/mopedu*, Ipl životných i neživotných maskulín: *šejkmi/šejkami*, *faxmi/faxami*; Gpl feminín: *ríbeziel'/ríbezli*.

2. Nevlastná morfológická. Kolísanie je determinované pôsobením iného jazykového subsystému:

a) **štylistická determinovanosť** (*posli* – *poslovia*, *muži* – *mužovia*, *Duchu* – *duchovi*);

b) **sémantická determinovanosť** (*cynici* – *cynikovia*, *časov* – *čias*);

c) **syntaktická determinovanosť** (*pánu* – *pánovi*, sklonné *pani* – nesklonné *pani*);

d) **frazologická determinovanosť** (*ísť v čerty*, *div sa svete*, *my o vlku a vlk za humny*);

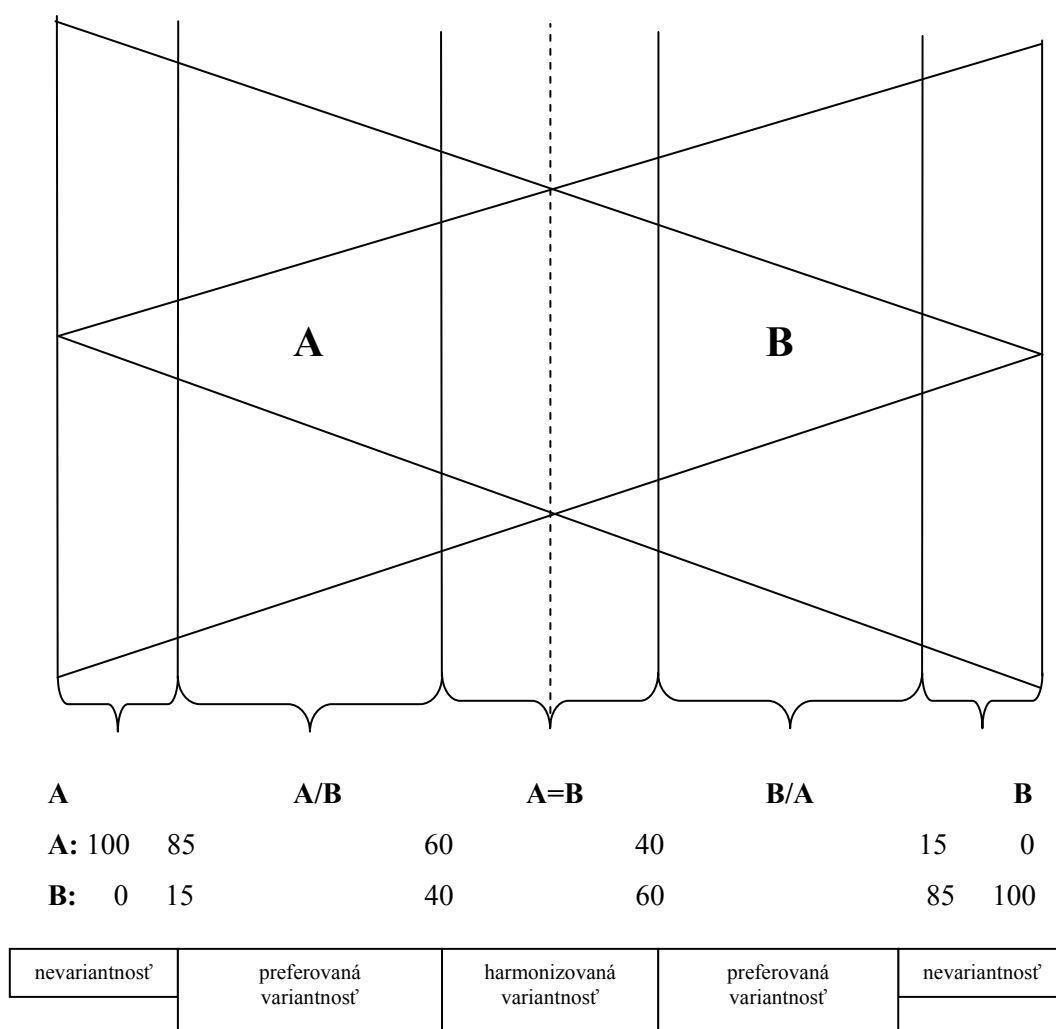
¹⁶ O kváziparalelnosti hovoríme preto, lebo paralelnosť v dôsledku nesklonnosti nie je vyjadrená morfológickými prostriedkami priamo v lexéme, ide len o príslušnosť lexémy do odlišnej makroskupiny.

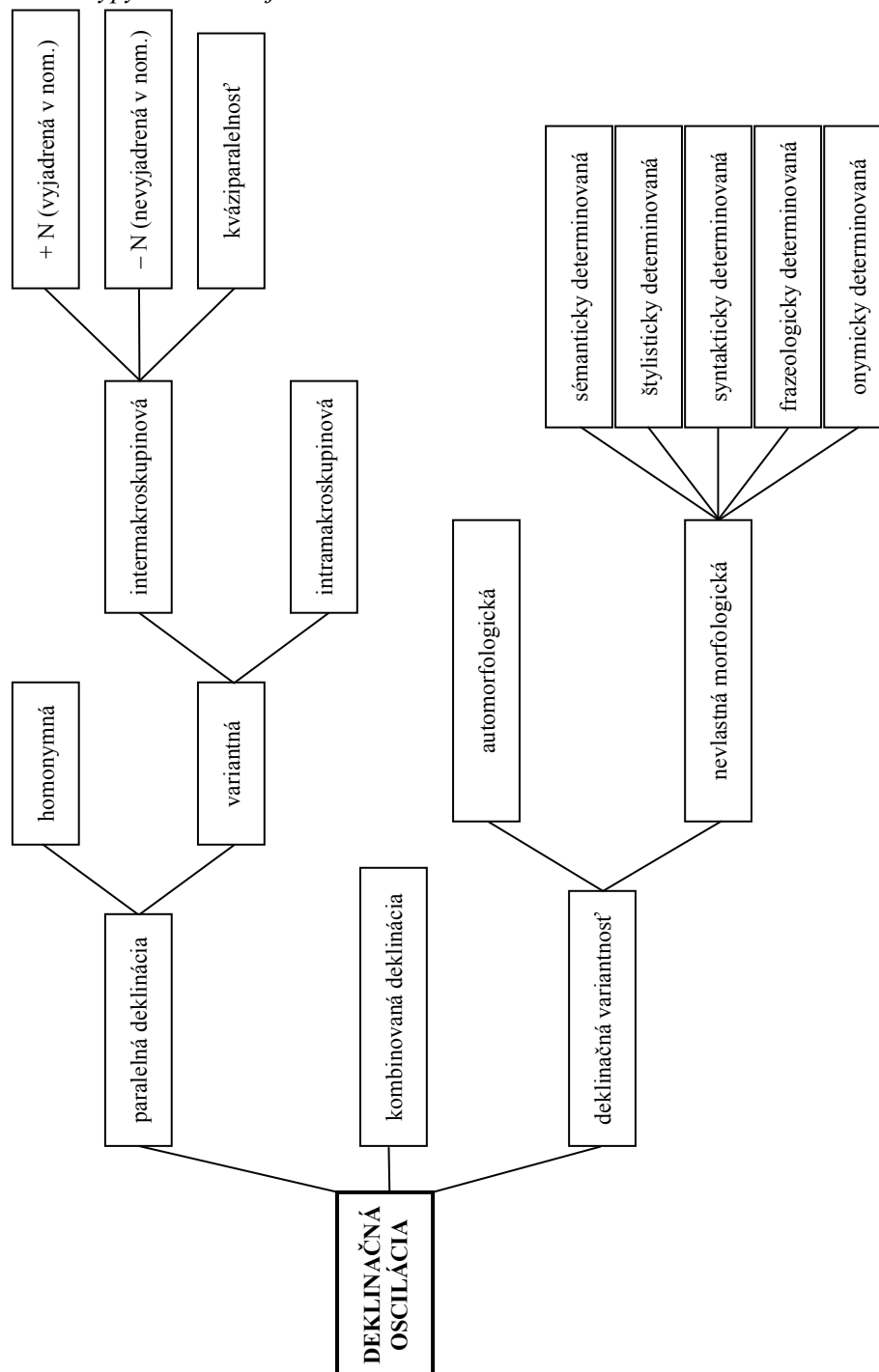
¹⁷ Do tejto skupiny by bolo možné zaradiť aj zvieracie substantíva (sg. životné skloňovanie, pl. neživotné skloňovanie), ale vzhľadom na výraznú sémantickú vyhranenosť ich vyčleňujeme samostatne ako IV. triedu v rámci životného skloňovania. Napokon, prostredníctvom paradigmatickej rodovej rozštiepenosti možno vysvetliť aj deklináciu neutier (singulárové paradigmy podľa maskulín, plurálové paradigmy podľa feminín).

e) onymická determinovanosť (nesklonné *abd* [ako súčasť arabských mien] – tendencia k sklonnosti *abd*, *abda*, *abdovia* [„(v moslimskom prostredí) sluha a ctiteľ Boha“]).

Jediný (nevariantný) tvar sa odporúča pri minimálnom pomere 85 : 15 (**bud' A, alebo B**). Pri vyrovnanейšom pomere v rozpätí 84 : 16 až 50 : 50 sa odporúčajú varianty, pričom v pomerovej škále 84 : 16 – 60 : 40 sa bližšie vyčleňuje **preferovaná variantnosť** (jeden z tvarov sa uvádza na prvom mieste: **A/B, B/A**) a v pomerovej škále medzi 60 : 40 % sa vymedzuje **harmonizovaná variantnosť** (**A=B**); porov. schému 1:

Schéma 1. Znáznornenie pomeru medzi tvarmi A a tvarmi B

Schéma 2. Typy deklinačnej oscilácie

Všetky tri uvedené typy deklinačnej oscilácie sa môžu realizovať na piatich úrovniach:

1. **Medzi typmi deklinácie** (menná deklinácia – adjektívna deklinácia – indeklinábiliá): napr. *zombie* (menná deklinácia // indeklinábiliá) – paralelná variantná intermakroskopinová deklinácia nevyjadrená v nominatíve; *adjektívale+adjektíváliá* (sg. indeklinábiliá + pl. menná deklinácia) – kombinovaná deklinácia; *alfa* (menná deklinácia // indeklinábiliá) – variantná automorfologická deklinácia; *pani* (menná deklinácia // indeklinábiliá): *s tou paňou* // *s pani Novákovou* – variantná nevlastná morfológická deklinácia determinovaná syntakticky. V skupine apelatív na prvej úrovni dochádza len k oscilácii MD//IN, adjektívna deklinácia sa do tohto typu oscilácie zapája len v skupine proprií; porov. typ *Gretzky* – Gsg *Gretzkého* (AD) – *Gretzkyho* (MD).

2. **Medzi makroskopinami** (životné maskulína – neživotné maskulína – feminína – neutrá): napr. *tenor* (MN//MŽ) – homonymná paralelná deklinácia; *mol'* – *moľ'a* (MŽ//F) – variantná intermakroskopinová paralelná deklinácia vyjadrená v nominatíve; *blues* (MN//N) – variantná kváziparalelná deklinácia; *tempus+temporá* (sg. MN + pl. N) – kombinovaná deklinácia; *epiteton* (N/MN) – variantná automorfologická deklinácia.

3. **Medzi triedami (v rámci mennej deklinácie)**: napr. *sestercius* (sg. V. tr. – kúsok + pl. VI. tr. – koniec) – kombinovaná deklinácia; *Krasko, apo* (Gsg. *Kraska, apa* – I. tr. svedok vz. *Krasku, apu* – II. tr. hrdina) – variantná automorfologická deklinácia.

4. **Medzi vzormi v triede**: napr. *Džingischán/džingischán* (syn//chlap) – homonymná paralelná deklinácia; *aloe* (sg. žena + pl. idea) – kombinovaná deklinácia; Npl *bekovia/beci* – automorfologická variantná deklinácia, Npl *cynici/cynikovia* (*cynici* – cynickí ľudia; *cynikovia* – stúpení cynizmu) – variantná nevlastná morfológická deklinácia determinovaná sémanticky.

5. **Medzi vzormi a podvzormi**: napr. *bardmi/bardami* (chlap/chlapec), *pinčmi/pinčami* (dravec/medveď), *terčmi/terčami* (stroj/koniec) – variantná automorfologická deklinácia.

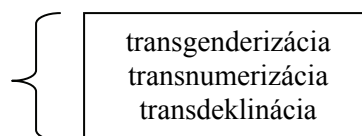
3 MORFOLOGICKÁ ADAPTÁCIA

Proces morfolologickej adaptácie vo vzťahu **L₁ (akýkoľvek východiskový jazyk) → L_S (preberajúci jazyk – slovenčina)** nie je možné skúmať na všeobecnej úrovni. Vzhľadom na typologickú rozmanitosť jazykov a skutočnosť, že každý jazyk je jedinečný aj z hľadiska konfigurácie a „vyznenia“ jednotlivých morfolologických typologických črt (ako ich vymedzil V. Skalička, 1966), je dôležité upriamiť pozornosť na vzťah **konkrétny východiskový jazyk L_G, L, A, N, Č... (gréčtina, latinčina, angličtina, nemčina, čeština...)** → L_S. Takto koncipovaný a metodologicky odôvodnený podrobný výskum presahuje možnosti tejto monografie, preto len na niekoľkých vybraných príkladoch poukážeme na skutočnosti, súvisiace s analyzovanou tematikou.

Podstatou morfolologickej adaptácie je prehodnotenie gramatických kategórií, ktoré sa nachádzajú v L₁ aj v L₂, prípadne strata tých kategórií, ktoré sa vyskytujú v L₁, ale nevyskytujú sa v L₂, alebo naopak, nadobudnutie tých kategórií, ktoré nefungujú v L₁, ale fungujú v L₂. Prehodnotenie gramatických kategórií ako čiastkový adaptačný proces pri adaptácii lexém cudzieho pôvodu sa označuje termínom **transmorfologizácia** (Furdík, 1994, s. 97).¹⁸

Vzájomná prepojenosť substantívnych kategórií rodu, čísla a pádu je zrejmá. Preto pri traktovaní otázky skloňovania nestačí venovať sa samotnému problému deklinácie; je potrebné charakterizovať, opísať a vysvetliť vzťahy medzi deklináciou, rodом a číslom podstatných mien. Tieto vzťahy sa v prevzatej lexike prejavujú osobitným spôsobom. V ďalšom výklade si preto budeme všímať morfolologickú adaptáciu substantív, t. j. **substantívnu transmorfologizáciu**, ktorú chápeme ako „trojjediný“ proces, uskutočňujúci sa na čiastkových úrovniach rodu (**transgenderizácia**), čísla (**transnumerizácia**) a pádu (**transdeklinácia**):

substantívna transmorfologizácia

3.1 Transgenderizácia

Transgenderizácia je čiastkový adaptačný proces na úrovni rodu substantív. Uskutočňuje sa na osi **{akýkoľvek rodový model v L₁} → {dominujúci gramatický rod}_S**, napr. **{prirodzený rod}_A → {dominujúci gramatický rod}_S**; **{M/F}_F → {M/F/N}_S**; **{agenderickosť}_{ugrofin} → {genderickosť}_S** (porov. Furdík, 1977, s. 21; Horecký, 1966). Aj v tejto oblasti platí zákonitosť jednotlivého a rodové diferencie sa môžu vy-

¹⁸ R. Filipović, ktorý ako prvý použil termín so slovotvornou štruktúrou **trans-** + **Zs** + **-(iz)ácia**, konkrétne *transfonemizácia*, tento termín neuvádza, príslušnú kapitolu svojej monografie nazýva opisne *Adaptácia morfolologických kategórií anglicizmov* (Filipović, 1990, s. 34).

skytovať aj v blízkopríbuzných jazykoch: porov. čes. feminína *Olomouc, Plzeň* → slov. maskulína *Olomouc, Plzeň*; čes. neutrá *drama, téma* – slov. feminína *dráma, téma*.

V slovenčine dominuje gramatický rod, t. j. začleňovanie substantív do rodových tried podľa formálneho zakončenia. Synchronne je rod slovenských substantív predovšetkým klasifikačná kategória – slúži na zaraďovanie lexém do typu skloňovania (SSSJ-M, s. 35). Gramatický rod však stojí na základoch prirodzeného rodu, napr. pomenovania mužských osôb patria do mužského rodu (porov. SSSJ-M, s. 36). Kategória životnosti sa v slovenčine morfológicky využíva, trochu paradoxne, nie na rozlíšenie rodových tried, ale v kategórii pádu, a to len pri maskulínach. Pri feminínach a neutrách protiklad životnosť – neživotnosť nemá osobitné formálno-gramatické vyjadrenie (*striga* – *liga*, *cárica* – *matrica*, *pueblo* – *chlapisko*).¹⁹ Pri osobných menách sa uplatňuje prirodzený rod s dichotómiou maskulínium – feminínium. Ak je to potrebné, v procese onymizácie sa propriálny rod v súlade s touto zákonitosťou prehodnocuje: $\{gamba, chudoba, škvarénina\}_f \rightarrow \{Gamba, Chudoba, Škvarénina\}_m$, $\{mydlo, maslo, kura\}_n \rightarrow \{Mydlo, Maslo, Kura\}_m$. V týchto prípadoch je transgenderizácia nevyhnutne prepojená s procesom onymizácie (je imanentným príznakom princípu funkčnej separácie onymickej lexémy; o princípe funkčnej separácie porov. Dolník, 1998).

Závažnú úlohu v transgenderizačnom procese zohráva lexikálno-gramatická kategória životnosti. Životné substantíva (apelatíva a antroponymá), ktoré sa riadia prirodzeným rodom, sa do slovenčiny transgenderizujú ako maskulína alebo feminína: realizuje sa symetrický transgenderizačný model $\{L_1\}_m \rightarrow \{L_S\}_m$ (*mister, monsieur*), $\{L_1\}_f \rightarrow \{L_S\}_f$ (*madame, miss*).

Neživotné substantíva (apelatíva, toponymá a chrématonymá) sa adaptujú ako maskulína, feminína alebo neutrá (princíp gramatického rodu); realizuje sa symetrický alebo asymetrický model. **Transgenderizačná symetria:** $\{L_1\}_m \rightarrow \{L_S\}_m$: *monte, urlaub, föhn, falc, libesbríf, croissant*; $\{L_1\}_f \rightarrow \{L_S\}_f$: *fiesta, peseta, korida*; $\{L_1\}_n \rightarrow \{L_S\}_n$: *médium, distichon*. **Transgenderizačná asymetria:** $\{L_1\}_m \rightarrow \{L_S\}_f$: *grand prix, koláž*; $\{L_1\}_m \rightarrow \{L_S\}_n$: *pueblo, bolero, laso, fach, byro, menu*; $\{L_1\}_f \rightarrow \{L_S\}_m$: *opus, citrus, maskot*; $\{L_1\}_f \rightarrow \{L_S\}_n$: *entrée, želé*; $\{L_1\}_n \rightarrow \{L_S\}_m$: *láger, plech, klenot, album, dátum, lexikón*; $\{L_1\}_n \rightarrow \{L_S\}_f$: *dráma, opera* (tu aj singularizácia) (bližšie porov. napr. Orgoňová, 1998, s. 38 – 46; Palkovič, 1978).

Transgenderizácia neživotných substantív sa uskutočňuje na základe dvoch princípov. **Formálny princíp** – lexémy sa zaraďujú do jednotlivých rodov podľa rodovo silných relačných morféme (Miko, 1962, s. 28 n.); maskulína: **-o** (zakončenie na spoluhlásku: *aplauz, bridž, gejzír*); feminína: **-a** (*liga, sulka, mikina*), neutrá **-o** (*saldo, echo, fiasko*). Substantíva s nezvyčajným zakončením, najčastejšie na predné vokály **i, e**, sa zaraďujú predovšetkým medzi neutrá (*rande, kombi, saké, žabó*). **Sémanticko-paradigmatický princíp** – lexémy sa transgenderizujú na základe významových, najčastejšie synonymických vzťahov, do ktorých vstupujú s výrazmi domáceho pôvodu:

¹⁹ Inou otázkou je rodové kolísanie maskulínium – neutrum, ku ktorému dochádza v dôsledku tlaku prirodzeného rodu.

napr. *avenue* f. (← ulica), *whisky* f. (← pálenka), *lobby* f. (← skupina ľudí), *pop-music* f. (← populárna hudba), *party* f. (← zábava), *jury* f. (← porota), *šou* f. (← prehliadka).²⁰ V skupine indeklinábilí sa vo výpovedi formálnym ukazovateľom rodu stáva kongruentný syntakticky súvzťažný vetný člen: najčastejšie adjektívum v pozícii atribútu alebo v pozícii mennej časti slovesno-menného predikátu, predikátové verbum v sg. préterita, vzťažné zámeno: *pravý parvenu*, *súčasná world music*, *prvé rande*, *jej cash flow je napätý*, *birdie mu vyšiel dokonale*, *superstar stále chýbala*, *komuniké nie je konečné*; *show, ktorá vás nenudí*; *finále, aké tu ešte nebolo*.

Transgenderizácia môže prebiehať aj pri kooperácii oboch princípov. Napr. lexéma *lajna* (angl. *line*) sa na základe sémanticko-paradigmatického princípu zaradila medzi substantíva ženského rodu (synonymia s lexémou *čiara*) a na základe formálneho princípu sa k lexéme pridal súbor relačných morférov typu žena: *lajn-a*. Pomocou formálneho princípu sa niekedy rod lexémy vo východiskovom jazyku zachováva aj v slovenčine, a to najmä v prípadoch tzv. bezprostredných kontaktov (napr. nemčiny a slovenčiny): *die Farbe* → *farb-a*, *die Runde* → *rund-a*. Takýmto spôsobom dochádza k spolupráci transmorfologizácie a transmorfemizácie (prehodnotenia morfematickej štruktúry).

Prirodzenou súčasťou morfologicko-adaptačných procesov je rodová variantnosť (bližšie porov. kap. 4.5). V MSJ (s. 69) sa uvádza, že „podstatné meno môže mať len jednu rodovú charakteristiku. Kolísanie rodu je v slovenskom jazyku len okrajovým javom“. Ako príklad sa na citovanom mieste spomínajú augmentatíva typu *chlapisko* a morfologické dublety typu *zámok/zámka*. Možno doplniť, že rodová variantnosť sa celkom prirodzene vyskytuje v lexike cudzieho pôvodu, kde je výsledkom viacvrstvových a miestami protirečivých transgenderizačných procesov: *rely*, *penny*, *kontra*, *aleluja*, *cunami*, *krimi*, *zoo*, *fantasy*, *sci-fi*, *alfa*, *beta*, *gama*... (F/N), *ypsilon*, *epiteton*, *centimo*, *jidiš*, *tofu* (M/N), *atašé* (m./f.), *zimmer frei* (M/F/N). Osobitnou skupinou, v ktorej sa vyskytuje rodová variantnosť, je prevzatá toponymická lexika, napr. *Iowa City* [ajova siti] (N/F), *Oklahoma City* [oklahoma siti] (N/M), *Armagh* [árma] (M/F), *Attleborough* [etlboro] (M/N) (porov. Ološtiak et al., 2006; Ološtiak 2007a).

3.2 Transnumerizácia

Pri apelatívach sa adaptačný proces na úrovni gramatického čísla môže realizovať štyrmi spôsobmi (o onymickej transnumerizácii porov. Ološtiak, 2007a):

1) nulová transnumerizácia – symetrický model:

a) {sg.} → {sg.}: substantívu z L_1 v singulári zodpovedá v L_2 substantívum v singulári: *design* → *dizajn*, *match-ball* → *mečbal*;

b) {pl.} → {pl.}: substantívu z L_1 v pluráli zodpovedá v L_2 substantívum v pluráli: *clips* → *klipsy*, *jeans* → *džínsy*, *drums* → *drums*, *fabliaux* → *fabliaux*. V lexémach typu *džínsy*, *čipsy* sa pod tlakom sklonnosti prehodnotili (perintegrovali) pôvodné mor-

²⁰ O významových súvislostiach pri zmene rodu porov. aj MSJ (s. 130); M. Kilarsky (1997, s. 3) píše o sémantickej analógii.

fémové hranice (porov. Sokolová, 1999, s. 24); konkrétnejšie navrhujeme hovoriť o interlingválnej perintegrácii. Funkciu plurálovej morfémy *-s* v slovenčine prevzal súbor gramatických morfémy tvoriaci plurálovú paradigmu neživotných maskulín a pôvodná morféma *-s* sa stala súčasťou koreňovej morfémy: *chip-s* → *čips-y*, *jean-s* → *džíns-y*. Ďalšou možnosťou je nahradenie morfémy *-s* súborom domácich gramatických morfémy (*slip-s* → *slip-y*). V niektorých prípadoch dochádza ku konkurencii pôvodných a adaptovaných plurálových tvarov: *headlines* → *headlines/headliny*, *deadlines* → *deadlines/deadliny*, podobne aj *džíny/džínsy* (Svobodová, 2007).

2) kompletná transnumerizácia – asymetrický model:

a) **singularizácia {pl. → sg.}**: substantívu z L_1 v pluráli zodpovedá v L_2 substantívum v singulári: angl. *cakes* → *keks*, *dogs* → *dogs*, *cokes* → *koks*, port. *cocos* → *kokos* (ide prevažne o látkové substantíva a singulária tantum); lat. *opera* (sg. *opus*) → *opera*;

b) **pluralizácia {sg. → pl.}**: substantívu z L_1 v singulári zodpovedá v L_2 substantívum v pluráli (plurálium tantum) s príslušnými gramatickými morfémy slovenského skloňovania, napr. *bobsleigh* → *bob-y*, *rifle* → *rifl-e*.

Terminologická poznámka. Termín *depluralizácia*, ktorí použili polonisti M. Altbauer (1955), J. Fisiak (1961) a B. Kreja (1963), „berie ohľad“ na gramatický tvar jednotky v L_1 (plurálovosť) a jej stratu v L_2 (prefix *de-*). K. Palkovič (1978, s. 285) v závere svojho článku konštatuje, že „pri zmene čísla ide o *depluralizáciu* alebo *pluralizáciu*“. Na s. 282 spomínaný autor síce pripúšťa, že termín *singularizácia* je vhodnejší, ďalej však poznamenáva, že „ostávame pri termíne *depluralizácia*“ (s. 283). S istým odstupom k tomuto termínu pristupujú aj citovaní autori. Napr. M. Altbauer uvádza termín *depluralizácia* v názve svojho článku v úvodzovkách; B. Kreja použil v titule „dištančnú formulu“ tzv. (*O tzw. depluralizacji...*) a v texte si „neodpustil“ dve relativizujúce poznámky: 1. „Proces *depluralizácie*, ak zostaneme pri tomto termíne,...“ (s. 29); 2. „V tomto článku sme sa pokúsili o interpretáciu tzv. *depluralizácie* (*nebolo by vhodnejšie tento proces nazvať singularizácia?*)“ (s. 36). Hoci na pomenovanie jedného a toho istého procesu možno použiť dva ekvivalentné termíny (*depluralizácia* – *singularizácia*, *desingularizácia* – *pluralizácia*), uprednostňujeme podoby *singularizácia* a *pluralizácia*, ktoré zohľadňujú aktivitu L_2 a *expressis verbis* signalizujú výsledok adaptačného procesu (nadobudnutie singulárnej, resp. plurálovej formy).

Je prirodzené, že aj na tejto čiastkovej úrovni pozorujeme dynamické procesy (bližšie porov. Ološtiak, 2007a). Napr. italizmus *paparazzo* (v taliančine sg. *paparazzo* – pl. *paparazzi*) sa v slovenčine zaraďuje do skloňovacieho typu *svedok*: *Žiadal **paparazza**, aby zábery digitálnej kamery vymazal.* – ***Paparazzovia** vo vašom filme neobišli práve dobre.* Pomerne frekventovane sa využíva talianska plurálová forma aj v slovenských pluráloch, ktoré sú nesklonné: *Filmové hviezdy pripravujú pomstu určenú dotieravým **paparazzi**.* – *Vyskytli sa mnohé teórie o úlohe **paparazzi**.* – ***Paparazzi** sú v strehu, aby ulovili fotografiu boháčov.* Zriedkavo sa vyskytujú tvary, ktoré vychádzajú z plurálovej podoby *paparazzi* a používajú sa aj v singulári (*singularizácia* typu tal. pl. *paparazzi* → slov. sg. *paparazzi*), pričom v slovenčine takáto forma zostáva buď nesklonná (často v pluráli), alebo sa slovo zaraďuje do typu *kuli*: *Hneď je zo mňa nádejný **paparazzi**.* – *Dnes vám poviem, ako som sa stal **paparazzim**.* – *Štátni úradníci pred pseudonovinármi a **paparazzi** zatvárali dvere.* – *Syn amerického prezidenta, roky prenasledovaný*

paparazzi, stratil zjavne trpezlivosť. Ojedinele možno nájsť tvar Npl, ktorý sa nepridáva k TZ *paparazz-*, ale k celému plurálovému tvaru vo východiskovom jazyku (typ *kuli*): Slovenskí *paparazziovia* sa osobitne zameriavajú na politikov. – Vylodilo sa celé komando *paparazziov* a bleskove nás obklúčilo.

3.3 Transdeklinácia

Termínom **transdeklinácia** označujeme adaptáciu lexém na úrovni gramatickej kategórie pádu. Napríklad v kontaktovej vzťahu angličtina → slovenčina ($L_A \rightarrow L_S$) prechádza lexéma z analytického pásma (angličtina) do pásma s prevažujúcou syntetickou flexiou (slovenčina). Angličtina: prevládajúca neflektivnosť, vyjadrovanie vetných vzťahov medzi autosémantikami pomocou slovosledu a predložiek; vysoký stupeň slovnodruhovej homonymie a produktivnosť nominačného postupu konverzie (conversion); slovenčina: slovné druhy sa vyčleňujú formálne výraznejšie; gramatické kategórie rodu, čísla a pádu sa vyjadrujú gramatickými morfémi, ktoré sa nachádzajú vo finálnych pozíciách lexém. Tieto typologické danosti zásadným spôsobom vplyvajú na adaptáciu na úrovni kategórie pádu.

Slovenčina sa snaží čo najpravidelnejšie začleňovať prevzaté lexémy do svojho deklinačného systému. V tomto ohľade je pre transdeklináciu rozhodujúce formálne ustrojenie koncových častí lexém. Možno súhlasiť s poznámkou, že okrem výslovnostného zdomáčňovania adaptácia prebieha od konca slova (Kráľ, 1978). Cudzojazyčné lexémy sa v slovenčine morfológicky adaptujú tak, že preberajú súbory relačných morfémi podľa svojho zakončenia a zaraďujú sa do príslušných deklinačných skupín, alebo zostávajú nesklonné. Otázkam transdeklinácie sa venujeme v centrálnej časti tejto monografie – porov. nasledujúcu kapitolu.

4 TRANSDEKLINÁCIA MAKROSKUPÍN

Podobne ako v NDSSS (kap. 4 – 7) vyčleňujeme štyri makroskupiny substantív, ktoré si všímame v samostatných podkapitolách (4.1 životné maskulína, 4.2 neživotné maskulína, 4.3 feminína, 4.4 neutrá); v osobitných častiach sa analyzujú aj lexémy vyznačujúce sa príslušnosťou k viacerým makroskupinám (4.5) a alternácie (4.6). Zastúpenie štyroch makroskupín v analyzovanom súbore je takéto:

Tabuľka 1. Receptivita makroskupín prevzatých substantív

SKUPINA	POČET	PERCENTÁ
životné maskulína	3949	11,3
neživotné maskulína	12758	36,5
feminína	15242	43,6
neutrá	2889	8,3
rodová variantnosť	100	0,3
SPOLU	34938	

V každej makroskupine sa vydeľujú tri typy deklinácie: menná deklinácia (MD), adjektívna deklinácia (AD), indeklinábiliá (IN). V prevzatej lexike²¹ je badateľné menšie zastúpenie adjektívnej deklinácie a väčšie zastúpenie indeklinábilií:

Tabuľka 2. Zastúpenie makroskupín a typov deklinácie v SCS a SKMS (porov. NDSSS, kap. 3.1)

typ deklinácie makroskupina		MD		AD		IN		spolu	
		SCS	SKMS	SCS	SKMS	SCS	SKMS	SCS	SKMS
MŽ	počet	3816	5028	7	122	47	39	3870	5189
	%	98,6	96,9	0,2	2,4	1,2	0,8		
MN	počet	12094	6525	2	6	158	12	12254	6543
	%	98,7	99,7	0,02	0,09	1,2	0,2		
F	počet	14938	13752	8	83	229	19	15175	13854
	%	98,4	99,3	0,05	0,6	1,5	0,1		
N	počet	2369	2965	13	81	479	152	2861	3198
	%	82,8	92,7	0,5	2,5	16,7	4,8		
spolu makroskup.		33217	28270	30	292	913	222	34160	28784
spolu %		97,2	98,2	1,0	1,0	2,7	0,8	–	–
priemer %		94,6	97,2	0,2	1,4	5,2	1,8	–	–

V prevzatej lexike v absolútnej miere dominuje menná deklinácia (priemer 97,6 %): v skupine MŽ, MN a F je to 98 – 99 %. Receptivita MD v domácej lexike v makroskupinách MŽ, MN, F je prakticky totožná (priemer MD je 97,2 %). Rozdiely

²¹ Spojenie *prevzatá lexika* budeme z úsporných dôvodov používať len pri zvyrazňovaní rozdielov medzi domácou a prevzatou lexikou. V ostatných prípadoch budeme hovoriť len o lexike, pričom budeme mať na mysli prevzatú lexiku.

badateľ v makroskupine N, kde MD prevzatej lexiky dosahuje najmenšie číslo: 82,8 %, zatiaľ čo v domácej lexike má MD neutier zastúpenie 92,4 %.

Adjektívna deklinácia v žiadnej makroskupine prevzatej lexiky viac než 1 % (priemer 0,2 %). O extrémnej periférnosti preberania adjektívami svedčí aj skutočnosť, že v tejto skupine sa nachádzajú len dve prevzaté lexémy prvého stupňa – obe pôvodom z príbuzných slovanských jazykov, ktorých zakončenie nevyžaduje „nasadenie“ flektívnych formantov v adaptačnom procese (*zlotý, kamarinskaja* vz. *bordový, superný*). Ostatné jednotky sú druhostupňové, hybridné, slovotvorne motivované s domácimi adjektívnymi formantmi (*produkčný, kráľovná, princezná, rýnsky, šampanské, ideálne* a i.). Podobne v domácej lexike AD stojí na periférii, avšak jej zastúpenie je v porovnaní s prevzatou lexikou väčšie (priemer 1,4 %); porov. tvorenie slovnodruhovým prechodom²² (môže ísť o deadjektívnu alebo deverbálnu substantivizáciu; porov. Ološtiak, 2007b) alebo pomocou samostatných adjektívnych formantov: napr. *triedny, vyučujúci, mladí, konečná, stužková, portské, členské, cestovné, vodné, stočné*.

Indeklinábiliá sú najväčšmi zastúpené v skupine neutier (16,7 %), čo vyplýva z faktu, že atypicky zakončené lexikálne jednotky pomenúvajúce neosoby sa najčastejšie zaraďujú medzi neutrá (*finále, želé, tofu, niveau, doux, voodoo, petitio principii, boogie-woogie*). V ostatných makroskupinách prevzatej lexiky indeklinábiliá nedosahujú ani 2 %. Nesklonné neutrá v domácej lexike síce nemajú také vysoké zastúpenie, ale aj tu možno pozorovať zvýšený výskyt v počte 4,8 % – takisto ide o prevzaté lexémy (o chápaní termínu *domáca lexika* porov. vyššie).

---

²² Často ako výsledok eliptickej univerbizácie.

4.1 Životné maskulína

V makroskupine životných maskulín (3957) dominuje menná deklinácia (96,44 %). Adjektívna deklinácia je raritná, týka sa obmedzeného súboru 7 lexém (0,18 %; *drogujúci, diskutujúci, produkčný, kontribučný, bezpartajný, košový*). Takisto obmedzená skupina 46 lexém sa neskloňuje (1,19 %, napr. *parvenu, ibn, zebu, pekari*). Lexém s variantným skloňovaním na osi MD/MD alebo MD/I je 83 (2,1 %; napr. *tennó, héro, herakles, klaun, pinč*). Do súčtu nezapočítavame paralelnú deklináciu, ktorá je obsiahnutá v ostatných typoch deklinácie. Napr. lexémy *barytón*¹ a *barytón*² (zápas//chlap) sú príkladmi na paralelnú deklináciu, ale pri sčítaní v rámci makroskupín ich započítavame len raz: *barytón*¹ zastupuje typ *zápas* (MD) a *barytón*² zastupuje typ *chlap* (MD).

Tabuľka 3. Typy deklinácie prevzatých životných maskulín

typ deklinácie	počet	percentá
menná deklinácia	3816	96,44
adjektívna deklinácia	7	0,18
indeklinábilná	47	1,19
variantná deklinácia	83	2,10
kombinovaná deklinácia	4	0,10
paralelná deklinácia	215	5,43
spolu (bez paralelnej deklinácie)	3957	

Tabuľka 4. Súhrnná receptivita životných maskulín

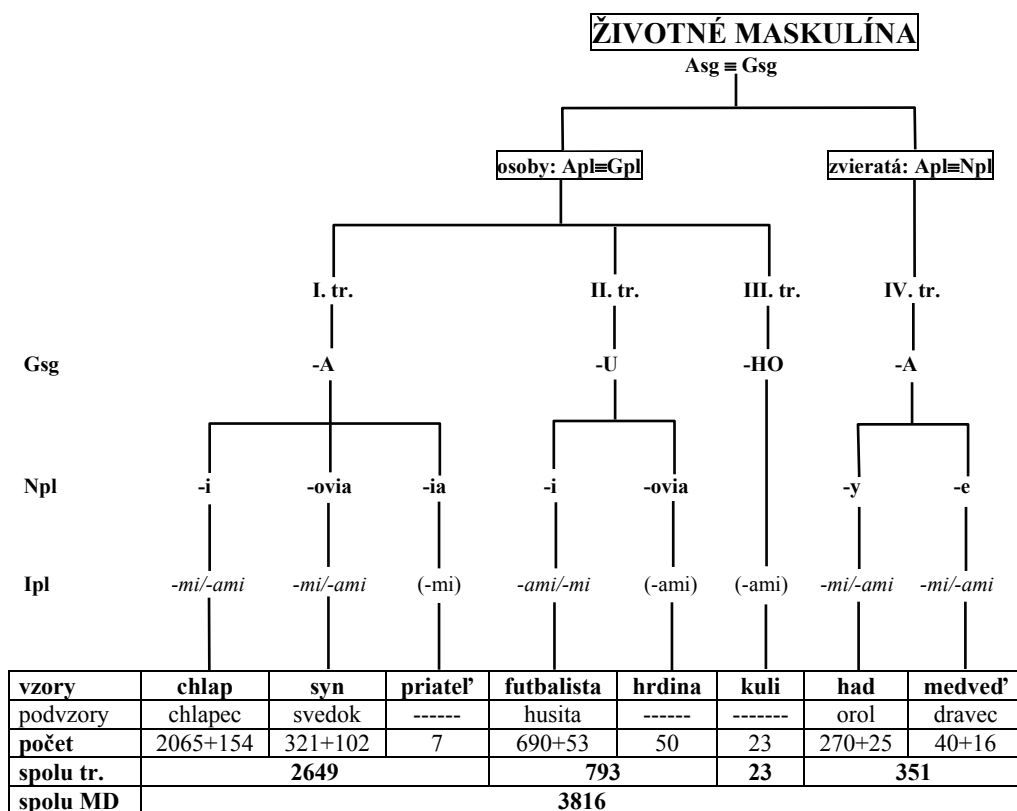
trieda	typ	počet	% z triedy	% z celku
I. trieda	chlap	2065	77,92	52,28
	chlapec	154	5,92	3,97
	syn	321	12,04	8,08
	svedok	102	3,85	2,58
	priateľ	7	0,26	0,18
I. trieda spolu		2649	100,00	67,09
II. trieda	futbalista	690	87,01	17,47
	husita	53	6,68	1,34
	hrdina	50	6,31	1,27
II. trieda spolu		793	100,00	20,08
III. trieda	kuli	23	–	0,58
IV. trieda	had	270	77,08	6,81
	orol	25	6,88	0,61
	medveď	40	11,46	1,01
	dravec	16	4,58	0,41
IV. trieda spolu		351	99,99	8,84
OSOBY (I. – III. tr.)		3462	90,85	–
ZVIERATÁ (IV. tr.)		351	9,15	–
SPOLU (BEZ VARIANTOV)		3816	100,00	96,58
ADJ DEKLINÁCIA		7	–	0,18
INDEKLINÁBILNÁ	osobné + zvieracie	15+32	–	–

INDEKLINÁBILIA SPOLU		47	–	1,16
VARIANTY MD/MD		63	–	1,57
VARIANTY MD/I		20	–	0,51
VARIANTY SPOLU		83		2,08
KOMBINOVANÁ DEKLINÁCIA		4		
PARALELNÁ DEKLINÁCIA		215		
SPOLU (bez paralelnej deklinácie)		3957	–	

4.1.1 Menná deklinácia

Menná deklinácia životných maskulín pozostáva zo štyroch tried, ktoré sú charakteristické zhodou $\text{Asg} = \text{Gsg}$. Do troch tried patria osobné maskulína (zhoda $\text{Apl} = \text{Gpl}$); jednu triedu tvoria zvieracie maskulína (zhoda $\text{Apl} = \text{Npl}$). V rámci osobných maskulín sa triedy vyčleňujú na základe determinujúcich morféme Gsg : I. trieda **-a** (3 typy: 3 vzory, 2 podvzory), II. trieda **-u** (2 vzory, 1 podvzor), III. trieda **-ho** (1 typ).

Algoritmus 1. Menná deklinácia životných maskulín

Pomer v zastúpení pomenovaní osôb a zvierat je 3556 : 394 (90 % : 10 %) v prospech pomenovaní osôb. Najreceptívnejšou triedou mennej deklinácie je I. trieda (bez variantov 67,07 %), nasleduje II. trieda (20,08 %), IV. trieda (8,84 %) a III. trieda (0,58 %). Najreceptívnejším vzorom je *chlap* (54,13 %) – podľa tohto vzoru sa skloňuje každé druhé životné maskulínium. Ďalej nasledujú vzory *futbalista* (18,09 %), *syn* (8,36 %), *had* (7,05 %). Receptivita ostatných vzorov/podvzorov nepresahuje 5 %, a preto ich možno z hľadiska prevzatej lexiky pokladať za málo receptívne, resp. až periférne. Súčet receptivity prvých štyroch typov *chlap*, *futbalista*, *syn*, *had* predstavuje 87,63 %, teda zaokrúhlene deväť z desiatich prevzatých životných maskulín sa skloňuje podľa jedného zo štyroch uvedených typov (porov. tab. 5).

Tabuľka 5. Receptivita menných deklinačných typov maskulín (zostupné zoradenie bez variantov)

poradie	vzor/podvzor	trieda	počet	% z mennej dekl.
1.	chlap	I.	2065	54,11
2.	futbalista	II.	690	18,08
3.	syn	I.	321	8,41
4.	had	IV.	270	7,08
5.	chlapec	I.	154	4,04
6.	svedok	I.	102	2,67
7.	husita	II.	53	1,39
8.	hrdina	II.	50	1,31
9.	medveď	IV.	40	1,05
10.	orol	IV.	25	0,66
11.	kuli	III.	23	0,60
12.	dravec	IV.	16	0,42
13.	priateľ	I.	7	0,18
spolu			3816	100,00

I. trieda

Do I. triedy patria životné osobné maskulína s determinujúcou morfolou **-a** v Gsg. Táto trieda sa člení na tri vetvy podľa diferencujúcej morfy Npl **-i** (*chlap*), **-ovia** (*syn*), **-ia** (*priateľ*). Podľa variantnej morfy Ipl **-mi/-ami** sa prvé dve vetvy členia na vzory/podvzory *chlap/chlapec*, *syn/svedok*. Najreceptívnejším vzorom I. triedy je typ *chlap* – 78 % z triedy (porov. tab. 4).

Typ chlap

Konfigurácia relačných morfém s príkladmi:

	N.	G.	D.	A.	L.	I.
sg.	-ø, -us	-A	-ovi	-a	-ovi	-om
pl.	-i	-ov	-om	-ov	-och	-mi (-ami)

sg.		pl.	
N	autor- o , praefect- us [majster- o]	N	autor- i
G	autor- a	G	autor- ov
D	autor- ovi	D	autor- om
A	autor- a	A	autor- ov
L	(o) autor- ovi	L	(o) autor- och
I	autor- om	I	autor- mi [majstr- ami]

Vzor chlap

Najfrekvencovanejšie lexémy podľa SNK: *tréner, premiér, súper, autor, policajt, politik, kandidát, partner, študent, primátor, klient, režisér, pacient, investor, reprezentant, organizátor, manažér, funkcionár, akcionár, junior, profesor, demokrat, favorit, expert*.

Podľa vzoru *chlap* sa skloňujú maskulína na základe týchto faktorov:

- **Sémantický faktor:** životné osobné apelatíva, –honor → Npl **-i**: *plejboj, vazal, mentor, kvestor, vezír, idiot, expert*.

- **Fonologický faktor:**

zakončenie TZ	realizácia morf	príklady
jeden konsonant (okrem <i>g, h, m</i>)	Npl -i lpl -mi	<i>kuruc, dráb, plejboj, burlak, dekan, cisár, autor, pirát, detektív, markíz, pápež</i>
viacslabičný TZ zakončený na CsCš (okrem mCš): <i>nc, nd, nt, rd, rn, rt, jt, út</i>		<i>financ, doktorand, pacient, bodyguard, greenhorn, expert, policajt, argonaut</i>
viacslabičný TZ zakončený na konsonantické skupiny <i>cht, st, št, kt, pt</i>		<i>lancknecht, štamgast, prepošt, architekt, adept</i>

- **Morfonologický faktor:** sprievodné alternácie pri tvorení Npl pomocou morfy **-i**:

(a) nevýrazné (ortoepické) alternácie korelovaných konsonantov: *d/ď, t/ť, n/ň, *l/ľ*: *nomád/nomádi, diplomat/diplomati, dragún/dragúni, konšel/konšeli*;

(b) výrazné (ortoepické aj ortografické) alternácie nekorelovaných konsonantov sú zriedkavé, predstavujú vyšší stupeň morfonologickej adaptovanosti s narušením formálnej jednoliatosti tvarotvorného základu (na rozdiel od nealternačnej morfy Npl **-ovia**; typ syn/svedok): *ch/s, k/c: hajdúch/hajdúsi, mních/mnísi, težak/težaci, mužík/mužíci*.

- **Derivačný faktor:** morfu Npl **-i** viažu sufixy (deriváty s domácimi a prevzatými slovotvornými formantmi a slovotvorne nemotivované lexémy so systemizačnými formantmi alebo radixmi): **-ák/-iak** (*textilák, vekslák, bosorák, tirák, nervák, blondiak, kardiak, pubertiak*), **-án** (*sekundán, primán, intrigán, mafián, dominikán*), **-ník/-nik** (*kapelník, colník, rehoľník, pištoľník, lénnik, líkérnik*), **-ár/-iar** (*miliardár, cechár, minciar, smečiar, farbiar, skifár, mordár, janičiar, gýčiar, ceremoniár, matrikár, kronikár, bankár, fuškár, primár, naftár*), **-č** (*verbovač, lakovač, kopírovač*), **-(n)ík** (*kato-*

lík, opozičník, jarmočník, džentrík), **-ík** (*alkoholik, chemik, idylik, schizofrenik, hygienik, symfonik, aviatik, psoriatik*), **-ín** (*blondín, bernardín, jogín, jakobín, benediktín*), **-ál** (*generál, admirál*), **-áš** (*kontráš, tamburáš*), **-áč** (*pankáč*), **-úň** (*špehúň*), **-čík** (*regulovčík*), **-ant** (*defraudant, maturant, rekreant, komediant, fabrikant, praktikant, špekulant, gratulant, emigrant, projektant, konzultant*), **-ent** (*docent, pubescent, producent, prezident, komzument, abstinent, abonent, oponent, inzerent, emitent, asistent*), **-átor** (*triumfátor, navigátor, iniciátor, kodifikátor, inštalátor, programátor, infromátor, diktátor*), **-or** (*editor, auditor, debitor, korepetitor, inšpektor, revízor, cenzor*), **-er/-ér** (*dispečer, rančer, marodér, freeholder, rekordér, hotelier, kanonier, mušketer, sprejer, trucker, broker, gamblér, dablér, hochštapler, rutinér, stopér, boxer*), **-eut** (*terapeut, farmaceut*), **-ón** (*maďarón, oktavón, ufón*), **-at** (*aziat*); **-naut** (*astronaut, akvanaut, internaut*), **-man** (*grafoman, barman, kameraman, bluesman, kleptomán, frontman*); **transflexne utvorené substantíva** (*technik, stoik, gramatik, statik, etik, kritika, estetik, sémantik, štatistik, fyzik, filantrop, telepat, homeopat, demokrat, literát, autokrat, interpret, primitív, prostitút, intelektuál, heterosexuál*).

Podvzor chlapec

Najfrekvencovanejšie lexémy podľa SNK: *minister, majster, líder, športovec*.

Podľa podvzoru *chlapec* sa skloňujú lexémy s morfolou Ipl **-ami**, ktorú podmieňujú tieto faktory:

- **Morfonologický faktor** – pohyblivý vokál na konci TZ (alternácia V/0, ktorej výsledkom je vznik konsonantickej skupiny nekompatibilnej s morfolou *-mi*). Vokál zaniká predovšetkým pred jednou spoluhláskou, čím vzniká dvojkonsonantová skupina CC (*páter – pátra, grázal, diabol, lotor, neger, pediater, psychiater, foter, špicel*), zriedkavejšie troj- a raritne viackonsonantová skupina (*hypochonder, center, šinter, magister, minister, šuster, štajger, majster*). Alternácia prebieha vo vlastných derivačných alebo systemizačných sufixoch (porov. derivačný faktor) predovšetkým v skupine latinizmov a germanizmov (porov. väčšinu príkladov vyššie), zriedkavo anglicizmov (*líder – lídami, ale tréner – trénermi, boxer, writer, gauner, dispečer, hacker, tinedžer, diler*).

- **Fonologický faktor** – zakončenie na konsonant **m**: *bohém*.

- **Derivačný faktor** – lexémy s derivačnými alebo systemizačnými sufixmi: najväčšiu skupinu tvoria príluštnostné (zriedkavo iné) substantíva so sufixmi **-ec/-ovec**, často utvorené z proprií (85: *neandertálec, pytagorejec, epikurejec, garibaldiovec, darvinovec, herbartovec, descartovec, športovec, košútovec, toryovec, exekutívec, kreatívec, legislatívec*); ďalší sufix: **-er** (*arbiter, magister, macher, presbyter*). Zaraďujú sa sem aj prefixálne a prefixálno-sufixálne deriváty a kompozitá: *exmajster, pornoherc, ultrakonzervatívce, anteneandertálec, románopisec, pseudovlastenec, predsokratovec, superarbiter, cechmajster, zbrojmajster, veľmajster, garážmajster*.

O kolísaní *chlap/chlapec* a *chlapec/chlap* porov. 4.2.4.

Typ syn

Konfigurácia relačných morféme s príkladmi:

	N.	G.	D.	A.	L.	I.
sg.	-ø, -o, -us, -os, -es, -s	-A	-ovi	-a	-ovi	-om
pl.	-ovia	-ov	-om	-ov	-och	-mi (-ami)

sg.		pl.	
N	šéf-ø, diskobol-os, mefistofel-es [liber-o, géni-us, héro-s]	N	šéf-ovia
G	šéf-a	G	šéf-ov
D	šéf-ovi	D	šéf-om
A	šéf-a	A	šéf-ov
L	(o) šéf-ovi	L	(o) šéf-och
I	šéf-om	I	šéf-mi [liber-ami, géni-ami]

Vzor syn

Najfrekvencovanejšie lexémy podľa SNK: *šéf, pápež, pedagóg*.

Podľa vzoru *syn* sa skloňujú maskulína na základe týchto faktorov:

- **Sémantický faktor** – životné osobné apelatíva ako pomenovania titulov, funkcií, božstiev, majstrov s vyjadrením úcty (sprievodný **pragmatický faktor**): *dej, duc, as, beg, cárovič, dan, dux, belzebub, chatib, nabob, nahib, sahib, sikh, šéf, šerif, kalif, bej, kúros, patricij, princeps, satyr, sir, Sire, emir, boss*.

- **Fonologický faktor**. [+velárnosť], [+jednoslabičnosť] → Npl **-ovia**.

- **[+velárnosť]**: najmä zakončenie na veláry **g, h** (*demiurg, metalurg, ašug, atabeg, stratég, kešig, libling, kvisling, binturong, demagóg, genealóg, mineralóg, felah, aja-tolláh, padišah*); z veľkej sčasti aj **ch, k**, ktoré nepodliehajú alternáciám (*monarch, diadoch, kverk, diak, kanak, uskok, duc* [dúk], *pontifex – pontifikovia, haruspex – haruspikovia*). Okrem derivačnej podmienenosti skloňovanie podľa typu *chlap* so sprievodnými alternáciami *ch/s, k/c* sa vyskytuje pri značne zdomácnených slovách (*hajduk – hajduci, cvok – cvoci*) a slavizmoch (*ťažak – težaci, kulak – kulaci, mužik – mužici*). V ostatných prípadoch k alternáciám nedochádza, čo je spôsobené prítomnosťou koncovky **-ovia** (*strok, kanak, cadik, bašibozuk, šach, skomoroch*).²³ Lexémy zakončené na neveláry sú zriedkavejšie: *nabob, Fric, Sire, sir, šéf, kalif, šerif, übermensch* [-menš], *troll, somnambul, mogul, mason*.

- Npl **-ovia** je často podmienený príznakom **[+jednoslabičnosť]**: *šéf, gój, van, džin, boy, dan, dux, mág, whig, šach, man* (z veľkej časti ide o kooperáciu so sémantickým faktorom).

²³ Pri slove *eunuch* KSSJ uvádza tvar *eunusi*, SSJ a SSSJ tvar *eunuchovia*. Prikláňame sa k nealternáčnemu tvaru, ktorý je v súlade so všeobecnou adaptačnou tendenciou vyhnúť sa alternáciám. Potvrďuje to aj SNK (*eunuchovia/eunusi*: 32/8; porov. aj *haruspikovia/haruspici* 12/2, *pontifikovia/pontifici* 6/0).

• **Derivačný faktor.** Najväčšiu skupinu tvoria lexémy s druhým radixom **-lóg** (180, čo sú takmer dve tretiny zo všetkých lexém skloňujúcich sa podľa typu *syn*; ide o spolupôsobenie s dominantným fonologickým faktorom). Sú to konateľské substantíva utvorené transflexným slovotvorným postupom (*teológia* → *teológ*), napr. *pedagóg*, *geológ*, *archeológ*, *speleológ*, *anestéziológ*, *röntgenológ*, *sinológ*, *fonológ*, *futurológ* a i. Zriedkavé sú lexémy so sufixom **-ík/-ik** (*nacík*, *báčik*, *fanúšik*) bez alternácie *k/c*.

• **Morfonologický faktor** sa prejavuje negatívne: neprítomnosť zánikovej vokalickej alternácie → Ipl **-mi**: *fanúšik* – *fanúšikmi*, nie **fanúškami*.

• **Ortografický faktor:** pri ortograficky adaptovaných anglicizmoch na *-oy*, ktoré sa v postsonantickej pozícii vyslovuje [j], napr. *boy*, *playboy*, *liftboy*, sa prejavuje tendencia pridávať koncovku Npl **-ovia** (*boyovia*, *playboyovia*, *liftboyovia*), čím sa utlmuje nezvyčajná ortografická kombinácia *-yi* (*playboyi*, *liftboyi*). Naproti tomu v adaptovaných podobách *liftboj*, *plejboj* sú dominantnejšie tvary Npl *plejboji*, *liftboji*. Podobne *adonai* [adonaj] – *adonaiovia*, nie **adonaii*.

Podvzor svedok

Najfrekvencovanejšie lexémy podľa SNK: *ekonóm*, *moslim*.

Podľa typu *svedok* sa skloňujú maskulína na základe týchto faktorov:

• **Fonologický faktor:** zakončenie na **m**, atypické zakončenie TZ na **-rl-**, **-i-**, raritne **e** (pred morfolou **-us**) → Ipl **-ami**: *imám*, *nizám*, *matuzalem*, *golem*, *hakim*, *moslim*, *mím*, *pobratim*, *dom*, *gnóm*, *groom*, *anatóm*, *leptozóm*, *kum*, *pseudonym*, *anonym*, *eponym*, *bonhomme* [bonom], *generalissimus*, *serenissimus*, *illustrissimus*, *doktissimus*, *eponymos*; *earl*, *jarl*; *nuncius*, *pronuncius*, *internuncius*, *abrachius*, *monobrachius*, *akranus*, *génus*, *bazileus*.

• **Morfologický faktor:** Nsg **-o** → Npl **-ovia**, Ipl **-ami**: *rao*, *rambo*, *zambo*, *bonobo*, *paparaco*, *karančo*, *gaučo*, *adelantado*, *quasimodo*, *pardo*, *zambaigo*, *fidalgo*, *hidalgo*, *kamerlengo*, *dingo*, *gringo*, *mungo*, *daimjó*, *turako*, *žako*, *toko*, *ježiško*, *catalo*, *caboclo*, *negrilo*, *pulcinello*, *caudillo*, *gigolo*, *cholo*, *palolo*, *burattino*, *kápo*, *kakapo*, *libero*, *caballero*, *torero*, *bonito*, *negrito*, *testo*, *mefisto*, *potto*, *mafiózo*, *bajazzo*, *gadžo*, *impresário*, *dekúrio*, *centúrio*.

• **Morfonologický faktor:** výnimočná zániková alternácia → Npl **-ovia**, Ipl **-ami** (*švavor*, *maršalek*).

Jednoslabičné lexémy so zakončením TZ na dva konsonanty CC majú v Ipl variant *-ami/-mi*, resp. *-mi/-ami*: *half*, *elf*, *guelf*, *šenk*; *princ*, *dux* (porov. 4.2.4).

Typ priateľ

Konfigurácia relačných morférov s príkladmi:

	N.	G.	D.	A.	L.	I.
sg.	-ø	-A	-ovi	-a	-ovi	-om
pl.	-ia	-ov	-om	-ov	-och	-mi

sg.		pl.	
N	falšovateľ- ø	N	falšovateľ- ia
G	falšovateľ- a	G	falšovateľ- ov
D	falšovateľ- ovi	D	falšovateľ- om
A	falšovateľ- a	A	falšovateľ- ov
L	(o) falšovateľ- ovi	L	(o) falšovateľ- och
I	falšovateľ- om	I	falšovateľ- mi

Najfrekvencovanejšie lexémy podľa SNK: 0.

Podľa neproduktívneho typu *priateľ* sa v SCS skloňujú maskulína výlučne na základe derivačného faktora. Patrí sem sedem prevzatých lexém druhého stupňa so sufixmi **-teľ**, **-an**: *šikovateľ*, *formovateľ*, *falšovateľ*, *subdodávateľ*, *agropodnikateľ*, *sparťan*, *andalúzan*.

II. trieda

Do II. triedy patria životné osobné maskulína s determinujúcou morfolou **-u** v Gsg. Táto trieda sa člení na dva typy (dva vzory a jeden podvzor) podľa diferencujúcej morfy Npl **-i** (*futbalista/husita*), **-ovia** (*hrdina*). Podľa variantnej morfy Ipl **-mi/-ami** sa prvý typ člení na vzor a podvzor *futbalista* – *husita*. Najreceptívnejším vzorom II. triedy je *futbalista*.

Typ futbalista

Konfigurácia relačných morfé s príkladmi:

	N.	G.	D.	A.	L.	I.
sg.	-a	-U	-ovi	-u	-ovi	-om
pl.	-i	-ov	-om	-ov	-och	-ami (-mi)

sg.		pl.	
N	futbalist- a [jezuit- a]	N	futbalist- i
G	futbalist- u	G	futbalist- ov
D	futbalist- ovi	D	futbalist- om
A	futbalist- u	A	futbalist- ov
L	(o) futbalist- ovi	L	(o) futbalist- och
I	futbalist- om	I	futbalist- ami [jezuit- mi]

Vzor futbalista

Najfrekvencovanejšie lexémy podľa SNK: *futbalista*, *hokejista*, *turista*, *komunista*, *terorista*, *tenista*, *aktivista*, *špecialista*, *cyklista*.

Podľa vzoru *futbalista* sa skloňujú maskulína na základe týchto faktorov:

- **Gramatický faktor:** Nsg **-a** → Asg **-u**.

• **Derivačný faktor:** sufixy **-(as)ta** (5), **-ista** (682) → Npl **-i**, Ipl **-ami**: *orgiasta*, *chiliasta*, *scholiasta*, *gymnasta*, *fantasta*; *sólista*, *pučista*, *garibaldista*, *nacista*, *arabista*, *džudista*, *gitarista*. Ojedinele sem patria slová bez derivačných sufixov so zakončením TZ **-Vst-** (vokál plus konsonantická skupina *st*), ktoré sú buď slovotvorne nemotivované (*podesta*, *neomysta*), alebo motivované – utvorené transflexne (*dynasta*). Typ *futbalista* je motivačne ideálne optimalizovaný, pretože v skupine prevzatých lexém sa takmer výlučne (98,8 %) špecializuje na lexémy s formantom *-ista*.

Podvzor husita

Najfrekventovanejšie lexémy podľa SNK: 0.

Podľa neproduktívneho podvzoru *husita* sa skloňujú maskulína na základe týchto faktorov:

• **Gramatický faktor:** Nsg **-a** → Asg **-u**.

• **Derivačný faktor:** sufixy **-ita** (39), **-éta** (6) → Npl **-i**, Ipl **-mi**: *adamita*, *eremita*, *jakobita*, *bandita*, *ofita*, *šiita*, *izmaelita*, *izraelita*, *minorita*, *husita*, *konvertita*, *transvestita*, *jezuita*, *proféta*, *apologéta*, *katechéta*, *askéta*, *anachoréta*. Ojedinele sem patria slová bez derivačných sufixov so zakončením TZ **-Vt-** (vokál plus konsonant *t*), ktoré sú buď slovotvorne nemotivované (*akolyta*, *apostata*), alebo slovotvorne motivované – utvorené transflexne (*despota*, *helóta*, *prozelyta*, *karmata*). Aj typ *husita* možno pokladať za pomerne výrazne motivačne optimalizovaný, pretože sa špecializuje na lexémy s formantom *-ita* (76,8 %).

Niektoré lexémy skloňujúce sa podľa podvzoru *husita* fungujú ako morfológické varianty k lexémam skloňujúcim sa podľa vzoru *chlap*, pričom varianty na **-a** sú štylisticky príznakové a málo frekventované: *apolyta/apolyt* (0/0), *proféta/profét* (0/0), *askét/askéta* (26/0), *katechét/katechéta* (1/0), *poeta/poet* (161/205). Tento jav hodnotíme ako intramakroskopinovú variantnú paralelnú deklináciu (porov. 2.2).

Typ hrdina

Konfigurácia relačných morfém s príkladmi:

	N.	G.	D.	A.	L.	I.
sg.	-a	-U	-ovi	-u	-ovi	-om
pl.	-ovia	-ov	-om	-ov	-och	-ami

sg.		pl.	
N	koleg-a	N	koleg-ovia
G	koleg-u	G	koleg-ov
D	koleg-ovi	D	koleg-om
A	koleg-u	A	koleg-ov
L	(o) koleg-ovi	L	(o) koleg-och
I	koleg-om	I	koleg-ami

Najfrekventovanejšie lexémy podľa SNK: *kolega*.

Podľa vzoru *hrdina* sa skloňujú maskulína na základe týchto faktorov:

- **Gramatický faktor:** Nsg **-a** → Asg **-u**.

- **Fonologický faktor:** apelatíva s TZ zakončeným na veláry **g, h, k**, vokály **i, o**, ktoré sú inkompatibilné s Npl **-i**: *aga, nága, kolega, oligarcha, patriarcha, nomarcha, monarcha, eparcha, tetrarcha, exarcha, šarha, kuraka, sika, inka, pária, buržoa*. Zarádajú sa sem aj lexémy so zakončením TZ na mäkké alebo obojaké spoluhlásky **j, dž, š, ž, f, l, m, p, v, z, jd** (často v rámci spoluhláskovej skupiny): *rája, kšatrija, vaišja, radža, maharadža, nindža, hodža, baša, delibaša, harambaša, bimbaša, paša, puruša, dóža, chalífa, mulla, láma, dalajláma, pančenláma, ulema, mahátma, papa, satrapa, šerpa, bódhisattva, casanova, mirza, vajda*.

- **Derivačný faktor** je zastúpený nepatrne v podobe kompozít s druhým komponentom so suffixom **-ca**: *videorozhodca, autodopravca*. Suffixom **-ca** sa tvoria deriváty predovšetkým od domácich slov. Možno sem zaradiť aj rusizmus *báťuška* so systemizačnou morfou **-uš:k-a**.

III. trieda

Do III. triedy s jedným vzorom *kuli* patria životné osobné maskulína s determinujúcou morfou **-ho** v Gsg.

Konfigurácia relačných morférov s príkladmi:

	N.	G.	D.	A.	L.	I.
sg.	-ø	-HO	-mu	-ho	-m	-m
pl.	-ovia	-ov	-om	-ov	-och	-ami

sg.		pl.	
N	báči-ø	N	báči-ovia
G	báči- ho	G	báči- ov
D	báči- mu	D	báči- om
A	báči- ho	A	báči- ov
L	(o) báči- m	L	(o) báči- och
I	báči- m	I	báči- ami

Najfrekvencovanejšie lexémy podľa SNK: 0.

Podľa typu *kuli* (sg. pronomiálna posesívna paradigma, pl. paradigma typu *hrdina*) sa skloňujú maskulína na základe týchto faktorov:

- **Sémantický faktor:** prevzaté osobné apelatíva; napr. *abbé, ahi, báči, bachši, bektaši, bimbaši, bobby, dandy, duce, efendi, ensi, hadži, kádi, kuli, mahdí, mufti, rabbi, regenschori, sipáhi, tori, váli, yankee* [jenkí], *yeti*.

- **Fonologický faktor:** zakončenie na predné vokály **i, í, e, é** (v grafickej podobe: *i, í, e, é, ee, y*).

IV. trieda

Do IV. triedy sa zaraďujú lexémy na základe **sémantického faktora** – zvieracie apelatíva, ktoré majú v singulári paradigmu životných maskulín, v pluráli paradigmu neživotných maskulín. Podľa diferencujúcej morfy Npl ich členíme na dve skupiny: **-y** (*had/orol*), **-e** (*medveď/dravec*); podľa variantnej morfy Ipl **-mi/-ami** sa vnútorne členia: *had – orol*, *medveď – dravec*. Najreceptívnejším vzorom je *had*, podľa ktorého sa skloňujú tri štvrtiny substantív zo IV. triedy.

Typ had

Konfigurácia relačných morfé s príkladmi:

	N.	G.	D.	A.	L.	I.
sg.	-ø, -us	-a	-ovi	-a	-ovi	-om
pl.	-Y	-ov	-om	-y	-och	-mi (-ami)

sg.		pl.	
N	delfín-ø, cerber-us [dinosaur-us]	N	delfín-y
G	delfín-a	G	delfín-ov
D	delfín-ovi	D	delfín-om
A	delfín-a	A	delfín-y
L	(o) delfín-ovi	L	(o) delfín-och
I	delfín-om	I	delfín-mi [dinosaur-ami]

Vzor had

Najfrekvencovanejšie lexémy podľa SNK: *škorpión*.

Podľa najreceptívnejšieho zvieracieho vzoru *had* sa skloňujú maskulína na základe týchto faktorov:

• Fonologický faktor:

zakončenie TZ	realizácia morf	príklady
jeden nie mäkký konsonant: C (b, d, f, g, ch, h, k, l, p, r, s, t, v, z)	Npl -y Ipl -mi	<i>krab, šváb, parazitoid, pteropod, mas-tif, buldog, sih, valach, mlok, šakal, krokodíl, pavián, doberman, potkan, škorpión, bizón, polyp, teriér, panter, kondor, lemur, albatros, pštros, cerbe-rus, termít, parazit, páv, dikobraz</i>
viacslabičný TZ zakončený na CsCš (okrem mCš): <i>ld, nd, rd, ng, nk, nt, rt, nz</i>		<i>astrild, deerhound, gepard, leopard, haring, mustang, čipmank, bažant, mastodont, karakurt, šimpanz</i>
viacslabičný TZ zakončený na konsonantické skupiny <i>st, ks</i> (x)		<i>lýrochvost, fénix, oryx, archeopteryx</i>

• **Derivačný faktor:** lexémy so sufixmi **-ik/-ík, -nik/-ník, -ín:** *poník, kolibrík, mopslík, ratlík, kanárik, panciernik*; deproprializované etnonymá a obyvateľské názvy s formantmi **-(č)an, -ák:** *angličan, patagónčan, novofundland'an, amazoňan, štajerrák*,²⁴ názvy podľa príslušnosti s formatom **-ín:** *dalmatín, bernardín*; nederivačné **-er/-ér, -(át)or** (*panter, pointer, rotvajler, aportér, kondor, labrador, aligátor, predátor*).

• **Morfonologický faktor:** [–zániková vokalizká alternácia V/0] → Ipl **-mi:** *aligátor – aligátormi, kondor – kondormi*. Pri tvorení Npl pomocou morfy **-y** sa na konci TZ nevyskytujú konsonantické alternácie; porov. *valach/valasi* (MO), *valach/valachy* (MZ).

Podvzor orol

Najfrekvencovanejšie lexémy podľa SNK: 0.

Podľa podvzoru *orol* sa skloňujú maskulína na základe týchto faktorov:

• **Fonologický faktor:** morfu Ipl **-ami** podmieňuje zakončenie TZ na konsonant **m** (*plakoderm, polyfemus*), na vokály (*skarabe-us, plute-us*), konsonantickú skupinu *CsCs (*mosasaurus, edafosaurus, stegosaurus, pleziosaurus, megalosaurus, tilosaurus, chazmosaurus, tyranosaurus, dinosaurus, pterosaurus, brontosaurus, ichtyosaurus, kentaurus*); raritne na konsonantickú skupinu CšCs (*axolotl*).

• **Morfonologický faktor:** [+zaniková alternácia V/0] → Ipl **-ami:** *pancierniček, gavínek, buldodžek, bazilišok*.

• **Derivačný faktor:** pôvodné deminutívne sufixy s pohyblivým vokálom **-ek/-k-** (pri zvieracích substantívach sa deminutívnosť neutralizuje; porov. morfonologický faktor): *buldodžek – buldodžka, bazilišok – baziliška, gavínek – gavínka*.

V jednoslabičných lexémach s TZ zakončeným na CC dochádza k variantnosti Ipl **-ami/-mi** (*hejk, scink, mink, skunk*); porov. 4.2.4.

Typ medved'

Konfigurácia relačných morférov s príkladmi:

	N.	G.	D.	A.	L.	I.
sg.	-ø	-a	-ovi	-a	-ovi	-om
pl.	-e	-ov	-om	-e	-och	-mi (-ami)

sg.		pl.	
N	papagáj-ø [dalmatínek-ø]	N	papagáj-e
G	papagáj-a	G	papagáj-ov
D	papagáj-ovi	D	papagáj-om
A	papagáj-a	A	papagáj-e
L	(o) papagáj-ovi	L	(o) papagáj-och
I	papagáj-om	I	papagáj-mi [dalmatínc-ami]

²⁴ V týchto lexémach na základe protirečenia *typický sufix* vz. *sémantika* (zvieracie pomenovania) možno predpokladať kolísanie tvarov Npl (priateľ/had, chlap/had): *Angličania/angličany, Štajeráci/štajeráky*.

Vzor medveď

Najfrekvencovanejšie lexémy podľa SNK: 0.

Podľa tohto vzoru sa skloňujú maskulína na základe týchto faktorov:

- **Fonologický faktor:** zakončenie TZ na mäkké konsonanty a na spoluhlásku *r* (porov. derivačný faktor) → Npl **-e**: *duroc*, *čuvač*, *kisuč*, *papagáj*, *mangabej*, *kankrej*, *barzoj*, *soboľ*, *hohoľ*, *vorvaň*, *tuleň*, *kaloň*, *pižmoň*, *sivoň*, *goliáš*, *kamiš*, *mrož*.

- **Morfonologický faktor:** [–zániková alternácia V/0] → Ipl **-mi**.

- **Derivačný faktor:** slová s derivačnými alebo systemizačnými sufixmi **-č**, **-iar/-ár**: *filtrovač*, *lastúrnečiar*, *parochniar*, *skalár*. Analogicky sa podľa tohto typu skloňujú aj slová, v ktorých je fónická sekvencia **ár/ar** súčasťou koreňovej morfémy: *kabar*, *drabár*, *sambar*, *dromedár*, *pagar*, *archar*, *takar*, *jakamar*, *kalamár*, *kalmar*, *fulmar*, *homár*, *jaguár*, *kuguár*, *kazuár*.

Podľa tohto typu sa skloňuje aj substantívum *španiel* a kompozitá s druhým komponentom *-španiel* (*špringeršpaniel*, *kokeršpaniel*).

Podvzor dravec

Najfrekvencovanejšie lexémy podľa SNK: *tiger*.

Podľa podvzoru *dravec* sa skloňujú maskulína na základe týchto faktorov:

- **Fonologický faktor:** zakončenie TZ na mäkké konsonanty **c, Ľ** a spoluhlásky **r, l** (porov. derivačný faktor) → Npl **-e**: *papagájec*, *polypovec*, *šimel'*, *pudel*, *afrikander*, *alexander*, *tiger*.

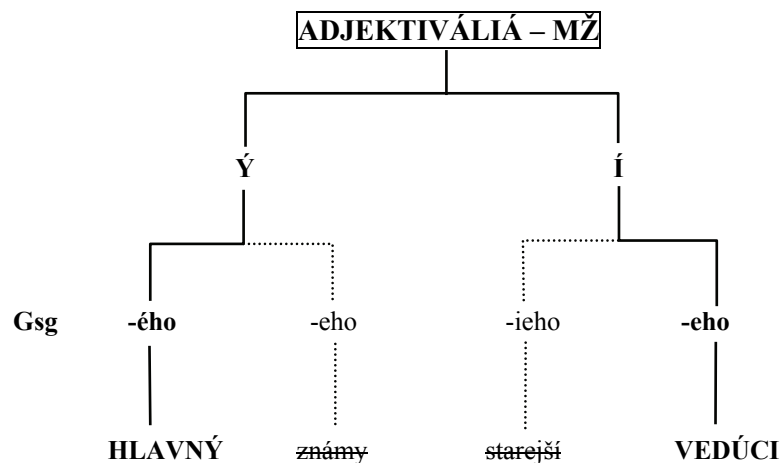
- **Morfonologický faktor:** [+zániková alternácia V/0] → Ipl **-ami**: *perlovec* – *perlovcami*, *pudel* – *puclami*, *tiger* – *tigrami*.

- **Derivačný faktor:** substantíva so sufixom **-ovec/-ovc-**, **-ec/-c-**: *papagájec* – *papagájca*, *dalmatínek*, *terčovec*, *nopálovec*, *koralovec*, *perlovec*, *orgánovec*, *delfínovec*, *polypovec*, *placentovec*. Prejavuje sa kooperácia morfonologického a derivačného faktora, keďže v sufixe **-ovec/-ovc-** dochádza k zánikovej alternácii V/0.

4.1.2 Adjektívna deklinácia

V skúmanom súbore sa nachádza len sedem adjektíválií (všetky sú zo skupiny MO): päť sa skloňuje podľa „tvrdého“ typu *hlavný* (*produkčný*, *recepčný*, *kontribučný*, *bezpartajný*, *košový*), dve sa skloňujú podľa „mäkkého“ typu *vedúci* (lexémy vzniknuté substantivizáciou činných participií: *drogujúci*, *diskutujúci*). Ide napospol o prevzaté lexémy druhého stupňa. Typy *známy* a *starejší* nie sú zastúpené.

Algoritmus 2. Adjektívna deklinácia životných maskulín

Konfigurácia relačných morfém s príkladmi:

	N.	G.	D.	A.	L.	I.
sg.	-ý, -i	-ého, -eho	-ému, -emu	-ého, -eho	-om	-ým, -im
pl.	-í, -i	-ých, -ich	-ým, -im	-ých, -ich	-ých, -ich	-ými, -imi

sg.		pl.	
N	produkčn-ý diskutujúc-i	N	produkčn-í diskutujúc-i
G	produkčn-ého diskutujúc-eho	G	produkčn-ých diskutujúc-ich
D	produkčn-ému diskutujúc-emu	D	produkčn-ým diskutujúc-im
A	produkčn-ého diskutujúc-eho	A	produkčn-ých diskutujúc-ich
L	(o) produkčn-om (o) diskutujúc-om	L	(o) produkčn-ých (o) diskutujúc-ich
I	produkčn-ým diskutujúc-im	I	produkčn-ými diskutujúc-imi

4.1.3 Indeklinábilíá

Nesklonnosť, ktorá je v skupine životných maskulín okrajovým javom, pramení zo špecifických systémovo-komunikačných a pragmatických okolností. Podľa sémantiky rozoznávame dve skupiny indeklinábilíí: typ **atašé** (MO) a typ **emu** (MZ).

Typ atašé

Nesklonnosť sa v skupine MŽ vyskytuje v týchto prípadoch:

- nezvyčajné zakončenie **-u**: *bábu, poilu* [poalü], *parvenu*; zriedkavo **-e** (lexémy na **-e** sa obyčajne skloňujú podľa typu *kuli*): *kamikadze*; **-o**: *homo* (táto lexéma sa medzi maskulína zaraďuje na základe sémantického princípu; význam „človek“; preferenčne sa používa v latinských viacslovných výrazoch citátového charakteru s postponovaným atribútom, napr. *homo sapiens, homo habilis, homo erectus, homo loquens, homo politicus* a pod.);
- slovo zvyčajne používané v oslovení: *Spectabilis*;
- viacslovné citátové výrazy: *civis academicus, testis mutus, Agnus Dei, chargé d'affaires, ecce homo*²⁵;
- skratkové slová: *eses* (vyhláskovaná skratka SS²⁶);
- jednoslabičné *ibn, ben* (s významom „syn“) ako súčasť arabských vlastných mien;
- hebreizmus *Elohim* (neskloňuje sa pravdepodobne s ohľadom na fakt, že vo východiskovom jazyku ide o plurálový tvar);

Morfologické kolísanie medzi tromi typmi registrujeme pri lexéme *mister* (chlap/syn/nesklonné). Galicizmus *monsieur* [mesjé, mösjö] s výraznou asymetriou výslovnosti a ortografie zostáva v hovorenej podobe nesklonný, v písanej podobe sa skloňuje podľa vzoru *syn*.

Typ emu

Do tohto typu sa zaraďujú nesklonné zvieracie maskulína s atypickým zakončením: **-i/-í** (*aguti, basendži, pekari, vari, uakari, pumi, puli, koati, gundi, lori, jaguarundi, argali, angoni, arni, čikarí, indri, vapiti*), **-u** (*marabu, karibu, kakadu, kudu, teju, tulu, emu, jabiru, gnu*), **-au** (*čau-čau, nilgau, kahau*), **-o** (*hoko*).

Nedôslednosť v SCS sa prejavuje v tom, že niektoré zvieracie substantíva zakončené na **i** sa spracúvajú ako nesklonné (*vapiti, indri, irgali, jaguarundi*), iné ako sklonné – typ *kuli* (*aguti, basendži, pekari, vari, uakari* a i.).

Ukazuje sa, že pri zvieracích pomenovaniach zakončených na vokály **-i/-í** hrá dôležitú úlohu frekvencia. Málo frekventované lexémy sa neskloňujú a v textoch sa pomerne často uvádzajú ako nezhodné atribúty so všeobecnejšími nadradenými podstatnými menami (*videli jeleňa vapiti, žije tam 62 rodín lemurov indri*), ku kolísaniu sklonnosť/nesklonnosť dochádza len pri frekventovaných lexémach *grizly, pony, husky* (porov. ďalej).

²⁵ Kolísanie medzi rodmi M – N (paradigmatická súvzťažnosť s lexémami *obraz, zobrazenie*).

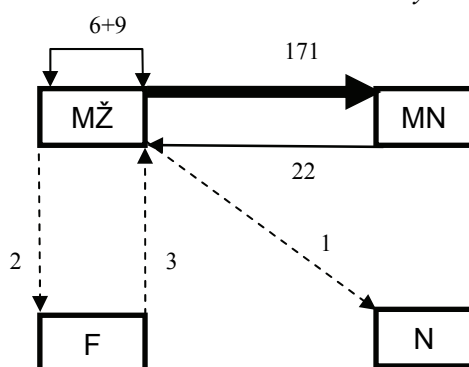
²⁶ *Schutzstaffel* – nacistická organizácia. Zvyčajne sa používa derivát *esesák* (názov podľa príslušnosti), v ktorom sa sufix *-ák* správa aj ako flektivizačný formant (porov. neskl. *eses* – sklonné *esesák*).

4.1.4 Deklinačná oscilácia životných maskulín

I. Paralelná deklinácia (paralelná paradigma)

Paralelná deklinácia je v súbore prevzatých jednotiek zapríčinená gramatickou homonymiou – príslušnosťou lexém do odlišného skloňovacieho typu na základe príslušnosti k odlišnej makroskupine. Typy paralelnej deklinácie životných maskulín sú znázornené v schéme 3 a v tabuľke 6:

Schéma 3. Paralelná deklinácia životných maskulín

Tabuľka 6. Paralelná deklinácia životných maskulín

typ paradigmy	počet spolu	dekl. typy a podtypy	počet	priklady
MZ//MO	6	had//chlap	5	<i>bažant, chameleón, parazit, šakal, pavián</i>
		orol//svedok	1	<i>pako</i>
MO//MZ	9	chlap//had	6	<i>admirál, argonaut, bernardín, faraón, goral, valach</i>
		chlap//medveď	1	<i>parochniar</i>
		syn//had	1	<i>herkules</i>
		svedok//orol	1	<i>rex</i>
MŽ//MN	171	chlap//hotel	10	<i>detašér, dispečer, frotér, kaper, mixér, pionier, rekordér, surfer, štartér, umpire</i>
		chlap//chlap//stroj	1	<i>inštrumentár</i>
		chlap//chlap//zápas	1	<i>kadet</i>
		chlap//jazyk	4	<i>dynamik, hajdúch, tirák, líkérnik</i>
		chlap//materiál	5	<i>manažér, markér, model, princípál, radikál</i>
		chlap//materiál/ami/hotel/ami	1	<i>kreker</i>
		chlap//materiál/hotel	1	<i>solitér</i>
		chlap//stroj	8	<i>číkoš, dekodovač, depozitár, formovač, kódovač, legendár, sekretár, tónovač</i>
		chlap//dub	52	<i>agitátor, alternátor, analyzátor, dezinfektor, distribútor, dragún, faktor, favorit, fenomén, korektor, veterán</i>

		chlap//vzťah	1	<i>plastik</i>
		chlap//zápas	37	<i>celestín, centerforward, civil, editor, gigant, kamelot, kustód, legát, pivot, recipient, špunt, pop</i>
		chlap//zápas/dub	1	<i>exponent</i>
		chlap//žiaľ	3	<i>primár, sekundár, titulár</i>
		chlap/syn//jazyk	1	<i>bek</i>
		chlap/syn//zápas	1	<i>aval</i>
		chlapec/koniec	4	<i>center, neger, rapel', šíber</i>
		chlapec/chlap//problém/zápas	1	<i>tramp</i>
		svedok//problém	4	<i>anonym, gastronóm, kum, pseudonym</i>
		svedok//vietor	1	<i>gnóm</i>
		svedok/syn//problém/zápas	1	<i>dux</i>
		syn//vzťah	2	<i>darling, šach</i>
		syn//zápas	7	<i>as, centerhalf, džin, kolonel, man, monokulus, dan</i>
		syn/chlap//zápas	1	<i>comes</i>
		syn/svedok//výsledok/vzťah	1	<i>šenk</i>
		dravec/koniec	2	<i>perlovec, šimel'</i>
		had//dub	4	<i>axis, lemur, quetzal, tarbagan</i>
		had//zápas	6	<i>krab, leviatan, maskot, mul, primát, termit</i>
		medveď//stroj	1	<i>špic</i>
		had/orol//výsledok/vzťah	1	<i>skunk</i>
		had/jazyk//vzťah	1	<i>sarkofág</i>
		chlap//had//hotel	1	<i>boxer</i>
		chlap//had//jazyk	1	<i>drak</i>
		chlap//medveď//stroj	1	<i>goliáš</i>
		chlap//had//materiál	1	<i>kardínal</i>
		chlap//had//zápas	1	<i>albín</i>
		orol//vietor	1	<i>oposum</i>
		emu//lei	1	<i>zebu</i>
MN//MŽ	22	jazyk//chlap	2	<i>hajduk, žolík</i>
		koniec//chlapec	1	<i>hajzel</i>
		dub//chlap	6	<i>august, faktor, katar, kompilátor, robot, tambur</i>
		vzťah//chlap	1	<i>cvok</i>
		vzťah//vzťah//chlap	1	<i>šľak</i>
		zápas//chlap	6	<i>barytón, bas, drop-out, subjekt, tenor</i>
		zápas//chlap//zápas	1	<i>talent</i>
		zápas//had	2	<i>dril, krek</i>
		kúsok+koniec//had/dravec	1	<i>nónius</i>
		stroj//medveď	1	<i>skalár</i>
MŽ//F	2	husita//žena	1	<i>minorita</i>
		futbalista//žena	1	<i>podesta</i>
F//MŽ	3	žena//hrdina	2	<i>lama, šerpa</i>
		dielňa//hrdina	1	<i>rája</i>
MŽ//N	1	kuli//finále	1	<i>tori</i>
SPOLU			214	

Paralelná deklinácia životných maskulín sa uskutočňuje v týchto smeroch: MŽ//MŽ, MŽ//MN, MN//MŽ, MŽ//F, F//MŽ, MŽ//N, N//MŽ. Intramaskoskupinová paralelná deklinácia sa vyskytuje obmedzene (9), pričom ide o prechody medzi osobným a zvieracím skoňovaním (MZ→MO: *bažant, chameleón*, MO→MZ: *bernardín, faraón*). Ostatné typy sú intermakroskupinové. Najčastejšie dochádza k paralelnej deklinácii medzi maskulínnymi makroskupinami, ktorá vzniká ako dôsledok personifikácie, resp. animizácie (MN→MŽ: *tenor, bas, žolík; skalár, dril*), alebo naopak, depersonifikácie, resp. deanimizácie (MŽ→MN: *dekódovač, editor; perlovec, lemur*), resp. ide o prostú paralelu (MN//MN: *comes¹ – comes², talent^{1,2} – talent³*). Paralelná deklinácia mimo maskulín je ojedinelá; porov. F//MŽ (*lama, rája, šerpa*), MŽ//F (*minorita, podesta*), MN//N (*tori*).

II. Kombinovaná deklinácia

• **II. trieda/neskl. + orol/emu (3).** Pri zvieracích pomenovaniach *kea, anoa, tamandua* s TZ zakončeným na vokál a s atypickou nominatívnou koncovkou **-a** dochádza ku kombinovanej aj variantnej deklinácii zároveň: v singulári varíruje skloňovanie podľa druhej triedy (*futbalista, husita, hrdina*)²⁷ s nesklonnosťou, v pluráli skloňovanie podľa povzoru *orol* s nesklonnosťou.

• **Chlap + chlap/had (1).** V lexéme *šarkan*, ktorá sa v SCS aj v KSSJ uvádza v dvoch významoch, jednom životnom a jednom neživotnom,²⁸ ide o kombinovanú deklináciu sg. *chlap* + pl. variantnosť *chlap/had*. V Lsg sa používa len životná koncovka **-ovi**: *Hneď som sa začal zháňať po šarkanovi, kúpil som si ho v Tescu. – Pri šarkanovi bol hrubý kotúč tenkého špagátu.*

III. Variantnosť

Deklináčna variantnosť v skupine životných maskulín sa realizuje na týchto úrovniach:

1. medzi typmi deklinácie: menná deklinácia – indeklinábiliá;
2. medzi osobným (I. – III. trieda) a zvieracím (IV. trieda) skloňovaním;
3. medzi deklinačnými triedami (úroveň determinujúcej morfy – Gsg);
4. v rámci deklinačných tried (úroveň diferenčnej morfy – Npl);
5. v rámci deklinačných typov (úroveň variantnej morfy – Ipl).

Tabuľka 7. Variantnosť v skloňovaní životných maskulín

úroveň variantnosti	vzory a podvzory	počet	príklady
1	syn/atašé	4	<i>abd, doyen d'âge, mister, monsieur</i>
1	svedok/atašé	3	<i>tennó, genró, bhikšu</i>
1	kuli/atašé	7	<i>gabbe, zombie, padrone, padre, dottore, baili, bel ami</i>
1+2	emu/kuli	3	<i>pony, grizly, husky</i>

²⁷ Nemožno presne vymedziť, o aký deklinačný typ ide, keďže relevantné intraklasifikačné (diferencujúce a variantné) morfy sa v II. triede nachádzajú iba v pluráli.

²⁸ *Šarkan*: 1. rozprávková obluda, drak, 2. (papierová) hračka púšťaná na špagáte za vetra do vzduchu.

1+2		3	<i>kea, anoa, tamandua</i>
2	chlap/had	1	<i>šarkan</i> (len v pl)
2	syn/had	1	<i>antropofág</i>
3	svedok/hrdina	1	<i>apo</i>
4	chlap/syn	23	<i>bek, tragik, klasik, don, cár, comes</i>
4	dravec/had	3	<i>nónius, seter, gordonseter</i>
5	dravec/medveď	1	<i>pinč</i>
5	chlap/chlapec	12	<i>skald, grand, bard, smerd, lord, faun, klaun, provajder, uitlander, burš, fojt, klient</i>
5	chlapec/chlap	3	<i>gangster, kleft, knecht</i>
5	syn/svedok	10	<i>half, elf, guelf, kung, singh, šejk</i>
	svedok/syn	5	<i>princ, herakles, herkules, héro, dux</i>
5	orol/had	4	<i>hejk, scink, mink, skunk</i>
SPOLU		83	

1. Variantnosť medzi typmi deklinácie

V prevzatej apelatívnej lexike (na rozdiel od prevzatých proprií, napr. *Tolstoj, Polevoj, Gretzky*; porov. Ološtiak, 2007a) sa nerealizuje dubletnosť medzi mennou a adjektívnou deklináciou, iba dubletnosť medzi mennou deklináciou a nesklonnosťou. V skúmanom súbore sa do tohto typu dubletnosti zapájajú typy I. a III. triedy (*syn, svedok, kuli*):

- **Syn – atašé** (*abd, monsieur, mister, doyen d'âge*). Lexéma *abd* sa nesklonňuje vtedy, ak ide o súčasť arabských osobných mien (porov. neskl. *ibn*). Vo význame, ktorý uvádza SCS, „(v moslimskom prostredí) sluha a ctiteľ Boha“, sa prejavuje tendencia k sklonnosti (typ *syn*) (SCS uvádza len sklonnú podobu).

Pri lexéme *monsieur* [mesjé] je rozkolísanosť zapríčinená nezhodou medzi ortografiou (zakončenie na konsonantickú grafému) a fônickou podobou (zakončenie na predný vokál). Preto sa v akusticko-auditívnom type komunikácie dáva prednosť nesklonnosti a v opticko-vizuálnej komunikácii badať kolísanie: uvedená disproporcia vplyva na nesklonnosť aj na úrovni ortografie, ak sa berie do úvahy grafická stránka, do popredia sa dostáva sklonnosť: *Depardieu bude hrať monsieur LePelta; pokúste sa monsieurvi dohovoriť; Porozprávajte sa s monsieurom de Beaumontom – Françoise čakala na monsieur Beauvoira; Že by tento bezduchý spis pochádzal od monsieur Voltaira?*²⁹ Keďže sa *monsieur* používa najčastejšie v oslovení spolu s osobným menom, jeho nesklonnosť nespôsobuje komunikačné šumy, pretože zvyčajne sa skloňuje príslušné osobné meno.

Lexéma *mister* (s rovnakým významom ako *monsieur*) sa nevyznačuje ortograficko-ortoepickou asymetriou, preto sa skloňuje častejšie než *monsieur* (na nesklonnosť sme našli len jeden doklad: *Večerné hodiny patrili zábave: tancovali, volili miss a mister.*). V ostatných prípadoch sa nachádza buď v nominatíve (resp. v oslovení) najčastejšie spolu s osobným menom, alebo sa skloňuje: *Dočerta, mister, prečo mi*

²⁹ Frekvencia tvarov substantíva *monsieur* v SNK (verzia prim-3.0-vyv): *monsieur/Monsieur*: 676+250, *monsieur+Monsieur*: 30+11, *monsieurvi*: 11, *monsieurom*: 1, *monsieur*: 9, *monsieur*via: 1.

*blokujete cestu? Neďaleko Petersburgu v Južnej Virginii býva mister Simon.*³⁰ Nesklonnosť a jej lexikografické spracovanie v SCS vyplýva pravdepodobne z paralely so skratkou *Mr.*, ktorej frekvencia v SNK je oveľa vyššia: *mister/Mister* (223) – *Mr.* (1836).

Variantnosť lexémy *doyen d'âge* vyplýva z viacslovnosti a možnosti skloňovať prvý komponent.

- **Svedok – atašé** (*tennó, genró, bhikšu*). Dubletnosť je spôsobená nezvyčajným zakončením na vokály **-ó, -u** (Gsg *tennó/tennoá, genró/genroá, bhikšu/bhikšua*).

- **Kuli – atašé** (*gabbe, zombie, padrone, padre, dottore, baili, bel ami*). Tendencia k nesklonnosti sa prejavuje najmä v pluráli: *Apatickí návštevníci pripomínajú akýchsi posadnutých zombie. – Z osobností sa stali zombie*. Plurálová sklonnosť je zriedkavá (*zombieov* 2). Objavujú sa pôvodné plurálové tvary, napr. anglicizmy s morféomou **-s** (*zombies* 19): *Nakrúcali horory o zombies vraždiacich motorovými píľami*. Viaceré z uvedených lexém sa používajú najmä v osloveníach (*To je v poriadku, padre. – Beriem späť, dottore.*) a pred vlastnými menami (*miestny farár, padre René*). V singulári sa presadzuje sklonnosť.

2. Variantnosť medzi osobným a zvieracím skloňovaním

- **Emu – kuli (3)**. Týka sa známych pomenovaní zvierat zakončených na *y* (*grizly, pony, husky*). Keďže zvieracie maskulína nemajú osobitný skloňovací typ pre substantíva zakončené na predné samohlásky, nefrekventované lexémy z tejto skupiny sa nesklonujú a pri frekventovaných jednotkách sa popri nesklonnosti „kompenzačne“ objavuje skloňovanie podľa typu *kuli* (najmä v singulári, zriedkavo v pluráli). Tento typ variantnosti teda de facto v sebe saturuje prvú aj druhú úroveň (1 – variantnosť medzi typmi deklinácie: MD/IN, 2 – variantnosť medzi osobným a zvieracím skloňovaním). Lexéma *grizly* sa v samostatnej syntaktickej plurálovej pozícii zväčša skloňuje,³¹ v prívlastkovej pozícii sa správa ako nezhodný (nesklonný) prívlastok (6 dokladov: napr. *rýchle tlapy vlkov a medveďov grizly*). Lexéma *pony* sa v pluráli nesklonuje: *fascinujúci svet koní a pony; fellské pony sa už tradične využívajú na nosenie nákladov*. Pri lexéme *husky* prevažuje plurálová nesklonnosť:³² *huskyovia sú údajne oveľa vytrvalejší, do Európy boli prvé husky importované na rozhraní päťdesiatych rokov*; v singulári sa ojedinele vyskytujú aj nesklonné tvary: *Na prvom mieste sa umiestnila predloha psa sibírskeho husky*. Pri váhaní odporúčame tieto lexémy používať v pozícii nezhodného prívlastku: *medveď grizly, pes husky*. Sklonnosť lexémy *pony* sa v slovenčine systémovo zabezpečuje flektivizačným formantom **-ík** (*poník*) s primárnym významom deminutívnosti, čo je v súlade s významom lexémy *pony/poník*³³ (porov. Fur-

³⁰ Frekvencia tvarov substantíva *mister* v SNK (verzia prim-3.0-vyv): *Mister/mister*: 101+94, *mistera*: 17, *misterom*: 5, *misterovi/misterovi*: 5+1.

³¹ Pomer sklonných a nesklonných plurálových tvarov lexémy *grizly* je 18 : 1 (*grizlyovia* 7, *grizlyov* 8, *grizlyoch* 1, *grizlyom* 2).

³² Pomer sklonných a nesklonných plurálových tvarov lexémy *husky* je 7 : 55 (*huskyovia* 2, *huskyov* 1, *huskych* 1, **huskymi* 3).

³³ Porov. sémantizáciu lexémy *poník* v KSSJ: *malý kôň s krátkymi nohami*.

dík, 1967). Vzhľadom na nedeminutívny význam lexém *grizly*, *husky* analogická flektivizácia pomocou formantu **-ík** sa neuskutočnila.

• **II. trieda/emu + orol/emu (3)**. Ide o variantnosť týkajúcu sa lexém *kea*, *anoa*, *tamandua*, ktoré sa zároveň vyznačujú kombinovanou deklináciou – v singulári dochádza ku kolísaniu medzi II. triedou (Gsg **-u**, typy *futbalista*, *husita*, *hrdina*) a nesklonnosťou, v pluráli medzi typom *orol* (IV. trieda) a nesklonnosťou.

• **Syn – had (antropofág)**: deklinačné kolísanie spôsobuje možnosť dvojitej denotácie (na osoby aj na zvieratá): *antropofág*: kanibal, ľudojed.

3. Variantnosť medzi deklinačnými triedami (úroveň determinujúcej morfy Gsg) je raritná, realizuje sa pri jednej lexéme *apo* – Gsg *apa/apu* (*svedok/hrdina*). Tento typ variantnosti sa častejšie vyskytuje v skupine proprií (typ *Krasko*).

4. Variantnosť v rámci deklinačných tried (úroveň diferenčnej morfy Npl) sa uskutočňuje jednak medzi vzormi (*chlap – syn*), jednak medzi podvzormi (*chlapec – svedok*).

• **Chlap – syn**. Tento typ dubletnosti sa týka lexém *štrícák*, *hajdamák*, *bek*, *orfik*, *magik*, *tragik*, *elegik*, *dyslalik*, *vilik*, *cynik*, *klasik*, *mameluk*, *aval*, *vlastel*, *edil*, *ámil*, *ikonodul*, *ajan*, *tuan*, *don*, *cár*, *nestor*, *eféb*, *comes*.

Podľa kodifikačných príručiek ku kolísaniu dochádza aj v skupine substantív zakončených na **-fób**, **-graf**, **-fil**. V súčasnej komunikácii sa však v skupine s druhým radixom **-fób**, **-graf**, **-fil** dáva prednosť dominantnému skloňovaniu podľa typu *chlap*, podobne aj v lexémach *buržuj*, *cár*, *nestor*, *hajdúch*. Na druhej strane pri lexéme *eunuch* sa dáva prednosť morfe Npl **-ovia** (vzor *syn*), čím sa nemení forma tvarotvorného základu (*eunuchovia* vz. KSSJ, PSP *eunusi*). V tomto ohľade sa ukazuje potreba revidovať gramatické spracovanie viacerých hesiel v KSSJ i PSP (porov. tab. 8). Preto odporúčame kodifikovať: pri lexémach *buržuj*, *-graf*, *-fil*, analogicky aj *-fób* (hoci tu je dokladov málo) jediný tvar Npl **-i** (skloňovanie podľa typu *chlap*). Lexému *eunuch* odporúčame skloňovať variantne podľa typu *syn/chlap* (na prvom mieste podľa typu *syn*). Pri lexémach *cár*, *nestor* odporúčame dvojtvary **-i/-ovia** vzhľadom na pragmatický príznak *úcta*, *vážnosť*, aj keď to korpusové doklady nepotvrdzujú (prevláda skloňovanie podľa typu *chlap*).

Tabuľka 8. Pomer tvarov Npl **-i/-ovia** (*chlap – syn*)

lexéma	-i		-ovia		KSSJ	PSP	návrh
	počet	%	počet	%			
<i>fotograf</i>	651	94	41	6	-i	-i/-ovia	-i
<i>geograf</i>	29	97	1	3	-i	-i/-ovia	-i
<i>etnograf</i>	61	82	13	18	-i	-i/-ovia	-i
<i>pedofil</i>	20	100	0	0	-i/-ovia	-i/-ovia	-i
<i>rusofil</i>	8	89	1	11	-i/-ovia	-i/-ovia	-i
<i>apoštol</i>	894	95	39	5	–	–	-i

<i>pápež</i>	304	100	0	0	–	–	-i
<i>buržuj</i>	17	100	0	0	–	-i/-ovia	-i
<i>eunuch</i>	11	23	36	77	-i	-i	-ovia/-i
<i>hajdúch</i>	175	100	0	0	-i	-i	-i
<i>cár</i>	31	94	2	6	-i/-ovia	-i/-ovia	-i/-ovia
<i>nestor</i>	17	100	0	0	-i/-ovia	-i/-ovia	-i/-ovia

Lexéma *pohan* sa podľa platnej kodifikácie (PSP, KSSJ) skloňuje podľa typu *priateľ* (*pohan-ia*), v SNK sa vyskytuje iba tvar *pohani* (prim-3.0-public-all: 50 výskytov; prim-3.0-vyv: 38 výskytov). Na internete (vyhľadávač Morfeo) je pomer vyrovnaný (*pohani*: 2212, *pohania*: 2030). Na rozkolísanosť v deklinácii *pohani/pohania* upozorňuje už L. Dvonč (1984, s. 24).

• **Chlapec – svedok.** Podľa kodifikačných príručiek sa dubletnosť tohto typu týka substantív zakončených na **-nóm**. V súčasnej komunikácii sa dáva prednosť skloňovaniu podľa typu *svedok* (*ekonómovia*, *astronómovia*). Aj tu je podľa nášho názoru aktuálne prehodnotiť gramatické spracovanie týchto lexém v KSSJ a PSP (porov. tab. 9):

Tabuľka 9. Pomer tvarov *Npl -i/-ovia* (*chlapec – svedok*)

lexéma	-i		-ovia		KSSJ	PSP	návrh
	počet	%	počet	%			
<i>ekonóm</i>	40	3	1449	97	-i/-ovia	-i/-ovia	-ovia
<i>astronóm</i>	24	4	610	96	-i/-ovia	-i/-ovia	-ovia
<i>agronóm</i>	9	23	30	77	-i/-ovia	-i/-ovia	-ovia
<i>gastronóm</i>	1	50	1	50	–	–	-ovia

Ortografický faktor, konkrétne zakončenie **-V-y** (vyslovuje sa postsonantické **-j**) podľa pôvodného pravopisu podporuje skloňovanie typu *syn*: *liftboji*: 1, *liftboyi*: 1, *liftbojovia*: 0, *liftboyovia*: 3. Tým sa neutralizuje atypické pravopisné spojenie **-yi**, ktoré sa objavuje pri skloňovaní podľa typu *chlap*. Zdomácnené podoby s grafémou **-j** sa skloňujú podľa typu *chlap*: *plejboji*, *kovboji* (porov. *buržuji*, *farizeji*, *lokaji*). O neistote používateľov jazyka pri skloňovaní lexém s pôvodným pravopisom svedčí aj táto veta: *Pripadal som si ako ti playboyi (playboyovia??) z filmov.*³⁴

5. Variantnosť v rámci deklinačných typov (úroveň variantnej morfy *Ipl*) sa uskutočňuje medzi vzormi a podvzormi *chlap/chlapec*, *syn/svedok*, *had/orol*, *medved'/dravec*. Keďže rovnaké podmienky pre variantnosť *Ipl* platia aj v makroskupine neživotných maskulín, celá problematika je zhrnutá v podkapitole 4.2.4.

Skloňovanie zvieracích maskulín

Lexéma *axolotl* (druh amerického mloka) má v *Lsg* atypickú morfu **-i** (podľa neživotných tvarov typu *materiál*).

³⁴ Zdroj: <<http://welter.blog.sme.sk/c/57232/Obycajne-surfovanie-alebo-vlny-a-ruzova-velryba.html>>

Lexéma *nónius* (plemeno koní, podľa vlastného mena žrebca) sa skloňuje buď odtrhnutím koncovky **-us** (*nóni-us*, Gsg *nónia*, Npl *nónie* – podvzor *dravec*), alebo so zachovaním **-us** (*nónius-ø*, Gsg *nóniusa*, Npl *nóniusy* – vzor *had*).

V KSSJ sa pri slove *seter* uvádza dvojtvár *setera/setra*, *setery/setre* (kolísanie medzi vzorom *had* a podvzorom *dravec* zo susednej vetvy na základe realizácie/nerealizácie vokalickej alternácie). V SNK (verzia prim-3.0-vyv) sa dominantne nachádzajú tvary Gsg *setra* (52), *setera* (3), v Npl len tvar *setre* (13). Preto odporúčame tvary *setre*, *setrami*.

4.2 Neživotné maskulína

V skupine neživotných maskulín (12779) dominuje menná deklinácia (95 %). Adjektiválna deklinácia je raritná, týka sa len dvoch lexém (*zlotý*, *rýnsky*). Neskloňuje sa 158 lexikálnych jednotiek (vyše 1 %, napr. *ale* [ejl], *high life*, *joint venture*).

Tabuľka 10. Typy deklinácie prevzatých neživotných maskulín

typ deklinácie	počet	percentá
menná deklinácia	12094	94,64
adjektiválna deklinácia	2	0,02
indeklinábiliá	158	1,24
variantná deklinácia	498	3,90
kombinovaná deklinácia	27	0,21
paralelná deklinácia	197	1,54
raritnosť		
spolu	12779*	

*Súčet bez paralelnej deklinácie a bez raritnej lexémy *antagonista*.

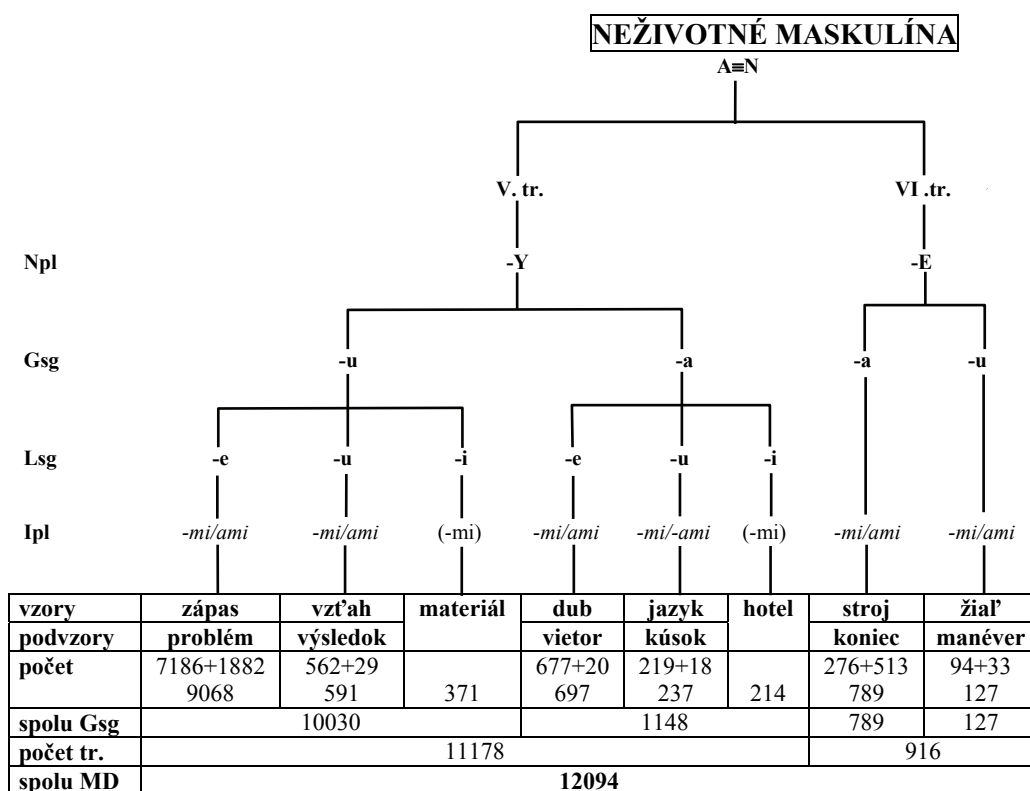
Tabuľka 11. Súhrnná receptivita prevzatých neživotných maskulín

	vzor	počet	% z triedy	% z MN
V. trieda	zápas	7186	64,30	56,33
	problém	1882	16,84	14,76
	vzťah	562	5,03	4,41
	výsledok	29	0,26	0,23
	materiál	371	3,32	2,91
	dub	677	6,05	5,30
	vietor	20	0,17	0,15
	jazyk	219	1,96	1,72
	kúsok	18	0,16	0,14
	hotel	214	1,91	1,68
V. trieda spolu		11178		87,61
VI. trieda	stroj	276	30,16	2,16
	koniec	513	55,96	4,01
	žiaľ	94	10,27	0,74
	manéver	33	3,61	0,26
VI. trieda spolu		916	–	7,17
SPOLU (BEZ VARIANTOV)		12094	–	94,79
ADJ DEKLINÁCIA	<i>zlotý+rýnsky</i>	2	–	0,02
INDEKLINÁBILIÁ	<i>lei</i>	158	–	1,23
VARIANTY MD/MD		491	–	–
VARIANTY MD/IN		7	–	–
VARIANTY SPOLU		498	–	3,90
KOMBINOVANÁ DEKLINÁCIA	6+21	27	–	0,21
PARALELNÁ DEKLINÁCIA		197	–	1,54
RARITNOSTI (antagonista)		1	–	0,008
SPOLU (bez paralelnej deklinácie)		12780*	–	–

*Súčet bez paralelnej deklinácie.

Neživotné maskulína so zhodou Nsg = Asg, Npl = Apl sa skloňujú podľa dvoch tried, ktoré sa odlišujú determinujúcou morfolou Npl: **-y** (V. trieda), **-e** (VI. trieda). Na rozdiel od komplexného algoritmu neživotných apelatív a proprií nezobrazujeme špeci-
ficky onymické vzory *Topolčany* a *Leváre* (porov. NDSSS), podľa ktorých sa prevzaté apelatíva nesklonujú. V algoritme teda vypadáva jeden krok, ktorým je odlišenie Gpl **-ov/-ø**, pretože všetky prevzaté neživotné maskulína menného skloňovania majú v Gpl morfu **-ov**. V V. triede sa rozlišujú dve vetvy na základe diferencujúcej koncovky Gsg: **-u** (*zápas, vzťah, materiál*), **-a** (*dub, jazyk, hotel*). V rámci vetiev sa na základe subdiferencujúcej morfy Lsg **-e :: -u :: -i** rozlišujú vzory *zápas – vzťah – materiál* a *dub – jazyk – hotel*. Nakoniec podľa variantných koncoviek Ipl **-mi/-ami** sa vymedzujú vzory a podvzory: *zápas – problém, vzťah – výsledok, dub – vietor, jazyk – kúsok*. V VI. triede dochádza k vetveniu len na úrovni Gsg: **-a** (*stroj*), **-u** (*žiaľ*), na úrovni Lsg sa uplatňuje jednotná koncovka **-i**. Podľa variantných koncoviek Ipl **-mi/-ami** sa vymedzujú vzory a podvzory: *stroj – koniec, žiaľ – manéver*.

Algoritmus 3. *Menná deklinácia neživotných maskulín*

Pomer v zastúpení medzi V. a VI. triedou je 11178 : 916 (92 % : 8 %). Najreceptívnejším vzorom je *zápas* (7186, t. j. 59 % z mennej deklinácie MN), nasleduje podvzor *problém* (1882, t. j. 16 %) – podľa typu *zápas* (vzor *zápas* + podvzor *problém*) sa teda skloňuje 75 % jednotiek z mennej deklinácie neživotných maskulín. Spomedzi ostatných vzorov/podvzorov viac ako 5 percent dosahuje len receptivita vzoru *dub* (677, t. j. 5,59 %).

Tabuľka 12. Receptivita menných deklinačných typov neživotných maskulín (zostupné zoradenie bez variantov)

poradie	vzor/podvzor	trieda	počet	% z mennej dekl.
1.	zápas	V.	7186	59,43
2.	problém	V.	1882	15,56
3.	dub	V.	677	5,59
4.	vzťah	V.	562	4,65
5.	koniec	VI.	513	4,24
6.	materiál	V.	371	3,07
7.	stroj	VI.	276	2,28
8.	jazyk	V.	219	1,81
9.	hotel	V.	214	1,77
10.	žiaľ	VI.	94	0,78
11.	manéver	VI.	33	0,27
12.	výsledok	V.	29	0,24
13.	vietor	V.	20	0,16
14.	kúsok	V.	18	0,15
SPOLU			12094	

V. trieda

V. trieda s ôsmimi typmi (8 vzorov + 6 podvzorov) je v skupine neživotných maskulín dominantná (11 437, t. j. 92,5 % z mennej deklinácie, 90,5 % z celej makroskupiny). V rámci mennej deklinácie sa vyčleňuje na základe determinujúcej morfy Npl **-y**. Člení sa na dve vetvy podľa diferencujúcej koncovky Gsg: **-u** (*zápas*, *vzťah*, *materiál*), **-a** (*dub*, *jazyk*, *hotel*). V rámci vetiev sa na základe subdiferencujúcej morfy Lsg **-e** :: **-u** :: **-i** rozlišujú vzory *zápas* – *vzťah* – *materiál*, *dub* – *jazyk* – *hotel*. Nakoniec podľa variantných koncoviek Ipl **-mi/-ami** sa vymedzujú vzory a podvzory: *zápas* – *problém*, *vzťah* – *výsledok*, *dub* – *vietor*, *jazyk* – *kúsok*. Najreceptívnejším typom V. triedy je *zápas* + *problém* (7044 + 2192).

Typ zápas

Konfigurácia relačných morfém s príkladmi:

	N.	G.	D.	A.	L.	I.
sg.	-ø (-us, -es)	-u	-u	-ø	-e	-om
pl.	-Y	-ov	-om	-y	-och	-mi (-ami)

sg.		pl.	
N	klub- o , úz- us , diabet- es , daktyl- os [problém- o , cykl- us , kozm- os]	N	klub- y
G	klub- u	G	klub- ov
D	klub- u	D	klub- om
A	klub- o	A	klub- y
L	(o) klub- e	L	(o) klub- och
I	klub- om	I	klub- mi [problém- ami]

Vzor zápas

Najfrekvencovanejšie lexémy podľa SNK: *gól, klub, parlament, projekt, futbal, orgán, región, titul, koncert, telefón, festival, termín, víkend, subjekt, kontakt, internet, objekt, šampionát, rekord, rekord, dres, produkt, štýl, autobus*.

Podľa vzoru *zápas* sa skloňujú maskulína na základe týchto faktorov:

- **Sémantický faktor:** neživotné apelatíva, cudzojazyčný pôvod (okrem lexém zakončených na *ál, el, er, ér*), príslušnosť do tohto typu zvyčajne majú tieto vlastnosti: abstraktnosť, materiálnosť, kolektívnosť → Nsg = A sg, Npl = Apl, Gsg -**u**: abstraktá: *stres, luxus, celibát, fištrón*, materiáliá: *fosfát, tymian, popkorn, sulfán, acetón, dohán, cement, aldehyd, aníz*, kolektíva: *planktón, štáb, kolektív, komparz*. Vzhľadom na prevzatost' lexiky sem však patria aj mnohé konkrétna: *klub, pas, kompas, pankreas, bar, sedan, telefón, mikroskop, batyskaf, off-road, pléd, pub, radar, objektív, bál*.

- **Fonologický faktor:**

zakončenie TZ	realizácia morf	príklady
jeden konsonant (okrem <i>k, g, h, ch, m</i> a zakončenia na <i>ál, el, er, ér</i>)	Npl - y Ipl - mi	<i>klub, kebab, jodid, kód, graf, škandál, mobil, gól, ramadán, šafran, hendikep, typ, bar, humor, autokar, bas, dres, mat, zamat, internet, hit, negatív, impulz, kolchoz</i>
viacslabičný TZ zakončený na CsCš (okrem mCš): <i>rb, ůd, gd, jd, ld, nd, rd, jf, lf, rf, jl, ůl, ůn, rp, ns, rs, ůs, jt, lt, nt, rt, ůt, jv, lz, nz, rz</i>		<i>urlaub, off-road [ofroūd], apartheid [-jd], upgrade [-jd], víkend, štandard, biliard, centerhalf, antiside-tone [-ůn], epikarp, balans, break-dance [-ns], blankvers, penthouse [-ůs], copyright [-jt], update [-jt], perkelt, gigant, umakart, ablaut [-ůt], sleeve note [-ůt], impulz, reverz</i>
viacslabičný TZ zakončený na CšCš: <i>kt, ps, ft, st, št, x (ks)</i>		<i>efekt, artefakt, kolaps, mančaft, árešt, komplex</i>

Najčastejšie sú lexémy zakončené na **t** (2334), **n** (2137).

- **Derivačný faktor:** morfy Gsg -**u**, Npl -**y** a Ipl -**mi** viažu sufixy: -**al**, -**ol**, -**yl**, -**an**, -**án**, -**én**, -**ín**, -**ón**, -**os**, -**át**, -**et**, -**it**, -**ant**, -**ment**, -**ív**, -**id**/-**íd**, -**oid** (*etanal, benzol, benzyl*,

fosforečnan, arzeničnan, sulfán, benzén, benzín, sulfón, daktylos, fosfát, apoštolát, konzulát, triplet, falzet, kalcit, andezit, retardant, izolant, establišment, manažment, recitatív, kolektív, karbid, jodid, herbicíd, afixoid, deltoid); typické koreňové morfémy kompozit: **-bal** (futbal, volejbal, basketbal, bejzbal, hokejbal, setbal), **-alkohol** (etylalkohol, aminoalkohol, butylalkohol), **-gén** (estrogén, androgén, cytogén), **-planktón** (ultraplanktón, zooplanktón, makroplanktón, nanoplanktón), **-hormón** (fytohormón, proteohormón, exohormón), **-fón** (vibrafón, diktafón, magnetofón, megafón, telefón), **-shop** (pornoshop, sexshop, workshop), **-skop** (teleskop, episkop, fonendoskop), **-top** (biotop, ekotop, klimatóp), **-karp** (cystokarp, perikarp, exokarp), **-typ** (archetyp, geotyp, somatotyp), **-for** (fýlofor, gynofor, spermatofor), **-kros** (motokros, bikros, cyklokros), **-vírus** (retrovírus, mikrovírus, mykovírus), **-mat** (bankomat, automat, poštomat, tempomat), **-art** (op-art, street-art, pop-art, land-art), **-cyt** (leukocyt, plazmocyt, gymetocyt), **-for** (chromofor, aerofor, pneumatofor), **-fyt** (endofyt, termofyt, geofyt), **-graf** (paragraf, telegraf, tachograf), **-klub** (autoklub, fanklub).

• **Morfonologický faktor:** (a) sprevádza tvorenie Lsg v podobe nevýrazných alternácií t/t', n/ň, d/d', *l/l': *mandát, celibát, baldachýn, mejdan, polaroid, hybrid, bicyklebal, textil*; (b) nepohyblivý vokál → Ipl **-mi**: *metal, fenol*.

• **Ortoepický faktor:** na základe výslovnosti sa sem zaraďujú (a) lexémy s tzv. nemým *-e*, ktoré sa nevyslovuje, vo výslovnosti ide o zakončenie na spoluhlásky, resp. spoluhláskové skupiny kompatibilné so vzorom *zápas*: *break-dance* [brejk dens], *flash-dance* [fleš dens], *upgrade* [abgrejd], *baskerville* [baskervil], *beguine* [begin], *antisidetone* [entisajt toun], *megastore* [megastor/megastór], *penhouse* [penthaus], *update* [abdejt]; (b) lexémy s koncovým **th** [t]: *bath* [bát], *commonwealth* [komonvelt].

Podľa vzoru *zápas* sa skloňuje 37 pomnožných substantív: napr. *boby, tympany, slipy, hemoroidy, trópy, taroty, alimenty*.

Podvzor problém

Najfrekvencovanejšie lexémy podľa SNK: *problém, film, program, tím, systém, album, gram, režim, sex, dátum, mechanizmus, terorizmus, cyklus, mix, slalom, triumf, komunizmus, cukor, recept, organizmus, kilogram, socializmus, rytmus, optimizmus*.

Podľa podvzoru *problém* sa skloňujú maskulína na základe týchto faktorov:

• **Fonologický faktor:**

zakončenie TZ	realizácia morf	príklady
konsonant: m	Npl -y Ipl -ami	<i>eidam, grandslam, kilogram, napalm, film, archaizmus, kubizmus</i>
dva konsonanty s prvou sonórou m: (mb, mf, ms)		<i>jamb, choriamb, triumf, ems</i>
tri konsonanty: mšt, mps, xt (kst)		<i>kumšt, mumps, text</i>
dva konsonanty + jednoslabičnosť TZ: cht, ft, gd, ks, pf		<i>ksicht, decht, keks, kiks, koks</i>

• **Derivačný faktor:** morfy Gsg **-u**, Npl **-y** a Ipl **-ami** viažu sufixy: **-izmus/-mus/- (y)zmus** (1098+33+1) (*futurizmus, biblizmus, lobizmus, snobizmus, sarkazmus, ma-*

razmus), **-óm** (*sarkóm*); typické koreňové morfémy kompozít alebo prefixálnych derivátov: **-gram** (*dekagram, kilogram, telegram, kondiciogram*), **-text** (*hypertext, fulltext, makrotext, kontext, subtext*), **-systém** (*ekosystém, biosystém, ofsajdsystém, dolby-systém, subsystém*), **-film** (*diafilm, veľkofilm, pornofilm, videofilm*), **-sarkóm** (*lymfosarkóm, adenosarkóm, liposarkóm*), **-nóm** (*kvadrinóm, metronóm, karcinóm*), **-dróm** (*velodró, cyklodróm, kozmodróm, hipodró,*), **-chróm** (*lipochróm, fytochróm, autochróm*), **-myóm** (*kordomyóm, adenomyóm, dermatomyóm*), **-perm** (*protoperm, periperm, izoperm, endoperm*), **-(o)nym** (*anonym, autonym, pseudonym, akronym*), **-enzým** (*koenzým, antienzym, holoenzym*).

• **Morfonologický faktor**: [+zániková alternácia V/0] → Ipl **-ami**: *cukor* (*amino-cukor, deoxycukor*).

• **Ortoepický faktor**: na základe výslovnosti sa sem zaraďujú (**a**) lexémy s tzv. nemým -e, ktoré sa nevyslovuje, vo výslovnosti ide o zakončenie na spoluhlásky, resp. spoluhláskové skupiny inkompatibilné so vzorom *zápas*: *mainframe* [mejnfrejm], *half-time* [halftajm], *prime time* [prajmtajm].

Podľa tohto podvzoru sa skloňuje jedno pomnožné substantívum *targúmy*.

Typ vzťah

Konfigurácia relačných morfé s príkladmi:

	N.	G.	D.	A.	L.	I.
sg.	-ø	-u	-u	-ø	-u	-om
pl.	-Y	-ov	-om	-y	-och	-mi (<i>-ami</i>)

sg.		pl.	
N	tréning-ø, vag- us [titulok-ø, menisk- us]	N	tréning-y
G	tréning- u	G	tréning- ov
D	tréning- u	D	tréning- om
A	tréning-ø	A	tréning-y
L	(o) tréning- u	L	(o) tréning- och
I	tréning- om	I	tréning- mi [titulk- ami]

Vzor vzťah

Najfrekvencovanejšie lexémy podľa SNK: *vzduch, štrajk, bank, frank, holding, puk* (homonymia), *marketing*.

Podľa vzoru *vzťah* sa skloňujú maskulína na základe týchto faktorov:

- **Sémantický faktor**: neživotné apelatíva.

• **Fonologický faktor:**

zakončenie TZ	realizácia morf	príklady
velárne konsonanty <i>k, g, h, ch</i>	Npl -y Lsg -u Ipl -mi	<i>newspeak, lak, flak, šmak, plejbek, šek, klik, butik, folk, tomahavk, comeback, soundtrack, kajak, koňak, blitzkrieg, petang, song, ping-pong, mišung, smog, pessah, tussah, surah, fack, švabach, šarlach, šach, krach, cech</i>
viacslabičný TZ zakončený na CsCš		<i>pentateuch, elench, tajbrejk, verbunk, telemark</i>

• **Derivačný faktor:** Morfu Lsg -u viažu tieto derivačné alebo systemizačné morfémy (ide o slovotvorne motivované aj nemotivované lexémy): **-ing** (155): *dispečing, holding, doping, lízing, happening, styling, roaming, modeling, wrestling, curling, paraglajding, surfing, windfurfing, skysurfing, snoubording, skejtbording, dribling, tréning, treking, forčeking, body building, strečing, debugging, outsourcing, mobbing, lobing*; **-ák/-ak/-iak** (*koncentrák, nervák, hysák, motorák*), **-ík** (*popík*), **-ik** (*arzenik*); lexémy s druhou KM: **-lóg** (*dialóg, polyológ, monológ, nekrológ, epilóg*), **-fág** (*fytofág, makrofág, ezofág, hematofág*), **-blok** (*superblok, autoblok, energoblok, mikroblok*), **rock** (*jazz rock, folk-rock, artrock, technorock, hard rock*), **-park** (*autopark, akvapark, lunapark*); kompozitá s druhým komponentom domáceho pôvodu: *trucpodnik, stereo-zvuk, pseudosloh, eurotrh, krimipríbeh, elektroúsek*.

• **Morfonologický faktor:** [-zániková alternácia V/0] → Ipl -mi. V skupine grécizmov raritná alternácia ks/g → Lsg -u, Ipl -mi: *larynx, syrinx, salpinx – laryngu, syringu, salpingu*.

• **Ortoepický faktor:** lexémy s grafickou podobou **-c, -gue, -que, -ke** sa vyslovujú s koncovými velármi **k, g**: *montagnac* [-k], *demi-sec* [-sek], *lusec* [-sek], *garrigue* [-rig], *barrique* [-rik], *superbike* [-bajk], *centistoke* [-stouk].

V Nsg prevláda nulová koncovka **-ø**, výnimočne sa vyskytuje koncovka **-us** (*vagus*). Podľa vzoru *vzťah* sa skloňujú aj grécizmy, príp. latinizmy, ktoré sa v slovenčine ustálili bez pôvodnej gramatickej koncovky Nsg -on: KM-on → KM-ø (*akrostich, mezostich, monostich, diptych, triptych*).

Podvzor výsledok

Najfrekvencovanejšie lexémy podľa SNK: 0.

Podľa podvzoru *výsledok* sa skloňujú maskulína na základe týchto faktorov:

• **Sémantický faktor:** neživotné apelatíva.

• **Fonologický faktor:**

zakončenie TZ	realizácia morf	príklady
velárne konsonanty <i>k, ch</i>	Npl -y Lsg -u Ipl -ami	<i>trilok, gánok, termočlánok, bronchus</i>

• **Derivačný faktor:** derivačné formanty, v ktorých nastávajú alternácie V/0 (spolupráca s morfonologickým faktorom): **-ok** (*titulok, liadok, trúnok*); kompozitá s druhým základom domáceho pôvodu: *termočlánok (fotočlánok, monočlánok, makročlánok), bioprvek, diavýrobok, mikrosprávok, superliadok*.

• **Morfonologický faktor:** [+zánikové alternácie V/0] → Ipl **-ami**: *zinok, korok, grátok*.

Typ materiálu

Konfigurácia relačných morférov s príkladmi:

	N.	G.	D.	A.	L.	I.
sg.	-ø	-u	-u	-ø	-i	-om
pl.	-Y	-ov	-om	-y	-och	-mi

sg.		pl.	
N	materiál-ø	N	materiál-y
G	materiál-u	G	materiál-ov
D	materiál-u	D	materiál-om
A	materiál-ø	A	materiál-y
L	(o) materiál-i	L	(o) materiál-och
I	materiál-om	I	materiál-mi

Vzor materiálu

Najfrekvencovanejšie lexémy podľa SNK: *seriál, materiál, model, duel, areál, kapitál, signál, potenciál, muzikál, mail, interiér, thriller, personál*.

Podľa typu *materiál* sa skloňujú maskulina na základe týchto faktorov:

• **Sémantický faktor:** neživotné apelativa, prevzatosť, abstraktnosť (konkrétosť), kolektívnosť, materiálnosť → Gsg **-u**: *klér, líkér, éter, ideál, bengál*.

• **Fonologický faktor:**

zаконčenie TZ	realizácia morf	príklady
-ál, -el/-él, -ér/-er	Npl -y Lsg -i Gsg -u Ipl -mi	<i>radiál, pluvial, vokál, arzenál, gél, flanel, gospel, akvarel, belvédér, mohér, líkér, klér, minitower, ester, ferner</i>

• **Derivačný faktor:** prevzaté sufixy alebo zakončenie na **-ál** (149),³⁵ **-el** (85), **-ér/-er** (125): *materiál, špeciál, diferenciál, potenciál, memoriál, ideál, sentinel, bešamel, bordel, interiér, exteriér, ateliér, mohér, cheesburger, transfer, timer, sampler*; lexémy s druhým radixom **-mér** (*polymér, izomér, monomér*), **-ester** (*polyster, ortoester*).

• **Ortoepický faktor:** na základe výslovnosti sa sem zaraďujú lexémy s tzv. nemým *-e*, ktoré sa nevyslovuje: *freeware* [fríver], *brumaire* [brümér], *numéraire* [nümerér], *directoire* [direktoár].

³⁵ Okrem lexém *škandál, neutrál*.

- **Morfonologický faktor:** [–zániková alternácia V/0] → Npl -y, Ipl -mi.

Typ dub

Konfigurácia relačných morfém s príkladmi:

	N.	G.	D.	A.	L.	I.
sg.	-ø, -us, -os, -is	-a	-u	-ø	-e	-om
pl.	-Y	-ov	-om	-y	-och	-mi (-ami)

sg.		pl.	
N	štadión-ø nautil- us , thésaur- os , epul- is [tucet-ø]	N	štadión- y
G	štadión- a	G	štadión- ov
D	štadión- u	D	štadión- om
A	štadión-ø	A	štadión- y
L	(o) štadión- e	L	(o) štadión- och
I	štadión- om	I	štadión- mi [tuct- ami]

Vzor dub

Najfrekvencovanejšie lexémy podľa SNK: *štadión, tábor, sektor, motor, faktor, cintorín, televízor, kláštor*.

Podľa vzoru *dub* sa skloňujú maskulína na základe týchto faktorov:

- **Sémantický faktor** (neživotné apelatíva, konkréta): *projektor, reflektor, motor, tranzistor, kláštor, lavór, televízor, robot, belčov, kalašnikov, kompresor, semafor, procesor, vagón, gaštan, melón, citrón, balkón*.

- **Fonologický faktor:**

zakončenie TZ	realizácia morf	príklady
jeden konsonant (okrem m, k, g, h, ch)	Npl -y Gsg -a Ipl -mi	<i>jezíd, kastról, parazól, fenomén, diskmen, semafor, tábor, notes, kolos, agát, favorit, belčov, kalašnikov, bajúz, túz</i>
viacslabičný TZ zakončený na CsCš (okrem mCš)		<i>bachant, trabant, gilbert, inzert</i>

- **Derivačný faktor:** slovotvorne motivované i nemotivované lexémy s derivačnými a systemizačnými formantmi **-or, -átor, -ent, -ón** → Gsg **-a** (analógia s mužskými životnými maskulínami, ktoré sa tvoria rovnakými sufixmi): *stresor, reflektor, korektor, detektor, suspensor, mentor, tyristor, operátor, filtrátor, respirátor, deštruent, konštituent, lampión*; ³⁶ kompozitá s druhými komponentmi: **-motor** (*turbomotor, elektromotor, servomotor*), **-receptor** (*fotoreceptor, chemoreceptor, telereceptor, osmoreceptor*).

³⁶ Pri väčšine slov je zakončenie na *-ón* súčasťou KM: *štadión, kamión, vagón, melón, šampiňón, makarón, balón, patrón, demižón*.

- **Morfonologický faktor:** [-zániková alternácia V/0] → Ipl **-mi**.

Podvzor vietor

Najfrekvencovanejšie lexémy podľa SNK: *august*.

Podľa podvzoru *vietor* sa skloňujú maskulína na základe týchto faktorov:

- **Fonologický faktor:**

zаконčenie TZ	realizácia morf	príklady
konsonant <i>m</i>	Npl -y Ipl -ami	<i>betlehem, maxim, granulóm, gnóm, hum, fibroadenóm, démos</i>
konsonantická skupina mC		<i>tromf</i>
konsonantická skupina s druhou sonórou najmä pred cudzojazyčnou gram. morfou -os		<i>kyklos, -nefros (metanefros, pronefros, opistonefros, mezonefros), frasn, stejn</i>

- **Morfonologický faktor:** [+zániková alternácia V/0] → Ipl **-ami**: dochádza k nej v KM nemotivovaných slov (*tucet*) a v kompozitách s druhým základom domáceho pôvodu (*rádiouzol, elektrobubon*).

Typ jazyk

Konfigurácia relačných morfé s príkladmi:

	N.	G.	D.	A.	L.	I.
sg.	-ø	-a	-u	-ø	-u	-om
pl.	-Y	-ov	-om	-y	-och	-mi (-ami)

sg.		pl.	
N	maják-ø [hárok-ø, nukle-us]	N	maják-y [nukle-á]* (pozri ďalej)
G	maják-a	G	maják-ov
D	maják-u	D	maják-om
A	maják-ø	A	maják-y
L	(o) maják-u	L	(o) maják-och
I	maják-om	I	maják-mi [hárk-ami]

Vzor jazyk

Najfrekvencovanejšie lexémy podľa SNK: 0.

Podľa vzoru *jazyk* sa skloňujú maskulína na základe týchto faktorov:

- **Sémantický faktor:** neživotné apelatíva, predovšetkým konkréta.
- **Fonologický faktor:**

zаконčenie TZ	realizácia morf	príklady
velárne konsonanty <i>k, g, ch</i>	Npl -y	<i>maják, arak, barok, bug, žoch, kalich</i>
viacsylabičný TZ zakončený na CsCš	Lsg -a Ipl -mi	<i>šiling, blúming, wartburg, durch</i>

• **Derivačný faktor:** derivačné formanty, ktoré podmieňujú morfy Gsg **-a**, Lsg **-u**: **-ák/-iak** (*angličák, blafák, tatarák, mindrák, tirák, metrák, absták, baloniak, činžiak, bosniak*),³⁷ **-ek/-ček/-tek** (*diarámček, transformátorček, hárček, valček, kališteč, ibištek, cyprušteč*), **-ík/-ik** (*kubík, špekáčik, terčík, ráfik; vodík, sodík, majzlik*), **-ník/-ník**, **-ovník** (*korálnik, mílnik, kilometrovník, mangovník, citrónovník, ebenovník, fôliovník*); kompozitá s druhým základom **-vodík** (*chlorovodík, kyanovodík, fluorovodík*), resp. s druhým koreňom **-fág** (*ektofág, entofág, xylofág*), jedno kompozitum s druhým základom domáceho pôvodu (*metajazyk*).

• **Morfonologický faktor:** [-zániková alternácia V/0] → Ipl **-mi**.

Podvzor kúsok

Najfrekvencovanejšie lexémy podľa SNK: 0.

Podľa podvzoru *kúsok* sa skloňujú maskulína na základe týchto faktorov:

• **Fonologický faktor:**

zakončenie TZ	realizácia morf	príklady
velárny konsonant k	Npl -y	<i>altánok, štočok, kozok, škopok</i>
vokál e	Lsg -a	<i>nukleus, aureus, archeus, maleus</i>
konsonantická skupina -jk	Ipl -ami	<i>dareikos, astereikos</i>

• **Derivačný faktor:** derivačné formanty, ktoré podmieňujú morfy Gsg **-a**, Lsg **-u**: **-ok** (*vlysok, kališok, veršok, hárok*).

• **Morfonologický faktor:** [+zániková alternácia V/0] → Ipl **-ami**: *cicimek, turek, prošek, kališok, agnusok*.

Typ hotel

Konfigurácia relačných morférov s príkladmi:

	N.	G.	D.	A.	L.	I.
sg.	-ø	-a	-u	-ø	-i	-om
pl.	-Y	-ov	-om	-y	-och	-mi

sg.		pl.	
N	hotel-ø	N	hotel-y
G	hotel-a	G	hotel-ov
D	hotel-u	D	hotel-om
A	hotel-ø	A	hotel-y
L	(o) hotel-i	L	(o) hotel-och
I	hotel-om	I	hotel-mi

Najfrekvencovanejšie lexémy podľa SNK: *jún, apríl, júl, hotel, tunel*.

Podľa typu *hotel* sa skloňujú maskulína na základe týchto navzájom spolupracujúcich faktorov:

³⁷ Patria sem aj viaceré nemotivované lexémy s koncovými hláskami KM **-ak**: *ratrak, fusak, hopak*.

- **Sémantický faktor:** neživotné apelatíva, prevzaté, konkréta (*hotel, motel, hostel, šrapnel, tunel, openér, kondicionér, kontrolér, škuner, snajper, printer*); názvy mesiacov (*apríl, júl, jún*).
- **Fonologický faktor:** zakončenie **r, l**, raritne **n** (*jún*) → Gsg **-a**, Lsg **-i**, Npl **-y**.
- **Derivačný faktor:** zakončenie **-ál, -el, -ér, -er**: *misál, špitál, skalpel, barel, absorbér, dekodér, bandaliér, dispečer, veliger, rittberger, tanker*.
- **Morfonologický faktor:** [-zániková alternácia V/0] → Npl **-y**.

VI. trieda

VI. trieda s dvomi typmi (2 vzory + 2 podvzory) je v skupine neživotných maskulín málo receptívna (930, t. j. 7,5 % z mennej deklinácie, 7,3 % z celej makroskupiny). V rámci mennej deklinácie sa vyčleňuje na základe determinujúcej morfy Npl **-e**. Člení sa na dva typy podľa diferencujúcej koncovky Gsg: **-a** (*stroj/koniec*), **-u** (*žiaľ/manéver*). Podľa variantných koncoviek Ipl **-mi/-ami** sa vymedzujú vzory a podvzory: *stroj – koniec, žiaľ – manéver*. Najreceptívnejším typom VI. triedy je *stroj + koniec*. Vzťah vzoru *stroj* a podvzoru *koniec* je v skupine prevzatých neživotných maskulín jedinečný v tom, že podvzor je receptívnejší než vzor *stroj* (276) – *koniec* (513), a to kvôli vysokej frekvencii kompozít s druhým radixom **-meter** (287).

Typ stroj

Konfigurácia relačných morfém s príkladmi:

	N.	G.	D.	A.	L.	I.
sg.	-ø	-a	-u	-ø	-i	-om
pl.	-E	-ov	-om	-e	-och	-mi (-ami)

sg.		pl.	
N	turnaj-ø [september-ø]	N	turnaj- e
G	turnaj- a	G	turnaj- ov
D	turnaj- u	D	turnaj- om
A	turnaj-ø	A	turnaj- e
L	(o) turnaj- i	L	(o) turnaj- och
I	turnaj- om	I	turnaj- mi [septembr- ami]

Vzor stroj

Najfrekvencovanejšie lexémy podľa SNK: *dolár, turnaj, január, február, papier, hokej, palác, scenár, seminár, olej, komentár, kalendár, hektár*.

Podľa vzoru *stroj* sa skloňujú maskulína na základe týchto faktorov:

- **Sémantický faktor:** konkréta, nepravé abstraktá, zriedkavo materiáliá → Gsg **-a**: *pajác, palác, džuveč, bonsaj, spondej, petrolej, trolej, volej, pedál, bagatel', budzogáň, vejár, dolár, guláš, groš, vankúš*.

• **Fonologický faktor:**

zakončenie TZ	realizácia morf	príklady
jedna mäkká spoluhláska	Npl -e Ipl -mi	<i>matrac, gýč, solod', dredž, hokej, kaš-tiel', kazaň, paloš, dereš, čertež</i>
r (-ár, -iar, -ier), výnimočne l		<i>skicár, oltár, január, február, bazár, dolár, papier, golier, pilier, vikier, sandál, pedál</i>
viacsylabný TZ zakončený na CsČš		<i>kredenc, hakenkrajc</i>

• **Derivačný faktor:** derivačné formanty **-ár, -č, -ier** → Gsg **-a**, Npl **-e**: *hektár, komentár, receptár, adresár, scenár, homiliár, evanjeliár, relikviár, (mincier, šifonier,³⁸ vafl'ovač, sendvičovač, jogurtovač, odmagnetovač, dekodovač*. Patria sem aj kompozitá a kvázikompozitá s druhým domácim základom: *ortokríž, fotoprístroj, hypernáboj, rádiosnímač, videoprehrávač, minipočítač, elektroodlučovač, elektrospotrebič, infra-žiarič, supravodič, turbochladíč, termosýtič*.

• **Morfologický faktor:** [-zániková alternácia] → Ipl **-mi**.

• **Ortoepický faktor:** Podľa vzoru *stroj* sa skloňujú lexémy s mäkkým zakončením vo výslovnosti, ktorá nekorešponduje s pravopisom: **-tz** [c], **-sh, -s** [š], **-ay, -ey** [ej]: *push-push* [puš puš], *ötvös* [ötvöš], *subway* [sabvej], *runway* [ranvej], *aldrey* [aldrej].

Podľa tohto vzoru sa skloňujú pluráliá tantum *pel'mene, pančucháče, memoáre*.

Podvzor koniec

Najfrekvencovanejšie lexémy podľa SNK: *september, marec, november, december, október, meter, kilometer, mililiter, center, liter, bicykel, orchester, tender, centimeter, register, verš, parameter*.

Podľa podvzoru *koniec* sa skloňujú maskulína na základe týchto faktorov:

• **Fonologický faktor:**

zakončenie TZ	realizácia morf	príklady
jedna mäkká spoluhláska	Npl -e	<i>marec, tanec, šindel', šmírgel', štempel',</i>
r, l (er/r, or/r, el/l)	Ipl -ami	<i>menčester, register, kufor, bicykel, kábel, artikel, vehikel</i>

• **Derivačný faktor:** Gsg **-a**, Npl **-e**, Npl **-ami** ← derivačné formanty **-(ov)ec/- (ov)c** (*valec, cínovec, topásovec, granátovec, torpédoborec*), **-ac/-c** (*desaterac*), **-er/-r** (*skúter*),³⁹ kompozitá s druhým radixom **-meter** (*kilometer, pulzometer, kvantometer, spektropolarimeter*), **-filter** (*biofilter, elektrofilter, mikrofilter*), **-éder** (*tetraéder, dekaéder, dodekaéder*).

• **Morfologický faktor:** [+zániková alternácia] → Ipl **-ami** (*kilometer – kilometrami*).

Podľa tohto podvzoru sa skloňuje plurále tantum *šiance*.

³⁸ V mnohých slovách sekvencie **-ár, -ier** patria do KM: *bazár, január, február, oltár, dolár, talár, halier, golier, filier, pranier, pancier, pilier, vikier, akrier, krunier*.

³⁹ V mnohých slovách sekvencia **-er** patrí do KM: *bedeker, púder, cylinder, tender, blinker, fiaker, šláger, skafander, kalander, paternoster, pulóver*.

Typ žiaľ

Konfigurácia relačných morférov s príkladmi:

	N.	G.	D.	A.	L.	I.
sg.	-ø	-u	-u	-ø	-i	-om
pl.	-E	-ov	-om	-e	-och	<i>-mi (-ami)</i>

sg.		pl.	
N	čaj-ø [manéver-ø]	N	čaj-e
G	čaj-u	G	čaj-ov
D	čaj-u	D	čaj-om
A	čaj-ø	A	čaj-e
L	(o) čaj-i	L	(o) čaj-och
I	čaj-om	I	čaj-mi [manévr-ami]

Vzor žiaľ

Najfrekvencovanejšie lexémy podľa SNK: *čaj, imidž*.

Podľa vzoru *žiaľ* sa skloňujú maskulina na základe týchto faktorov:

- **Sémantický faktor:** pravé abstraktá, prevzaté lexémy, materiáliá → Gsg **-u**: *puč, skeč, hec, hic, mišmaš, semiš, revanš, plyš, čaj, lekvár*.

- **Fonologický faktor:**

zakončenie TZ	realizácia morférov	príklady
jedna mäkká spoluhláska	Npl -e Gsg -u Ipl -mi	<i>hospic, kibuc, plác, haráč, puč, skeč, bridž, čaj, svireľ, tuš, fleš, galimatiáš, rúž, gréž, srež</i>
r (ár, ier)		<i>ár, kaviár, lekvár, nektár, jantár, garnier</i>
viacslabičný TZ zakončený na CsCš		<i>štabarc, demarš</i>

- **Morfonologický faktor:** [-zániková alternácia V/0] → Ipl **-mi** (*lekvár – lekvár-mi*).

- **Ortoepický faktor:** Podľa vzoru *žiaľ* sa skloňujú lexémy s mäkkým zakončením vo výslovnosti, ktorá nekorešponduje s pravopisom: **-(t)ch** [č], **-sh** [š], **-ey** [ej], a lexémy s nemým *e*: *bulfinch* [bulfinč], *match* [meč/mač], *switch* [svič], *flash* [fleš], *crash* [kreš], *squash* [skvoš], *mackintosh* [mekintoš], *flush* [flaš], *rush* [raš], *sagebrush* [sejdžbraš], *survey* [survej]; *airbridge* [érbridž], *change* [čejndž], *aide-mémoire* [ed-memoár/édmemuár].

Podvzor manéver

Najfrekvencovanejšie lexémy podľa SNK: 0.

Podľa podvzoru *manéver* sa skloňujú maskulina na základe týchto faktorov:

• **Fonologický faktor:**

zакончение TZ	realizácia morf	príklady
dva mäkké šumové konsonanty	Npl -e Gsg -u Ipl -ami	<i>baršč, boršč</i>
-er/-r, -el/-l		<i>grádel, nikel, medinikel, chrómnikel, fero-nikel, sampel, vander, alabaster, sekvester, manéver</i>
CCs v Ipl		<i>timbre</i> [tembr], <i>ordre</i> [ordr], <i>chypre</i> [šipr], <i>hors d'oeuvre</i> [ordövr], <i>antišambr, dirndl</i>

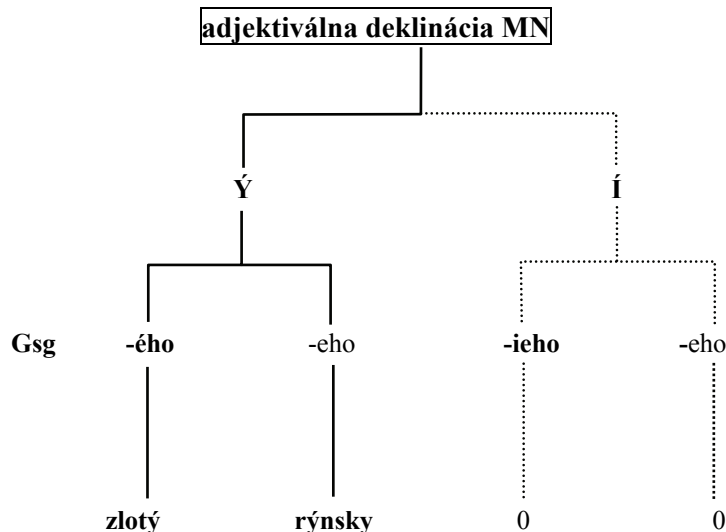
• **Morfonologický faktor:** [+zániková alternácia] → Ipl -ami.

• **Ortoepický faktor:** Podľa vzoru *manéver* sa skloňujú lexémy s mäkkým zakončením vo výslovnosti, ktorá nekorešponduje s pravopisom: lexémy s nemým *e*: *timbre* [tembr], *ordre* [ordr], *chypre* [šipr], *hors d'oeuvre* [ordövr].

4.2.2 Adjektívna deklinácia

Adjektívna deklinácia je v skupine neživotných maskulín zastúpená raritne, dvakrát. V oboch prípadoch ide o pomenovania platidiel: slovotvorne nemotivovaný polonizmus *zlotý* a slovotvorne motivovaná lexéma *rýnsky*.

Algoritmus 4. Adjektívna deklinácia neživotných maskulín

Konfigurácia relačných morférov s príkladmi:

	N.	G.	D.	A.	L.	I.
sg.	-ý (-y)	-ého (-eho)	-ému (emu)	-ý (-y)	-om	-ým (-ym)
pl.	-é (-e)	-ých (-ych)	-ým (-ym)	-é (-e)	-ých (-ych)	-ými (-ymi)

sg.		pl.	
N	zlot-ý [rýnsk-y]	N	zlot-é [rýnsk-e]
G	zlot-ého [rýnsk-eho]	G	zlot-ých [rýnsk-ych]
D	zlot-ému [rýnsk-emu]	D	zlot-ým [rýnsk-ym]
A	zlot-ý [rýnsk-y]	A	zlot-é [rýnsk-e]
L	(o) zlot-om	L	(o) zlot-ých [rýnsk-ych]
I	zlot-ým [rýnsk-ym]	I	zlot-ými [rýnsk-ymi]

4.2.3 Indeklinabilitá

Nesklonnosť neživotných maskulín motivujú tieto okolnosti:

➤ nezhoda medzi formálnym zakončením lexémy a jej príslušnosťou k maskulínam (vyplývajúcou zo sémantického princípu; viaceré lexémy sú viacslovné): *tresvíri* (súdny zbor); *djati* (monzúnový les); *tchaj-ti* (začiatok všetkých vecí); *tesla*, *para*, *ikai*, *padrao*, *dhau*, *caliche* [kaliče], *mache*, *dingi*, *alhagi*, *giorgi*, *penni*, *maravedí*, *afghání*, *topoi*, *sucre* [sukre], *monte*, *lamassu*, *kriuky*, *sweeny*, *jaggery*, *henry*, *barye*;

➤ rozdiely medzi pravopisom a výslovnosťou: *jarrah* [džará], *passepied* [paspje], *beffroi* [befroa], *sou* [sú], *fabliaux* [-lio]; niektoré lexémy s nemým *e*: *anglaise* [angléz], *écossaise* [ekoséz], *poise* [poáz], *entente* [antánt], *épreuve* [epróv];

➤ názvy platidiel (sémantická súvislosť s lexémou *halier*) s atypickým zakončením: *sou*, *imádi*, *pengö*;

➤ niektoré jednoslabičné lexémy zakončené na grafému *x*: *ex* (slangová skratka medicínskeho termínu *exitus*), *pax*, *lex* (slová *pax*, *lex* nadobúdajú nesklonnosť predovšetkým ako komponenty citátových výrazov typu *pax dei*, *pax tecum*, *lex scripta*, *lex generalis*);

➤ viacslovnosť: *tour-a-bec*, *bone bed*, *high life*, *new age*, *corne de vache*, *couleur locale*, *round table*, *fin de siecle*, *foot-candle*, *portrait parlé*, *federal style*, *ancien régime*, *coq-a-l'âne*, *pipe-line*, *pitch-pine*, *dirty tone*, *danse macabre*, *vers libre*, *défense musculaire*, *cliché-verre*, *joint venture*, *lend-lease*, *common sense*, *table d'hôte*, *king size*, *oeil-de-boeuf*, *action painting*, *circular pitch*, *onus probandi*, *fait accompli*, *dernier cri*, *tchaj-ti*, *horror vacui*, *fast back*, *carbon black*, *five o'clock*, *missing link*, *proces-verbal*, *moment musical*, *corn meal*, *contrat social*, *grand mal*, *élan vital*, *trompe l'oeil*, *cow-bell*, *catch-as-catch-can*, *check-in*, *pas d'action*, *fior di persico*, *fondi d'oro*, *closed shop*, *horse-power*, *parole d'honneur*, *court d'honneur*, *pommes-chipes*, *circenses* (lúdi), *mons pubis*, *favor defensionis*, *foliis variegatis*, *human relations*, *hieros gamos*, *blue chips*, *current contents*, *liber viaticus*, *pes valgus*, *pes planus*, *pes transversoplanus*, *habeas corpus*, *pes varus*, *liber catenatus*, *sol invictus*, *high-light*, *protective belt*, *double fault*, *gentleman's agreement*, *cache-pot*, *coming-out*, *cash flow*;

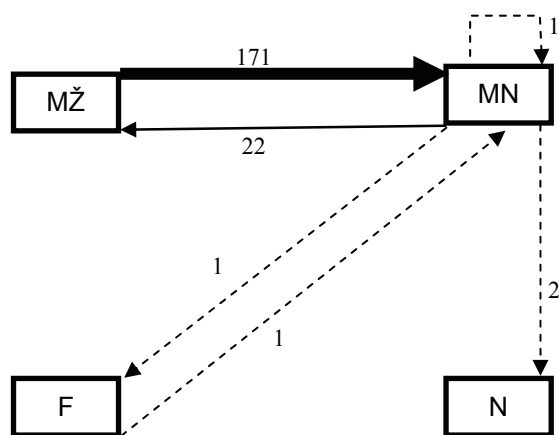
➤ výnimočne latinizmy na **-us**: *genus verbi*, *annus*;

- pomenovania mier a váh: *mu* (plošná jednotka), *pu* (jednotka dĺžky), *bale* (jednotka pre množstvo tovaru);
- lexémy v pôvodnom plurálovom tvare: *fontes*, *folkways*, *favas*, *obrajes*, *drums*, *paramos*, *campos*, *fueros*, *tomillares*;
- filozofické pojmy/termíny: *eidos*, *nús*, *tchaj-ti*.

4.2.4 Deklinačná oscilácia neživotných substantív

I. Paralelná deklinácia

Schéma 4. Paralelná deklinácia neživotných maskulín

Tabuľka 13. Paralelná deklinácia neživotných maskulín

typ paradigmy	počet spolu	dekl. typy a podtypy	počet	príklady
MN//MN	1	materiál//koniec	1	<i>tripel</i>
MN//MŽ	22	jazyk//chlap	2	<i>hajduk, žolík</i>
		koniec//chlapec	1	<i>hajzel</i>
		dub//chlap	6	<i>august, faktor, katar, kompilátor, robot, tambur</i>
		vzt'ah//chlap	1	<i>cvok</i>
		vzt'ah//vzt'ah//chlap	1	<i>šľak</i>
		zápas//chlap	6	<i>barytón, bas, drop-out, subjekt, tenor</i>
		zápas//chlap//zápas	1	<i>talent</i>
		zápas//had	2	<i>dril, krek</i>
		kúsok+koniec//had/dravec	1	<i>nónius</i>
		stroj//medveď	1	<i>skalár</i>

MŽ//MN	171	chlap//hotel	10	<i>detašér, dispečer, frotér, kaper, mixér, pionier, rekordér, surfer, štartér, umpire</i>
		chlap//chlap//stroj	1	<i>inštrumentár</i>
		chlap//chlap//zápas	1	<i>kadet</i>
		chlap//jazyk	4	<i>dynamik, hajdúch, tirák, líkérnik</i>
		chlap//materiál	5	<i>manažér, markér, model, princípál, radikál</i>
		chlap//materiál/ami/hotel/ami	1	<i>kreker</i>
		chlap//materiál/hotel	1	<i>solitér</i>
		chlap//stroj	8	<i>čikoš, dekodovač, depozitár, formovač, kódovač, legendár, sekretár, tónovač</i>
		chlap//dub	52	<i>agitátor, alternátor, analyzátor, dezinfektor, distribútor, dragún, faktor, favorit, fenomén, korektor, veterán</i>
		chlap//vzťah	1	<i>plastik</i>
		chlap//zápas	37	<i>celestín, centerforvard, civil, editor, gigant, kamelot, kustód, legát, pivot, recipient, špunt, pop</i>
		chlap//zápas/dub	1	<i>exponent</i>
		chlap//žiaľ	3	<i>primár, sekundár, titulár</i>
		chlap/syn//jazyk	1	<i>bek</i>
		chlap/syn//zápas	1	<i>aval</i>
		chlapec//koniec	4	<i>center, neger, rapel, šiber</i>
		chlapec/chlap//problém/zápas	1	<i>tramp</i>
		svedok//problém	4	<i>anonym, gastronóm, kum, pseudonym</i>
		svedok//vietor	1	<i>gnóm</i>
		svedok/syn//problém/zápas	1	<i>dux</i>
		syn//vzťah	2	<i>darling, šach</i>
		syn//zápas	7	<i>as, centerhalf, džin, kolonel, man, monokulus, dan</i>
		syn/chlap//zápas	1	<i>comes</i>
		syn/svedok//výsledok/vzťah	1	<i>šenk</i>
		dravec//koniec	2	<i>perlovec, šimeľ</i>
		had//dub	4	<i>axis, lemur, quetzal, tarbagan</i>
		had//zápas	6	<i>krab, leviatan, maskot, mul, primát, termit</i>
		medveď//stroj	1	<i>špic</i>
		had/orol//výsledok/vzťah	1	<i>skunk</i>
		had/jazyk//vzťah	1	<i>sarkofág</i>
		chlap//had//hotel	1	<i>boxer</i>
		chlap//had//jazyk	1	<i>drak</i>
		chlap//medveď//stroj	1	<i>goliáš</i>
		chlap//had//materiál	1	<i>kardinál</i>
		chlap//had//zápas	1	<i>albín</i>

		orol//vietor	1	<i>oposum</i>
		emu//lei	1	<i>zebu</i>
F//MN	1	možnosť//zápas	1	<i>step</i>
MN//F	1	manéver/žiaľ//dlaň	1	<i>falc</i>
MN//N	2	zápas/finále	2	<i>mol, sol</i>
SPOLU				

Paralelná deklinácia neživotných maskulín sa uskutočňuje v týchto smeroch: MN//MN, MN//MŽ, MŽ//MN, MN//F, F//MN, MN//N. Intramakroskopinová paralelná deklinácia je raritná, vyskytuje sa jedenkrát (*tripel*). Ostatné typy sú intermakroskopinové. Najčastejšie dochádza k paralelnej deklinácii medzi maskulínnymi makroskopinami, ktorá vzniká ako dôsledok personifikácie (MN→MŽ: *tenor, bas, žolík*), depersonifikácie (MŽ→MN: *dekódovač, editor*), resp. ide o prostú paralelu (MN//MN: *comes*¹ – *comes*², *talent*^{1,2} – *talent*³). Paralelná deklinácia mimo maskulín je ojedinelá; porov. F//MN (*step*, homografia: výsl. [sʔep] – [step]), MN//F (*falc*), MN//N (*mol, sol*).

II. Kombinovaná deklinácia

V súbore sa vyskytuje kombinácia na úrovni čiastkových paradigiem sg. + pl. typov *kúsok + koniec*: sg. *sesterci-us, sester-ci-a, sester-ci-u*; pl. *sesterci-e, sester-ci-ami*: *mauricius, radius, dupondius, modius, nónius*.

III. Deklinačná variantnosť

Automorfologická variantnosť neživotných maskulín sa realizuje na týchto úrovniach (porov. tab. 14):

1. medzi typmi deklinácie: menná deklinácia – indeklinábiliá;
  2. medzi deklinačnými triedami – úroveň determinujúcej morfy Npl;
  3. v rámci deklinačných tried – úroveň diferenčnej morfy Gsg;
  4. v rámci deklinačných tried – úroveň subdiferenčnej morfy Lsg v V. triede;
  5. v rámci deklinačných typov – úroveň variantnej morfy Ipl;
- Navyše, k variantnosti dochádza kombináciou rozličných úrovní.

Tabuľka 14. Variantnosť v skloňovaní neživotných maskulín

úroveň	počet spolu	dekl. typy a podtypy	počet	príklady
1	7	zápas/neskl.	7	<i>cordon sanitaire, check-in, drop-in, circulus in demonstrando, circulus in definiendo</i>
2	11	hotel/koniec	10	<i>diesel, breeder, grejder, laser, ploter, blejzer</i>
		koniec/hotel	1	<i>polder</i>
3	150	zápas/dub	100	<i>moped, pascal, ribstol, turban, oceán, radián, banán, tulipán, župan, perón, klaksón, trezor</i>
		dub/zápas	5	<i>bazén, moped, kamión, newton, elektromer</i>

		vzt'ah/jazyk	7	<i>hotdog, tepich, krosček, bodyček, šašlyk</i>
		výsledok/kúsok	1	<i>mikroštitok</i>
		materiál/hotel	18	<i>regál, panel, necesér, kompostér, buldozér</i>
		hotel/materiál	2	<i>špitál, kráter</i>
		stroj/žiaľ	7	<i>smeč, pedál, sandál, hangár, rezervár</i>
		žiaľ/stroj	4	<i>airbrush, budoár, kuloár, honorár, preš</i>
		koniec/manéver	4	<i>trable, machle, triangel, teáter</i>
		manéver/koniec	2	<i>lavábel, brajgel</i>
4	23	materiál/zápas	7	<i>profundál, ideál, žurnál, paškál, personál</i>
		zápas/materiál	4	<i>personál, neutrál, šál, paušál</i>
		dub/hotel	1	<i>penál</i>
		zápas/vzt'ah	11	<i>asparágus, farynx, larynx</i>
5	293	problém/zápas	159	<i>erb, sejf, faul, skalp, zips, kšeft, pakt, skript</i>
		zápas/problém	41	<i>trend, fond, chýmus, cent, štart, akty</i>
		vietor/dub	3	<i>funt, telemost, rádiomost</i>
		výsledok/vzt'ah	53	<i>gong, song, štrajk, kalk, frank, tank, park</i>
		vzt'ah/výsledok	2	<i>gang, brejk</i>
		kúsok/jazyk	4	<i>durch, fliačik, švank, monk</i>
		koniec/stroj	8	<i>ranč, frenč, klinč, terč, gauč, falš, waltz, hertz</i>
		stroj/koniec	1	<i>pomaranč</i>
		AMI/materiál	1	<i>file</i>
		manéver/žiaľ	21	<i>pajc, rajc, šprajc, filc, glanc, punč, terc, panč</i>
2+3	3	materiál/hotel/stroj/žiaľ	2	<i>kanál, stereokanál</i>
		hotel/materiál/koniec/manéver	1	<i>server</i>
2+4	1	dub/hotel/stroj	1	<i>cól</i>
3+4	3	materiál/hotel/zápas/dub	1	<i>kumbál</i>
		zápas/dub/materiál/hotel	2	<i>klystír, revír</i>
3+5	3	koniec/manéver/stroj/žiaľ	2	<i>vinš, konš</i>
		AMI/materiál/AMI/hotel	1	<i>kreker</i>
4+5	1	zápas/výsledok	1	<i>diskus</i>
SPOLU	495			

1. Variantnosť medzi typmi deklinácie: menná deklinácia – nesklonnosť

Podobne ako v skupine životných maskulín aj pri inanimáliách dochádza k dubletnosti len medzi mennou deklináciou a nesklonnosťou, konkrétne prípad **zápas/lei** (*cordon sanitaire, circulus in demonstrando, circulus in definiendo, drop-in*):

v prvých troch prípadoch sa skloňuje prvý komponent, lexémy *drop-in*, *check-in* sa skloňujú ako celok (*drop-inu*, *check-inu*).⁴⁰

Tendenciou k sklonnosti (najmä v hovorenej komunikácii) sa vyznačuje lexéma *high-light* (pís. aj *hajlajt*): *Medzi hajlajty prvej časti vystúpenia patrila pesnička ... – Po noci v Szentendre, ktorej hajlajtom bola skvostná večera.*

2. Variantnosť medzi deklinačnými triedami – úroveň determinujúcej morfy Npl

Realizuje sa medzi typmi **hotel/koniec**, **koniec/hotel**; ide o lexémy zakončené sekvenciou hlások **-er** (*flečer*, *breeder*, *bösendorfer*, *ploter*, *lister*, *burster*, *blejzer*, *grejder*, *server*, *polder*), výnimočne **-el** (*diesel*). Kolísanie je motivované morfonologicky: ak nastáva zániková alternácia, lexéma sa skloňuje podľa typu *koniec* (Npl **-e**, Ipl **-ami**), ak k zánikovej alternácii nedochádza, aktivuje sa deklinácia typu *hotel*: *grejder*, *grejdermi* – *grejdre*, *grejdrami*; *diesely*, *dieselmi* – *diesle*, *dieslami*.

Pri skloňovaní lexémy *server* dochádza ku kolísaniu na dvoch úrovniach: na úrovni determinujúcej morfy Npl (*servery/servre*) a na úrovni (sub)diferenčnej morfy Gsg (*servera/serveru*, *servra/servru*) – *hotel/materiál/koniec/manéver*.

Pri skloňovaní lexémy *laser* ide o spoluprácu a konflikt troch faktorov – ortoepického, ortografického a morfonologického. Podľa ortografie sa slovo *laser* pravidelne skloňuje podľa typu *hotel* (*lasera*, *lasery*, *lasermi*). Podľa variantnej výslovnosti [*laser*, *lejzer*] sa skloňuje buď podľa typu *hotel* – výsl. [*laser*, *lasera*, *lasery*, *lasermi*] – východiskom je ortografia, alebo podľa typu *koniec* – výsl. [*lejzer*, *lejzra*, *lejzre*, *lejzrami*], východiskom je pôvodná výslovnosť v angličtine (spolupráca s morfonologickým faktorom: zániková alternácia V/0).

KSSJ a PSP sem zaraďujú aj slovo *bunker*: *-a/-kra L -i mn. -ery/-kre*. Korpusové zistenia však svedčia jednoznačne v prospech deklinácie typu *koniec*: alternatívne tvary 857 (*bunkri* 183, *bunkra* 173, *bunker* 172, *bunkre* 134, *bunkrov* 98, *bunkroch* 41, *bunkru* 31, *bunkrom* 19, *bunkrami* 6), nealternatívne tvary 4 (*bunkerom* 1, *bunkeri* 1, *bunkrov* 1, *bunkermi* 1). Podobne je to aj v derivátoch (uvádzame základné tvary: *bunkrológ* 4, *bunkrový* 6, *bunkrovať* 4, *bunkrovanie* 4, *bunkrovňa* 1).

3. Variantnosť v rámci deklinačných tried – úroveň diferencujúcej morfy Gsg

Determinujúca morfa Gsg v skloňovaní neživotných maskulín patrí k jedným z neuralgických bodov morfológického systému slovenčiny. Je to pád, v ktorom sa eklatantne prejavuje morfológická dynamika a zvlášť to platí pre prevzatú lexiku. Výsledky našich výskumov pritom ukazujú, že v prevzatej lexike prevažuje morfa **-u**.

K variantnosti dochádza v V. aj VI. triede medzi vzormi *zápas/dub*, *vzťah/jazyk*, *materiál/hotel*; *žiaľ/stroj* a medzi podvzormi *problém/vietor*, *výsledok/kúsok*; *koniec/manéver*.

⁴⁰ Podarilo sa mi vypýtať si pri **check-ine** na letisku iné miesto. – prietahy pri **check-ine** – Kvôli chaosu na letiskách, najmä pred **check-inom**. – Rad pred **check-inom** sa však akosi nehýbal. – Do **check-inu** zostávala viac ako hodina. – v čase **check-inu**.

Ako ukazujú tabuľky 15 – 20, lexikografické spracovanie tvorenia Gsg neživotných maskulín nie je jednoznačné, ba možno povedať, že kodifikačné príručky (KSSJ a PSP) ponúkajú vo viacerých prípadoch diskutabilné riešenia, nezodpovedajúce súčasnemu úzu. Korpusová sonda ukazuje, že v najpočetnejšej skupine **zápas/dub** je pomer tvarov **-u/-a** 80 % : 20 % v prospech morfy **-u**, ktorá je silným ukazovateľom prevzatosti lexémy.

Z vybratých lexém ani v jednom prípade neodporúčame výlučné skloňovanie podľa typu *dub* (-a). Deklinácia podľa typu *dub* prevláda v troch lexémach *bazén*, *moped*, *tulipán*, avšak zastúpenie tvarov s morfolou **-a** v týchto slovách nepresahuje 65 %. Aj v týchto jednotkách je teda distribúcia tvarov **-a/-u** pomerne vyrovnaná. Vyrovnanosť, avšak v prospech koncovky **-u**, registrujeme v lexémach *salón*, *cimbal*, *banán*. V ostatných slovách dominuje deklinácia typu *zápas*: *perón*, *oceán*, *kaktus*, *trezor*, *medailón*, *koeficient*, *meteor*, *vavrín*, *ženšen*, *rajón*, *pánt*, *bambus*, *lexikón*, *kvocient*, *trolejbus*, *talizman*, *autobus*, *magazín*, *plagát*, *satelit*, *skanzen*, *airbus*, *mikrobus*, *šilt*, *kolt* (percentuálne zastúpenie od 74 do 100 %).

Tabuľka 15. Konkurencia tvarov Gsg (zápas – dub)

lexéma	-u		-a		KSSJ	PSP	SCS
	počet	%	počet	%			
<i>bazén</i>	541	36	981	64	-a/-u	-a/-u	-a/-u
<i>kamión</i>	317	45	381	55	-a	-a	-a
<i>moped</i>	6	46	7	54	-u	-a/-u	-u
<i>tulipán</i>	8	47	9	53	-a/-u	-a/-u	-a/-u
<i>salón</i>	939	56	742	44	-a/-u	-a/-u	-a/-u
<i>cimbal</i>	13	62	8	38	-a/-u	-a/-u	-a/-u
<i>banán</i>	54	65	29	35	-a/-u	-a/-u	-a/-u
<i>perón</i>	25	74	9	26	-a/-u	-a/-u	-u
<i>oceán</i>	2202	78	609	22	-a/-u	-a/-u	-u
<i>kaktus</i>	48	83	10	17	-a/-u	-a/-u	-u
<i>trezor</i>	420	85	72	15	-u/-a	-u/-a	-u/-a
<i>medailón</i>	41	85	7	15	-u/-a	-u/-a	-u
<i>koeficient</i>	412	88	56	12	-u/-a	-u/-a	-u
<i>meteor</i>	22	88	3	12	-u/-a	-u/-a	-u
<i>vavrín</i>	31	89	4	11	-u/-a	-u/-a	-u/-a
<i>ženšen</i>	12	92	1	8	-a/-u	-a/-u	-a/-u
<i>rajón</i>	80	92	7	8	-u/-a	-u/-a	-u
<i>pánt</i>	12	92	1	8	-a/-u	-a/-u	-u
<i>bambus</i>	113	94	7	6	-u/-a	-u/-a	-u/-a
<i>lexikón</i>	66	94	4	6	-u/-a	-u/-a	-u/-a
<i>kvocient</i>	26	96	1	4	-u/-a	-u/-a	-a
<i>trolejbus</i>	137	96	5	4	-u/-a	-u/-a	-u/-a
<i>talizman</i>	38	97	1	3	-u/-a	-u/-a	-u
<i>autobus</i>	3890	98	89	2	-u/-a	-u/-a	-u/-a
<i>magazín</i>	1401	99	16	1	-a/-u	-a/-u	-a/-u

<i>plagát</i>	362	99	4	1	-a/-u	-a/-u	-u
<i>satelit</i>	326	99	3	1	-a	-a	-a/-u
<i>skanzen</i>	185	100	0	0	-a/-u	-a/-u	-a/-u
<i>airbus</i>	33	100	0	0	–	–	-u
<i>mikrobus</i>	95	100	0	0	-u/-a	-u/-a	-u
<i>šilt</i>	7	100	0	0	-u/-a	-u/-a	-u
<i>kolt</i>	19	100	0	0	-u/-a	-u/-a	-u
celkový počet tvarov	11564	81,2	2685	18,8			
priemer	373	81,3	87	18,7			

Poznámka: Pri tvaroch na **-u** bolo potrebné odfiltrovať homonymné tvary Dsg. V lexémach s relatívne veľkým počtom výskytov (*oceán, bazén, magazín, salón, autobus, trezor, plagát, satelit, koeficient*) sme uskutočnili dvojstupňovú selekciu: 1) pomocou negatívneho filtra sme v pozíciách –2 od <KWIC⁴¹ odstránili predložky *oproti, proti, k, ku, vďaka*; 2) po vyhľadani kolokácií v pozíciách –1 od <KWIC sme ručne odpočítali súvzťažné adjektívá v datíve. Tvary ostatných, menej frekvencovaných lexém sme dezambigovali ručne.

Dubletnosť možno pozorovať aj pri pomenovaniach značiek áut, resp. apelativizovaných konkrétnych vozidiel tejto značky: v pomenovaní *Volkswagen/Volkswagen* prevláda Gsg **-u** (-a/-u: 25/553), podobne *Peugeot/peugeot* (-a/-u: 83/103), *Opel/opel* (-a/-u: 166/35),⁴² *Fiat/fiat* (-a/-u: 74/225), *Mercedes/mercedes* (-a/-u: 87/503), *Ford/ford* (-a/-u: 132/244); pri pomenovaní *Trabant/trabant* dominuje morfa **-a** (-a/-u: 45/14).

Zákonitosť jednotlivého a z toho vyplývajúca nemožnosť stanoviť jednoznačné pravidlo platí v skupine lexém s druhým radixom **-mer**. Morfa **-a** je výlučnou v lexéme *polomer* (-u/-a 0/151), prevláda v lexéme *teplomer* (68/195), vyrovnaný pomer je v jednotkách *tlakomer, elektromer*, morfa **-u** je výlučnou v lexéme *plynomer*. Preto pri týchto jednotkách (12: *bilancomer, mikrotvrdomer, libelomer, profilomer, alkoholomer, katateplomer, metanomer, elektromer, sinusomer, evolventomer, vákuomer, fázomer*) počítame s dubletnosťou, hoci druhý komponent **-mer** je deverbatívom a s deverbatívami sa v Gsg viaže morfa **-u** (porov. aj NDSSS).

Tabuľka 16. Konkurencia tvarov Gsg v lexémach na **-mer**

lexéma	-u		-a		KSSJ	PSP	SCS
	počet	%	počet	%			
<i>teplomer</i>	63	24	195	76	-u/-a	-u/-a	–
<i>polomer</i>	151	100	0	0	-u	-u	–
<i>tlakomer</i>	12	50	12	50	-u/-a	-u/-a	–
<i>elektromer</i>	14	44	18	56	-u/-a	-u/-a	-u/-a
<i>plynomer</i>	12	100	0	0	-u/-a	-u/-a	–

⁴¹ Hľadané slovo v kontexte (Key Word in Context).

⁴² Opela 77, Opla 89, Opelu 26, Oplu 9.

Dubletnosť **-u/-a** medzi typmi *vzťah/jazyk* sa týka menšieho počtu lexém, pri ktorých nie je vždy k dispozícii relevantný počet dokladov, resp. doklady úplne chýbajú (*hotdog, tepich, choledoch, kalpak, krosček, bodyček, subatlantík, šašlyk/šašlik*);⁴³ tu počítame s variantmi uprednostňujúc **-u**.⁴⁴ Pri relevantnom počte dokladov prevláda morfa **-u** (*biftek, piknik, barak, ruksak*).

Tabuľka 17. Konkurencia tvarov Gsg (*vzťah – jazyk*)⁴⁵

lexéma	-u		-a		KSSJ	PSP	SCS
	počet	%	počet	%			
<i>biftek</i>	15	94	1	6	-a/-u	-a/-u	-a/-u
<i>piknik</i>	39	93	3	7	-u/-a	-u/-a	-a
<i>barak</i>	150	84	29	16	-a/-u	-a/-u	-a/-u
<i>ruksak</i>	97	84	18	16	-a/-u	-a/-u	-u
<i>hotdog</i>	5	*	0	*	–	–	-a/-u
<i>šašlyk</i>	1	*	1	*	–	–	-a/-u
<i>tepich</i>	0	*	2	*	-a/-u	–	-a/-u
<i>krosček</i>	1	*	0	*	-a/-u	-a/-u	-a
<i>bodyček</i>	1	*	0	*	-a/-u	-a/-u	-a/-u
<i>kalpak</i>	0	*	0	*	–	–	-a/-u
<i>choledoch</i>	0	*	0	*	–	–	-a/-u
<i>subatlantík</i>	0	*	0	*	–	–	-a/-u

Materiál – hotel. Ani v tejto skupine korpusové doklady nie sú dostatočne početné, aby bolo možné pri všetkých lexémach zaujať jednoznačné stanovisko. V porovnaní s dvojicami *zápas/dub* a *jazyk/vzťah* však badať väčšie zastúpenie morfy **-a** (*hotel*).

Podľa typu *hotel* odporúčame skloňovať lexémy *tuner* (**-u/-a**: 2/28) a *axel* (0/22). Pri lexéme *axel* sa presadzuje morfa **-a**, keďže ide o deonymizovanú jednotku (porov. paradigmaticky súvzťažné apelativizované názvy krasokorčuliarskych skokov *lutz, salchov, rittberger* bez dokladov na **-u**). V ostatných prípadoch dochádza buď ku konkurencii (**-a/-u**: *kráter, buldozér, angledozer, kompostér, kreker*; **-u/-a**: *panel, regál*^{1,2}, *roadster, necesér, spitfire, címer, funebrál, amfímaker, plunžer*), alebo prevláda morfa **-u** (*rituál, triler, mantinel, kriminál, solitér, funkcionál, pasionál*).

Tabuľka 18. Konkurencia tvarov Gsg (*materiál – hotel*)

lexéma	-u		-a		KSSJ	PSP	SCS
	počet	%	počet	%			
<i>kráter</i>	84	22	301	78	-u/-a	-a/-u	-u/-a
<i>panel</i>	337	52	305	48	-a/-u	-a/-u	-a/-u
<i>regál</i> ^{1,2}	78	72	31	28	-a/-u	-a/-u	-a/-u + -u

⁴³ V tabuľke v stĺpci *percentá* tieto prípady označujeme hviezdikou *.

⁴⁴ Okrem lexémy *subatlantík*, ktorú spracúvame analogicky podľa propria *Atlantik* (s jednoznačnou prevahou morfy **-u**).

⁴⁵ Pri filtrovaní tvarov s morfoú **-u** sme postupovali analogicky ako v predchádzajúcom prípade (pozri poznámku k tabuľke 11), pričom bolo potrebné odstrániť aj tvary Lsg.

<i>roadster</i>	43**	66	22**	34	–	–	-a/-u
<i>rituál</i>	523	100	0	0	-u	-u/-a	-u
<i>triler</i>	254*	99	3*	1	-u	-a	-a/-u
<i>mantinel</i>	167	93	12	7	-a/-u	-a/-u	-u
<i>kriminál</i>	43	100	0	0	-u/-a	-u/-a	-u
<i>solitér</i>	9	90	1	10	–	-a/-u	-u
<i>funkcionál</i>	8	100	0	0	–	–	-a/-u
<i>kvartál</i>	129	96	6	4	-u/-a	-u/-a	-u/-a
<i>špitál</i>	40	34	78	66	-a	-a	-a
<i>buldozér</i>	11	24	35	76	-a/-u	-a/-u	-a/-u
<i>kreker</i>	1	11	3+5***	89	-a/-u	-a/-u	-a
<i>sandál</i>	3	30	6	70	-a	-a	-a
<i>necesér</i>	2	–	1	–	-a/-u	-a/-u	-a/-u
<i>tuner</i>	2	7	28	93	-a/-u	-a	-a/-u
<i>spitfire</i>	1	–	1	–	–	–	-u/-a
<i>címer</i>	1	–	1	–	-u/-a	-u/-a	-u/-a
<i>axel</i>	0	0	21+1***	100	-a	-a	-a/-u
<i>funerál</i>	0	–	5	–	–	–	-a/-u
<i>kompostér^{1,2}</i>	0	–	2	–	–	–	-a/-u
<i>angledozer</i>	0	–	0	–	–	–	-a/-u
<i>amfímaker</i>	0	–	0	–	–	–	-a/-u
<i>plunžer</i>	0	–	0	–	–	–	-a/-u
<i>pasionál</i>	0	–	0	–	-a/-u	-u/-a	-u

* Thrilleru 209, trileru 41, trilleru 4; thrilleru 2, trillera 1.

** Roadsteru 40, roadstru 3, roadstera 22.

*** Na prvom mieste sa uvádzajú alternačné tvary.

Výsledok – kúsok. Dubletnosť **-u/-a** medzi podvzormi je v skúmanom súbore ojedinelá. Týka sa zdomácnených lexém zakončených na **-ok** (*rínok*, *plátok*) vrátane kompozít s prvým komponentom cudzieho pôvodu (*mikroštitok*, *fotokrúžok*). Ako variantnú pre štatistické účely spracúvame len deklináciu lexémy *mikroštitok* na základe analógie s výsledkami zastúpenia tvarov lexémy *štitok*.

Tabuľka 19. Konkurencia tvarov Gsg (výsledok – kúsok)

lexéma	-u		-a		KSSJ	PSP	SCS
	počet	%	počet	%			
<i>rínok</i>	22	100	0	0	-u/-a	-u/-a	-u
<i>plátok</i>	106	95	5	5	-a/-u	-a/-u	-a/-u
<i>mikroštitok*</i>	30	53	27	47	*-a/-u	*-a/-u	-a
<i>fotokrúžok*</i>	766	98	16	2	*-a/-u	*-a/-u	-u

*Údaje zo SNK a gramatická charakteristika Gsg sa týka lexém *štitok*, *krúžok*.

V VI. triede dochádza k dubletnosti na úrovni Gsg medzi typmi **stroj – žiaľ**, **koniec – manéver**.

Tabuľka 20. Konkurencia tvarov Gsg (*stroj – žiaľ, koniec – manéver*)

lexéma	-u		-a		KSSJ	PSP	SCS
	počet	%	počet	%			
<i>krištál'</i>	123	95	6	5	-u/-a	-u/-a	-a
<i>imidž</i>	853	99,5	4	0,5	-u	-a/-u	-a/-u
<i>bulvár</i>	225	90	26	10	-a/-u	-a/-u	-a
<i>repertoár</i>	1193	92	101	8	-u/-a	-u/-a	-u/-a
<i>budoár</i>	22	67	11	33	–	–	-a/-u
<i>honorár</i>	201	82	45	18	-a/-u	-a/-u	-a/-u
<i>preš</i>	6	50	6	50	-a/-u	-a/-u	-a/-u
<i>triangel</i>	3	30	7	70	-a/-u	-a/-u	-a/-u
<i>rezerv(o)ár</i>	39	42	53	58	-a/-u	-a/-u	-a/-u
<i>viňš</i>	4	31	9	69	-a/-u	-a/-u	-a/-u
<i>smeč</i>	3	30	7	70	-a/-u	-a/-u	-a/-u
<i>hangár</i>	36	33	74	67	-a/-u	-a/-u	-a/-u
<i>d'umbier</i>	21	18	96	82	-u	-a	-u
<i>teáter</i>	1	5	20	95	-a/-u	-a/-u	-a
<i>hámor</i>	7	30	16	70	-a/-u	-a/-u	-a/-u

Kolísanie na úrovni diferenčnej morfy Gsg sa v prevzatej lexike uskutočňuje v súlade s vývinovými tendenciami slovenského deklináčného systému. Podľa našich štatistických výskumov je pomer medzi morfmami **-u/-a** takýto:

morfa	počet	%
-u	10158	82,9
-u/-a	140	1,1
-a/-u	19	0,2
-a	1935	15,8

a) Vo väčšine prípadov výrazne prevláda morfa **-u**, ktorá je kompatibilná s príznakmi *+prevzatost'*, *+abstraktnost'* (relevantnejší je prvý príznak): *rituál, triler, kriminál, mantinel, solitér, krištál', repertoár, funkcionál, oceán, kaktus, medailón, koeficient, meteor, autobus, bíftek, piknik, barak, ruksak, plagát, satelit, skanzen*.

b) Kolísanie s prevahou **-u** registrujeme pri väčšom počte konkrét (*kreker, panel, regál, salón, cimbal, banán, hotdog, šašlyk, roadster, necesér*);

c) Ku kolísaniu s prevahou morfy **-a** dochádza len v niektorých konkrétoch (*bazén, moped, tulipán, kráter, buldozér*);

d) Morfa **-a** prevažuje v ojedinelých prípadoch pri konkrétoch (*tuner*), resp. v niektorých deonymizovaných apelatívach (*axel*; porov. aj *nelson, rittberger*). Pravda, aj v deoprializovaných apelatívach badať tendenciu na základe Gsg odlišiť výchoďské proprium s príznakom *+životnosť* (*Newton, Coulomb*: Gsg **-a**) a sekundárne apelatívum s príznakom *-životnosť* (*newton, coulomb*: dvojtvar **-u/-a**; tendencia k **-u**); porov. aj skloňovanie prevzatých homonymných antroponým (*+životnosť*) a toponým (*-životnosť*): *Washingtona – Washingtonu, Jacksona – Jacksonu* (Ološtiak, 2007a).

4. Variantnosť v rámci deklinačných tried – úroveň subdiferenčnej morfy Lsg

V V. triede sa lexémy na základe subdiferenčnej morfy Lsg priradujú do troch podvetiev (-e/-u/-i), ktoré sú v rámci každej vetvy vyčlenenej genitívom singuláru; v VI. triede nedochádza k vetveniu na úrovni Lsg (len -i), preto nie je potrebné rozlišovať dve úrovne diferenciácie (porov. algoritmus 3). Ku kolísaniu dochádza medzi týmito typmi:

Zápas/vzt'ah (11). Zdrojom dubletnosti je: (a) zachovanie/nezachovanie pôvodnej gramatickej morfy Nsg -us: *asparág-us*, *asparág-u* (vzt'ah) vz. *asparágus-ø*, *asparágus-e* (zápas);⁴⁶ (b) zachovanie/nezachovanie pôvodnej alternácie ks/g: *farynx*, *faryngu* (vzt'ah) vz. *farynx*, *farynx-e* (zápas). Motívom variantnosti sú odlišnosti fónického zakončenia tvarotvorného základu, ktoré sa týkajú všetkých pádov (prvý prípad) alebo nepriamych pádov (druhý prípad).

Dub/hotel (1). Ojedinelý prípad predstavuje lexéma *penál* („perečník“).

Materiál/zápas (7); zápas/materiál (4). Z hľadiska synchronnej dynamiky ide o najvypuklejší typ na tejto úrovni. Vzniká v skupine lexém zakončených na -ál, kde popri pôvodom skloňovaní podľa typu *materiál* sa diferencovane uplatňuje skloňovanie podľa najreceptívnejšieho typu *zápas* (porov. aj Dvonč, 1984). Kodifikačné príručky tento pohyb vôbec nezaznamenávajú, uvádzajú len jeden z konkurenčných tvarov; porov. tab. 21.

Tabuľka 21. Konkurencia tvarov Lsg (typ materiál – zápas)

lexéma	-e	-i	KSSJ	PSP	návrh
<i>škandál</i>	365	35	-e	-e	-e
<i>komunál</i>	10	0	-e	-e	-e
<i>neutrál</i>	8	2	—	-i	-e/-i
<i>šál*</i>	M: 15 F: 2 ?: 16	8	-e	-e	-e/-i
<i>paušál</i>	15	3	—	-e	-e/-i
<i>personál</i>	40	12	-i	-i	-e/-i
<i>ideál</i>	32	45	-i	-i	-i/-e
<i>žurnál</i>	14	19	-e	-e	-i/-e
<i>Rádiožurnál/rádiožurnál**</i>	37	109	—	—	-i/-e
<i>kumbál</i>	19	20	-i	—	-i/-e

Vysvetlivky:

*Výsledky vyhľadávania lokálových tvarov lexémy *šál* nie sú stopercentne interpretovateľné vzhľadom na existenciu rodových variantov *šál* – *šála* a z toho vyplývajúcej homonymie Lsg -e. V SNK možno na základe kolokácií jednoznačne interpretovať 15 výskytov Lsg maskulína *šál* a 2 výskyty feminína *šála*; 16 výskytov je kolokačne neidentifikovateľných. Keďže variant *šála* je zriedkavý (porov. kvalifikátor zried. v Slovníku slovenského jazyka, 1964, zv. 4, s. 391),

⁴⁶ Porov. ďalej aj lexému *diskus*, kde pri gramatickom členení *disk-us* dochádza navyše aj ku kolísaniu na úrovni Ipl.

čo potvrdzuje aj korpusová databáza (pomer Nsg *šál* – *šála* je 721 : 2), možno predpokladať, že väčšina neidentifikovateľných výskytov tvaru *šále* sa viaže na maskulínium.

** Výskyty apelatívum : proprium (145 : 1).

5. Variantnosť v rámci deklinačných typov – úroveň variantnej morfy Ipl

Variantnosť Ipl životných i neživotných maskulín predstavuje jednu z najdynamickejších súčastí slovenského morfológického systému. Hoci v slovenskej lingvistike sa tomuto problému venovala pomerne solídna pozornosť (prehľad porov. v štúdií Karčová – Majchráková, 2006, s. 155 – 158), prácu s ambíciou komplexne a podrobne rozanalyzovať túto otázku publikovala až M. Sokolová (NDSSS). Navyše, prirodzenú neistotu pri používaní tohto gramatického tvaru používateľa slovenčiny nemôžu kompenzovať ani kodifikačnými príručkami, pretože tvary Ipl sa v nich neuvádzajú. V našom výklade vychádzame z analýzy v NDSSS a empiricky sa opierame o zistenia v Slovenskom národnom korpuse. Hoci výskum má charakter čiastkovej sondáže,⁴⁷ viac-menej sa ním potvrdzujú zistenia uverejnené v NDSSS. Z toho vyplýva, že napriek viacerým protirečeniam, ktoré vychádzajú aj z empirických zdrojov (SNK a internet; opäť porov. Karčová – Majchráková, 2006), možno poukázať na pomerne výrazné tendencie v rečovej realizácii tejto oblasti morfológického systému (porov. aj schému 5).

Na fungovanie tvarov Ipl v makroskupinách MŽ a MN vplývajú tieto faktory:

Fonologický faktor

1. Jednoznačnosť koncovky **-mi** je daná zakončením TZ na jeden konsonant (okrem *m*), pred ktorým nedochádza k alternácii V/0: *snob*, *cárovič*, *mág*, *lokaj*, *feudál*, *republikán*, *filantrop*, *adlátus*, *anciáš*, *homeopat*, *detektív*, *virtuóz*, *pápež*. V ostatných prípadoch existuje potencia variantnosti, alebo sa uplatňuje koncovka **-ami**.

2. Koncovka **-mi** výraznejšie dominuje v prípade, ak ide o viacslabičný TZ zakončený na konsonantickú skupinu s prvou sonórou (CsC) a s dvomi šumovými segmentmi (CšCš): *policajt*, *herold*, *centerhalf*, *financ*, *ordonanc*, *nímand*, *konfirmand*, *agens*, *übermensch*, *sekundant*, *jubilant*, *bodyguard*, *steward*, *gynandromorf*, *dramaturg*, *chirurg*, *expert*, *introvert*, *kozmonaut*, *astronaut*; *lancknecht*, *architekt*, *prefekt*, *subjekt*, *princeps*, *adept*, *štamgast*, *pederast*, *prepošt*; *koncert*, *konsonant*, *demarš*, *víkend*, *štandard*, *efekt*, *defekt*, *árešt*.

3. Variantnosť **-ami/-mi** registrujeme v týchto prípadoch:

- jednoslabičný TZ zakončený na dvojkonsonantickú skupinu s prvou sonórou (CsC) a dvomi šumovými segmentmi (CšCš): *šejk*, *fojt*, *skald*, *half*, *elf*, *princ*, *grand*, *kung*, *šenk*, *špunt*, *bard*, *kverk*, *burš*, *faun*, *skaut*; *kleft*, *knecht*, *dux*, *rex*;⁴⁸ *kurz*, *font*, *toast*, *song*, *štrajk*, *frank*, *šperk*, *disk*, *fakt*, *erb*, *skalp*, *nisf*,

⁴⁷ Okrem iného aj preto, že SNK predstavuje len opticko-vizuálny typ komunikácie s možnými, ale jednoznačne neidentifikovateľnými „echami“ akusticko-auditívneho typu – vplyv hovorenej podoby pri tvorbe písaného komunikátu nemožno úplne zavrhnúť.

⁴⁸ Porov. však Ipl **-mi** *pontifikmi*, *haruspikmi* podľa Gsg *pontifika*, *haruspika* – Nsg *pontifex*, *haruspex*.

• TZ zakončený na dvojkonzonantickú skupinu s prvou sonórou *m* (mC): *tramp*, *vamp*, *lump*, *vikomt*.

4. Jednoznačnosť koncovky **-ami** podmieňuje:

- zakončenie TZ na konsonant *m*: *bohém*, *astronóm*, *moslim*, *mím*; *jam*, *coulomb*;
- zakončenie TZ na tri konsonanty (CCC): *boršč*, *mumps*, *kumšt*;
- zakončenie TZ na konsonantickú skupinu CCs, pred ktorou sa v Nsg nachádzajú buď cudzie morfy **-us**, **-es**, **-os** (v týchto prípadoch sa fonotaktické pravidlá slovenčiny neporušujú, napr. *cyklus*), alebo morfa **-ø** (fonotaktické pravidlá slovenčiny sa porušujú, keďže sonórny nositeľ slabičnosti nemôže stáť na absolútnom konci slova: *earl* [ér], *jarl* [jar], *connétable* [-tebl]; *perl*, *branle*, *dirndl*, *antišambr*);
- zakončenie TZ na vokál: *centúrio*, *impresário*, *nuncius*, *génius*, *notárius*, *bazileus*, *daimjó*, *mauricius*, *sestercius*;

Morfonologický faktor: ±zániková vokalická alternácia V/0.

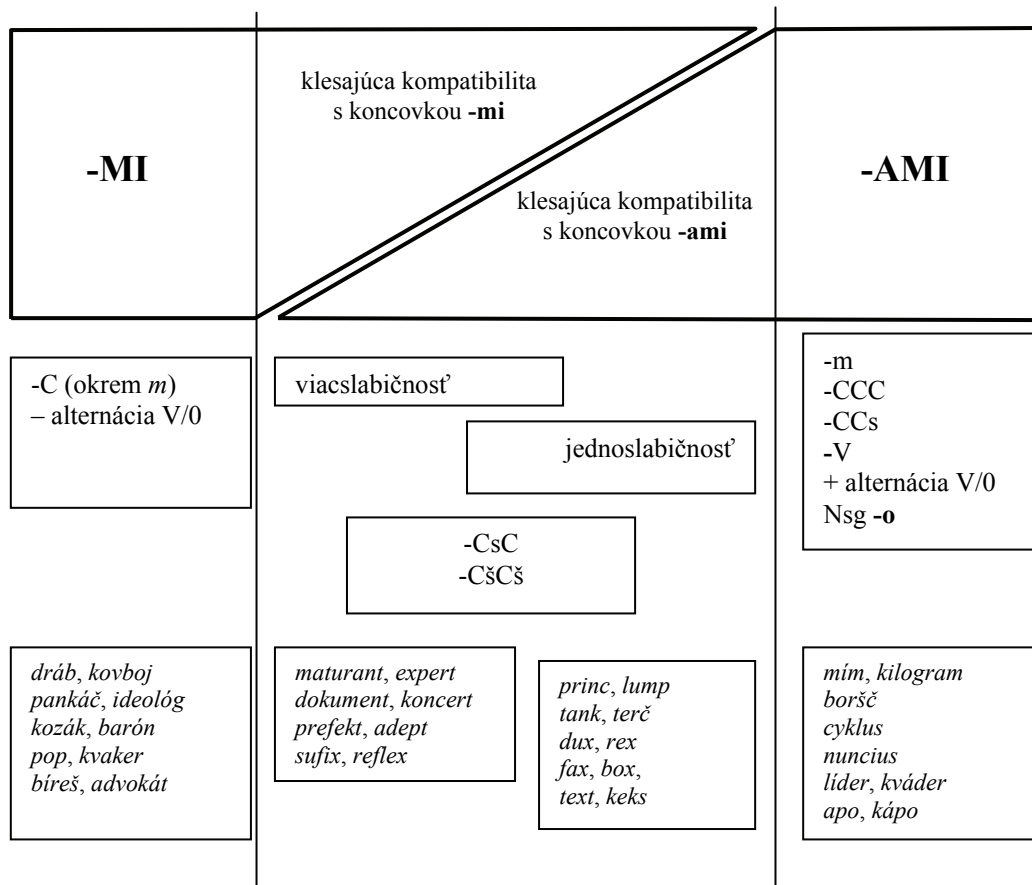
1. [-V/0] pri splnení ďalších fonologických podmienok: → **-mi**: *dispečer*, *boxer*, *moderátor*, *magor*; *zeler*, *kráter*, *karamel*, *epitel*, *zámik*, *hopak*.

2. [+V/0] → **-ami**: *psychiater*, *foter*, *švagor*, *árijec*, *grázel*, *špicel*, *hitmaker*; *maršalek*; *desaterac*, *kabrinec*, *nikel*, *švindeľ*, *rádiouzol*, *cylinder*, *luster*.

Gramatický faktor: Nsg **-o** podmieňuje Ipl **-ami** (v makroskupine MŽ): *libero*, *kápo*, *gadžo*, *gigolo*, *rao*.

Interlingválny faktor (spolu s fonologickým faktorom): Málo početná je skupina lexém s dynamickou hranicou medzi TZ a TF (zachovanie pôvodnej morfy Nsg verzus perintegrácia v slovenčine): *herakl-es* (*heraklami*) – *herakles-ø* (*heraklesmi*), *héro-s* (*héroami*) – *héros-ø* (*hérosmi*); *cent-as* (*centmi/centami*) – *centas-ø* (*centasmi*), *limb-us*, *chým-us* (*limbami*, *chýmami*) – *limbus-ø*, *chýmus-ø* (*limbusmi*, *chýmusmi*).

V hovorenej podobe prevláda variant **-ami**, ktorý vyhovuje snahe expedienta o čo najmenšiu artikulačnú námahu, keďže po spoluhláskovej skupine s druhým šumovým konsonantom nasleduje vokál (*mostami*, *kšeftami*, *faulami*, *skalpami*, *bajtami*, *pultami*). Toto spojenie plne korešponduje s fonotaktickými pravidlami, ktoré usmerňujú výstavbu slovenskej slabiky: prototypové, artikulačne aj percepčne najvýhodnejšie je spojenie foném s najväčším rozlíšením, t. j. spojenie šumového konsonantu s vokálom, ktoré stoja na opačných póloch sonority (porov. Sabol, 1994). Koncový šumový konsonant TZ a iníciaľový vokál **-a-** TF vytvárajú spoločnú slabiku (ide o jeden z prejavov prirodzenej asymetrie medzi morfematicko-morfologickým a fónickým uspojením slova).

*Schéma 5. Znázornenie faktorov vplyvujúcich na fungovanie koncoviek Ipl***Korpusové zistenia**

Tvary Ipl sa pri mnohých lexémach vyskytujú minimálne, raritne alebo sa nevyskytujú vôbec. Je to spôsobené exkluzívnosťou prevzatých výrazov (napr. MŽ: *kľeft, smerd, skald, singh, burš*; MN: *apt, mast, fírn, šunt, bonz, lurč*) alebo sémantikou – v makroskupine MN (abstraktá, materiáliá, de facto singuláriá tantum, napr. *koks, šnaps, žold, hold, kraul, luft, tranz, špurt, punk*). Napr. z 262 jednoslabičných MN bolo možné brať do úvahy len 67 jednotiek, pri ktorých výskyt aspoň jedného variantu bol väčší ako 2 výskyty. Zostáva pritom diskutabilné, akú frekvenciu brať do úvahy ako smerodajnú, relevantnú.

• V makroskupine MŽ v jednoslabičných lexémach zakončených na konsonantickú skupinu CsCš korpusové doklady svedčia väčšinou v prospech základného variantu **-mi**: *lord* (-mi/-ami 10/0), *klaun* (11/9), *elf* (37/3), *šejk* (6/4); porov. tab. 22. Naproti

tomu v makroskupine MN sa vyskytuje väčší počet lexém s prevažujúcou morfou **-ami** (21 zo 42; napr. *erb* 29/40, *keks* 5/50, *kiks* 0/6, *kurz* 62/99, *tank* 46/244, *park* 26/60, *šperk* 40/346, *verš* 7/387, *terč* 31/59); v troch prípadoch je frekvencia **-mi/-ami** rovnaká (*flirt* 3/3, *port* 27/27, *pulz* 5/5), sedemkrát prevažuje koncovka **-mi** (napr. *trend* 338/59, *fond* 263/87, *štart* 56/15, *šport* 69/28, *gang* 53/25, *brejk* 48/45; porov. tab. 24).

- Variant **-mi** prevláda v prípadoch [±alternácia V/0] s prevahou bezalternatívnych tvarov a zachovaním jednotného TZ: *provajder* (16/0); analogicky *uitlander*, *kohen*, *jáhen*.⁴⁹

- Pri lexémach zakončených na Cs*Čš v makroskupine MŽ prevláda **-mi** (v jednoslovných aj viacslovných jednotkách: *skaut* 40/5, *klaun* 11/9, *kozmonaut* 37/11, *astro-naut* 20/4). Naproti tomu v makroskupine MN frekventovanejšia je morfa **-ami** (*faul* 9/46, *gauč* 3/4, *toast* 3/7).

- Pri lexéme *klient* dominuje tvar Ipl **-mi** (klientmi: 592, klientami: 39). Tento poznatok konvenuje s dvojslabičnou výslovnosťou [kli-ent], ktorá prevláda v hovorených komunikátoch.⁵⁰ Preto považujeme za neadekvátne, že PSP (2000) a KSSJ (2004) znamenávajú len derivát s krátkym sufixálnym variantom *klientsky*, ktorý predpokladá diftong v koreni slova ako podmienku neutralizácie kvantity v sufixe. Podobne aj Pravidlá slovenskej výslovnosti (Král', 1996, s. 316) a „matičné“ Pravidlá slovenskej výslovnosti (Král', 2005, s. 190) uvádzajú len výslovnosť [kl'ient] (s mäkkým l'). Nazdávame sa, že by bolo objektívnejšie uvádzať výslovnostné aj slovotvorné dvojtvary, teda [kli-ent / kl'ient] aj *klientský / klientsky*. V písanej podobe iste aj pod vplyvom platnej kodifikácie prevláda krátky variant (SNK: *klientsky* : *klientský* 64 : 18); údaje z internetu sú však vyrovnannejšie (cca 197 000 : cca 181 000).

- Vo vybranej skupine viacslabičných MŽ zakončených na spoluhláskovú skupinu CsČš, ČšČš, aj Cs*Čš vo všetkých prípadoch dominuje koncovka **-mi** (porov. tab. 23). Podobne je to aj v makroskupine MN (okrem lexém *verdikt*, *prefix*, *suffix* s miernou prevahou morfy **-ami** (porov. tab. 25).

Variant **-ami** prevláda v týchto prípadoch:

- Vo viacerých jednoslabičných lexémach so zakončením na ČšČš (predovšetkým v makroskupine MN): *keks* 5/50, *kiks* 0/6, *zips* 5/15, *kšeft* 9/12, *disk* 46/120.

- V menšom počte jednoslabičných lexém so zakončením na CsČš (predovšetkým v makroskupine MN): *princ* 11/22; *erb* 29/40, *kurz* 62/99, *kvar* 3/16.

- Ojedinele v tvare lexémy *gangster* (*gangstermi/gangstrami*: 17/28); realizáciou alternácie V/0 vzniká päťčlenná konsonantická skupina -CsČšČšČšCs-.

- Zákonitosť jednotlivého sa prejavuje aj pri realizácii Ipl. Uvedené pravidlá sa totiž neuplatňujú bezvýnimočne. Napr. v skupine jednoslabičných lexém zakončených na spoluhláskovú skupinu proti očakávaniu morfa **-mi** prevláda v týchto vybratých prípa-

⁴⁹ Porov. nejednotné spracovanie v SCS: *uitlander* -dra/-a, *kohen* -hena/-na (presnejšie malo byť -hena/-hna), *jáhen* -hna.

⁵⁰ Porov. aj komentár L. Dvonča: „Inak mám veľké pochybnosti o tom, že v slove *klient* je dvojhláska *ie*, bežne totiž počujem v rozhlase alebo televízii vyslovovať v slove *klient* písané *ie* dvojslabične.“ (Dvonč, 1998, s. 295 – 296).

doch: *kult* 31/5, *pult* 35/12, *trend* 338/59, *akt* 80/37, *plast* 21/8. Pri viacslabičných lexémach morfa **-ami** prevláda v týchto prípadoch: *prefix* 6/7, *suffix* 7/11, *verdikt* 58/73.

Tabuľka 22. Konkurencia *Ipl -mi/-ami* (MŽ – jednoslabičné lexémy)

lexéma	zakončenie TZ	-mi	-ami
<i>elf</i>	CsCš	39	3
<i>lord</i>	CsCš	10	0
<i>princ</i>	CsCš	11	23
<i>šejk</i>	CsCš	6	4
<i>bard</i>	CsCš	1	3
<i>guelf</i>	CsCš	2	1
<i>kung</i>	CsCš	3	0
<i>špunt</i>	CsCš	2	2
<i>tramp</i>	mCš	7	0
<i>lump</i>	mCš	3	3
<i>skaut</i>	Cs*Cš	40	5
<i>klaun</i>	Cs*Cš	11	9

Lexémy bez dokladov (výskyt: 0), resp. bez relevantného počtu dokladov: *vamp*, *kleft*, *grand*, *dux*, *smerd*, *rex*, *skald*, *half*, *singh*, *šenk*, *kverk*, *burš*, *knecht*, *fojt*, *faun*.

Tabuľka 23. Konkurencia *Ipl -mi/-ami* (MŽ – vybrané viacslabičné lexémy)

lexéma	zakončenie TZ	-mi	-ami
<i>policajt</i>	CsCš	1110	87
<i>študent</i>	CsCš	1900	267
<i>pacient</i>	CsCš	735	54
<i>expert</i>	CsCš	398	31
<i>agent</i>	CsCš	284	26
<i>garant</i>	CsCš	114	4
<i>muzikant</i>	CsCš	127	22
<i>demonštrant</i>	CsCš	176	18
<i>prezident</i>	CsCš	217	15
<i>emigrant</i>	CsCš	88	5
<i>docent</i>	CsCš	16	1
<i>financ</i>	CsCš	2	2
<i>bastard</i>	CsCš	4	0
<i>chirurg</i>	CsCš	23	15
<i>bodyguard+bodygard</i>	CsCš	9+7	9+3
<i>dramaturg</i>	CsCš	11	6
<i>rekreant</i>	CsCš	27	1
<i>jubilant</i>	CsCš	15	2
<i>špekulant</i>	CsCš	27	1
<i>buzerant</i>	CsCš	4	1

<i>ašpirant</i>	CsCš	37	5
<i>prefekt</i>	CšCš	6	1
<i>adept</i>	CšCš	90	16
<i>štamgast</i>	CšCš	10	4
<i>subjekt</i>	CšCš	805	491
<i>architekt</i>	CšCš	140	16
<i>kozmonaut</i>	Cs*Cš	37	11
<i>astronaut</i>	Cs*Cš	20	4

Tabuľka 24. Konkurencia tvarov Ipl (MN – jednoslabičné)

lexéma	zакončenie TZ	-mi	-ami
<i>erb</i>	CsCš	29	40
<i>trend</i>	CsCš	338	59
<i>bond</i>	CsCš	6	3
<i>fond</i>	CsCš	263	87
<i>fford</i>	CsCš	12	6
<i>kord</i>	CsCš	11	1
<i>keks</i>	CšCš	5	50
<i>kiks</i>	CšCš	0	6
<i>zips</i>	CšCš	5	15
<i>skalp</i>	CsCš	7	10
<i>bajt</i>	CsCš	4	2
<i>volt</i>	CsCš	5	3
<i>kult</i>	CsCš	31	5
<i>pult</i>	CsCš	35	12
<i>cent</i>	CsCš	7	8
<i>šprint</i>	CsCš	5	2
<i>font</i>	CsCš	11	12
<i>front</i>	CsCš	19	14
<i>part</i>	CsCš	7	6
<i>štart</i>	CsCš	56	15
<i>flirt</i>	CsCš	3	3
<i>port</i>	CsCš	27	27
<i>šport</i>	CsCš	69	28
<i>kurt</i>	CsCš	29	18
<i>pulz</i>	CsCš	5	5
<i>kurz</i>	CsCš	62	99
<i>gang</i>	CsCš	53	25
<i>song</i>	CsCš	8	18
<i>štrajk</i>	CsCš	28	55

<i>brejk</i>	CsCš	48	45
<i>kalk</i>	CsCš	2	3
<i>frank</i>	CsCš	12	20
<i>tank</i>	CsCš	46	244
<i>drink</i>	CsCš	2	6
<i>park</i>	CsCš	26	60
<i>kvark</i>	CsCš	3	16
<i>šperk</i>	CsCš	40	346
<i>funt</i>	CsCš	0	3
<i>ranč</i>	CsCš	1	4
<i>verš</i>	CsCš	7	387
<i>terč</i>	CsCš	31	59
<i>kšeft</i>	CšCš	9	12
<i>ksicht</i>	CšCš	7	10
<i>skript</i>	CšCš	0	17
<i>klast</i>	CšCš	0	10
<i>plast</i>	CšCš	21	8
<i>rest</i>	CšCš	7	6
<i>test</i>	CšCš	130	251
<i>post</i>	CšCš	9	46
<i>rošt</i>	CšCš	3	5
<i>fax</i>	CšCš	10	19
<i>mix</i>	CšCš	1	4
<i>disk</i>	CšCš	46	120
<i>kiosk</i>	CšCš	1	3
<i>fakt</i>	CšCš	223	584
<i>pakt</i>	CšCš	2	3
<i>trakt</i>	CšCš	1	3
<i>takt</i>	CšCš	7	7
<i>punkt</i>	CšCš	0	3
<i>box</i>	CšCš	23	36
<i>akt/akty</i>	CšCš	80	37
<i>faul</i>	Cs*Cš	9	46
<i>gauč</i>	Cs*Cš	3	4
<i>toast</i>	Cs*Cš	3	7

Tabuľka 25. Konkurencia tvarov *Ipl* (MN – vybrané viacslabičné jednotky)

lexéma	zak_abstr	-mi	-ami
<i>koncert</i>	CsCš	263	55
<i>rekord</i>	CsCš	85	22
<i>akord</i>	CsCš	47	9
<i>horizont</i>	CsCš	7	4
<i>labyrint</i>	CsCš	5	2
<i>komponent</i>	CsCš	157	21
<i>dokument</i>	CsCš	663	96
<i>konsonant</i>	CsCš	8	0
<i>efekt</i>	CšCš	305	71
<i>defekt</i>	CšCš	27	14
<i>kontrakt</i>	CšCš	55	8
<i>verdict</i>	CšCš	58	73
<i>produkt</i>	CšCš	817	154
<i>komplex</i>	CšCš	73	52
<i>suffix</i>	CšCš	7	11
<i>prefix</i>	CšCš	6	7

Kombinácie úrovni variantnosti

Ku kombinácii úrovni variantnosti dochádza vtedy, ak sa kolísanie týka viac ako jedného tvaru:

Úrovne 2+3 (determinujúca+diferencujúca morfa: Npl + Gsg): *kanál, stereokanál*: *kanály/kanále, kanála/kanálu* (materiál/hotel/stroj/žiaľ), *server*: *servery/servre, servera/serveru/servra/servru* (hotel/materiál/koniec/manéver).

Úrovne 2+4 (determinujúca+subdiferencujúca morfa: Npl + Lsg): *cól*: *cóly/cóle, cólí/cóle* (dub/hotel/mesiac).

Úrovne 3+4 (diferencujúca+subdiferencujúca morfa: Gsg + Lsg): *kumbál*: *kumbálu/kumbála, kumbále/kumbáli* (materiál/hotel/zápas/dub), *klystír, revír*: *revíru/revíra, revíri/revíre* (zápas/dub/materiál/hotel).

Úrovne 3+5 (diferencujúca+variantná morfa: Npl + Gsg): *kreker*: *kekra-mi/kekermi, kekra/kekru/kekera/kekera* (ami/materiál/ami/hotel), *vinš, konš*: *vinšami/vinšmi, vinšu/vinša* (koniec/manéver/stroj/žiaľ).

Úrovne 4+5 (subdiferencujúca+variantná morfa: Lsg + Ipl): *email, voice-mail*: *e-maili/e-maile, e-mailmi/e-mailami* (zápas/problém/materiál/ami), *disk-us*, Lsg *disk-u*, Ipl *disk-ami/disk-mi* (výsledok) – (zápas); *diskus-ø*, Lsg *diskus-e*, Ipl *diskus-mi* (zápas).

Ďalšie poznámky

- Lexéma *firmware* [firmvér] sa skloňuje podľa typu *materiál* analogicky ako lexémy *hardvér* (*hardware*), *softvér* (*software*), *spyware* [spajvér], *freeware* [frívér], *shareware* [šervér].

- Lexéma *antagonista*⁵¹ (anat. sval zabezpečujúci pohyb v kĺbe určitým smerom, a to opačne k inému svalu)⁵¹ s raritnou morfolou Nsg **-a** sa skloňuje podľa typu *futbalista* pod vplyvom silného derivačného faktora (formant **-ista**).

- V dôsledku nezvyčajného zakončenia zostávajú nesklonné lexémy *tesla*, *para*, ktorých príslušnosť k makroskupine MN sa udržiava prostredníctvom východiskového motivantu (maskulínne proprium *Tesla* → apelatívum *tesla*), resp. prostredníctvom sémantického faktora (*para* „stotina dinára“ ← *halier*).

- Ak sa prevzatá koncovka **-us** (zriedkavo **-es**, **-as**) v procese adaptácie stáva súčasťou TZ, lexéma sa skloňuje podľa vzoru *zápas*; napr. *korpus-ø*, *lapsus-ø*, *humus-ø*, *citrus-ø*, *luxus-ø*. V iných lexémach si **-us** ponecháva status gramatickej morfy Nsg (*úz-us*, *z úz-u*, *o úz-e*, podobne *ikter-us*, *hymn-us*, *cykl-us*, všetky lexémy na *-izm-us*). Perintegračný proces pri niektorých lexémach nie je úplne ukončený, z čoho pramení oscilácia v deklinácii. Ku kolísaniu dochádza aj v rámci jednej lexémy, ktorá sa skloňuje podľa toto, či:

(a) **-us** mení deklinačnú príslušnosť: *limbus*, *chýmus* (pred **-us** sa nachádza spoluhláska, resp. spoluhlásková skupina kompatibilná s Ipl **-ami**): *limbus-ø* (*zápas*) – *limb-us* (*problém*).

(b) kolísanie **-us** nemení deklinačnú príslušnosť (pred **-us** sa nachádza spoluhláska, resp. spoluhlásková skupina kompatibilná s Ipl **-mi**): *epikondylus-ø* (*zápas*) – *epikondyl-us* (*zápas*), podobne *hádes*, *litas*.

- Pri lexémach s morfolou **-us** a TZ zakončeným na vokál *e* dochádza k variantnosti: v Npl sa systémovo vyskytuje buď morfa **-y** (*nukley*, *archey*, *protey*), alebo **-á** (*nukleá*, *archeá*, *proteá*; podľa lexémy *nukleus*, kde prevláda plurálová paradigma neutier: *nukleá*, *nukleách*, *nukleami*; sémantická analógia *nukleus* – *jadro*): *nukleus* (*trofonukleus*, *makronukleus*, *mikronukleus*, *pronukleus*), *uraeus*, *epistrofeus*, *archeus*, *maleus*, *ileus*, *pileus*, *centronukleus*, *koleus*, *kuneus*, *klypeus*, *aureus*, *balteus*, *argenteus*, *proteus*, *ofiopluteus*, *echinopluteus*.

- Lexéma *moloch* (symbol krutosti; podľa fénického boha Molocha) sa dominantne skloňuje podľa neživotného typu *jazyk* (*molocha*, *molochu*, *molochy*, *molochmi*) a subdominantne podľa životného vzoru *syn* (*molochovi*, *molochovia*).⁵²

- Ku kríženiu životného a neživotného skloňovania dochádza aj pri príznakovej personifikácii: porov. izolované tvary Asg *zahrať ducha*, *vytiahnuť tromfu*, *vyhrať forda*, *fiata*, *nemáme peugeota*, *štartujem trabanta*.

⁵¹ Táto lexéma vznikla metaforickou transpozíciou a v SCS sa uvádza ako homonymná k životnému maskulínu *antagonista*¹ (odporca, protivník).

⁵² Lsg *molochu/molochovi* 12/5, Npl *molochy/molochovia* 5/0,

4.3 Feminína

Zastúpenie typov deklinácie je pri feminínach v podstate identické so zastúpením v obidvoch maskulínných rodoch (porov. tab. 2 a schémy 1, 2). Pre feminína je príznačná 98-percentná dominantnosť mennej deklinácie, raritnosť adjektíválnej deklinácie (8 feminín; 0,05 %) a sporadickosť indeklinábilií (neskloňuje sa 229 lexém, čo je 1,49 % feminín). Variantnosť medzi typmi deklinácie sa realizuje len vo vzťahu menná deklinácia/indeklinábiliá. Zmiešanú adjektíválno-mennú paradigmatu typu *gazdiná* štatisticky zaradujeme do mennej deklinácie.

Tabuľka 26. Typy deklinácie prevzatých feminín

typ deklinácie	počet	percentá
menná deklinácia	14938	98,0
adjektíválna deklinácia	8	0,05
indeklinábiliá	229	1,50
variantná deklinácia	52	0,34
kombinovaná deklinácia	16	0,10
paralelná deklinácia	15	0,10
spolu (bez paralelnej deklinácie)	15243	

Vysokým stupňom receptivity sa ako celok vyznačujú VII. a VIII. trieda, ostatné triedy sú buď málo nereceptívne (IX. trieda), minimálne receptívne (X. trieda), alebo nereceptívne (XI. trieda). Podrobnejší pohľad na receptivitu vzorov ukazuje, že najreceptívnejším typom je *situácia* (40,18 % z mennej deklinácie feminín; ostatné typy VIII. triedy sú nereceptívne), zatiaľ čo v VII. triede sú deklinačné typy receptívne vyváženejšie – typy *žena* a *otázka* stoja z hľadiska receptivity všetkých typov na druhom (29,17 %), resp. treťom mieste (18,56 %). Takmer deväť desiatín feminín (87,9 %) sa skloňuje podľa jedného z troch najreceptívnejších typov (*situácia*, *žena*, *otázka*).

Tabuľka 27. Súhrnná receptivita prevzatých feminín

	vzor	počet	% z triedy	% z mennej dekl.
VII. trieda	žena	4446	60,51	29,17
	otázka	2829	38,51	18,56
	idea	72	0,98	0,47
VII. trieda spolu		7347	–	48,21
VIII. trieda	situácia	6122	95,96	40,18
	poist'ovňa	146	2,29	0,96
	dielňa	24	0,38	0,16
	ulica	86	1,35	0,56
	práca	2	0,03	0,01
VIII. trieda spolu		6380	–	41,86
IX. trieda	možnosť	981	–	6,44
X. trieda	dľaň	38	17,12	0,25

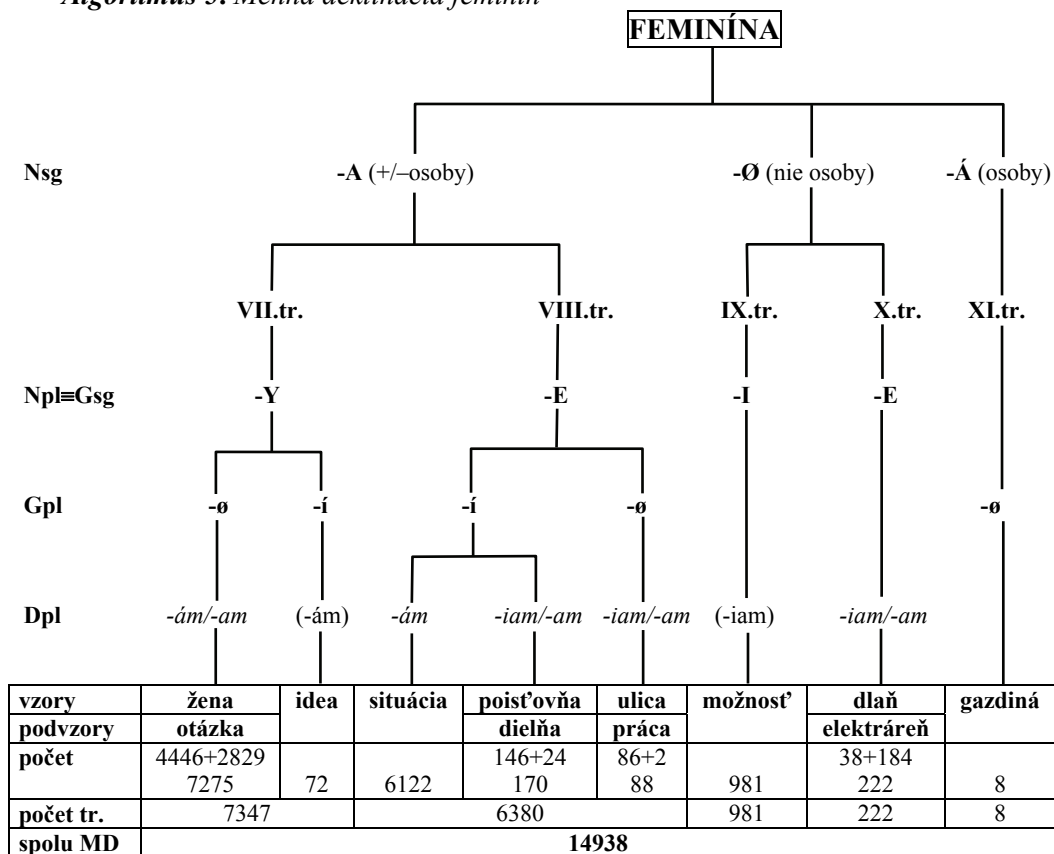
	elektrár	184	82,88	1,21
X. trieda spolu		222	–	1,46
XI. trieda	gazdiná	8	–	0,05
SPOLU (BEZ VAR.)		14938	–	98,02
ADJ DEKLINÁCIA	hlavná+známa	8	–	0,05
INDEKLINÁBILIA	madam	229	–	1,50
VARIANTY MD/MD		44	–	–
VARIANTY MD/IN		8	–	–
VARIANTY SPOLU		52	–	0,33
KOMBINOVANÁ DEKLINÁCIA		16		0,10
PARALELNÁ DEKLINÁCIA		15	–	0,10
SPOLU (bez paralelnej deklinácie)		15243		100,00

4.3.1 Menná deklinácia

Menné skloňovanie feminín pozostáva zo štyroch tried a šiestich typov (6 vzorov + 5 podvzorov). Okrem spomínaného zmiešaného typu *gazdiná* (XI. trieda, pomenovania osôb) sa substantíva členia podľa determinujúcej morfy Nsg na dve skupiny: **-a** ($\pm$ osoby; VII. a VIII. tr.), **-o** (–osoby, IX. a X. tr.). V rámci oboch skupín sa triedy vyčleňujú podľa diferencujúcej morfy Npl, ktorá je identická s Gsg: **-y** (VII. tr.) vz. **-e** (VIII. tr.); **-i** (IX. tr.) vz. **-e** (X. tr.). Pomenovania osôb, ktoré sa nekončia na **-a**, a pomenovania neosôb, ktoré sa nekončia na **-a** alebo na tvrdý konsonant, sú nesklonné (*barbie*, *miss*, *mamá*, *pop-music*, *tse-tse*). Zaradenie lexémy do deklinačného typu podmieňuje komplex faktorov (konkrétne porov. pri jednotlivých triedach a typoch).

Najfrekvencovanejším typom je *žena*, podľa ktorého sa skloňuje každé druhé prevzaté femininum (vzor *žena* + podvzor *otázka*: (7275, t. j. 49 % z mennej deklinácie makroskupiny). Najreceptívnejším vzorom je však *situácia*, podľa ktorého sa skloňuje 6122 feminín (41 % z mennej deklinácie). Podľa prvých troch najreceptívnejších vzorov (*situácia*, *žena*, *otázka*) sa ohýba deväť z desiatich prevzatých feminín (13397 lexém, t. j. 90 %). Receptivitou viac než 5 % sa vyznačuje ešte vzor *možnosť* (981, t. j. 6,5 %). Ostatné vzory/podvzory sú nereceptívne.

Algoritmus 5. Menná deklinácia feminín

Tabuľka 28. Receptivita menných deklináčnych typov feminín (zostupné zoradenie bez variantov)

	vzor/podvzor	trieda	počet	% z mennej dekl.
1.	situácia	VIII. trieda	6122	40,98
2.	žena	VII. trieda	4446	29,76
3.	otázka	VII. trieda	2829	18,94
4.	možnosť	IX. trieda	981	6,57
5.	elektrárreň	X. trieda	184	1,23
6.	poisťovňa	VIII. trieda	146	0,98
7.	ulica	VIII. trieda	86	0,58
8.	idea	VII. trieda	72	0,48
9.	dlaň	X. trieda	38	0,25
10.	dielňa	VIII. trieda	24	0,16
11.	gazdiná	XI. trieda	8	0,05
12.	práca	VIII. trieda	2	0,01
	spolu		14938	

VII. trieda

Do najreceptívnejšej VII. triedy patria životné i neživotné feminína s morfou **-a** v Nsg a determinujúcou morfou **-y** v Npl. Ide o lexémy s tvarotvorným základom zakončeným na nie mäkkú spoluhlásku alebo na samohlásky *e, u, o*. Podľa diferencujúcej morfy Gpl sa vyčleňujú typy *žena* (**-ø**) a *idea* (**-í**). Podľa variantnej morfy D/Lpl sa vyčleňujú vzor *žena* (**-ám/-ách**) a podvzor *otázka* (**-am/-ach**) – ide o realizáciu alebo nerealizáciu neutralizácie kvantity, ktorá je podmienená vlastnosťou [±kvantita poslednej slabiky TZ].

Typ žena

Konfigurácia relačných morféme s príkladmi:

	N.	G.	D.	A.	L.	I.
sg.	-A	-Y	-e	-u	-e	-ou
pl.	-y	-ø	-ám (-am)	-y	-ách (-ach)	-ami

sg.		pl.	
N	firm-a [agentúr-a]	N	firm-y
G	firm-y	G	fíriem-ø
D	firm-e	D	firm-ám [agentúr-am]
A	firm-u	A	firm-y
L	(o) firm-e	L	(o) firm-ách [agentúr-ach]
I	firm-ou	I	firm-ami

Vzor žena

Najfrekvencovanejšie lexémy podľa SNK: *firma, škola, banka, sobota, liga, republika, politika, kultúra, forma, ekonomika, aktivita, tabuľka, kvalita, kontrola, reforma, univerzita, kauza, adresa, fakulta, linka, extraliga, droga, reklama, realita, kritika, norma, rezerva, kapacita, problematika, metropola, ministerka, burza, nafta*.

Podľa typu *žena* sa skloňujú osobné i neosobné feminína na základe týchto faktorov:

- **Morfologický faktor:** Nsg **-a** → Asg **-u**.

- **Fonologický faktor:**

a) zakončenie TZ na konsonant → Dsg **-e**, Gpl **-ø**;

b) zakončenie TZ na nie mäkké konsonanty → Npl **-y**. TZ býva zakončený na konsonanty: **b** (*samba, farba, guba, paluba*), **d** (*koleda, egida, banda, propaganda, anakonda, garda, etuda*), **f** (*žirafa, nymfa, strofa, harfa*), **g** (*omega, sfinga, droga*), **h** (*satjáhraha, kumbha*), **ch** (*papacha, valcha, epocha, pančucha*), **k** (*alpaka, kobka, noticka, logika, mekka, banka, šunka*), **l** (*koala, novela, gorila, tombola, aureola, kapitula, fistula, žula*), **m** (*lama, karma, dilema, astma, puma, prizma, charizma*), **n** (*ikebana, lajna, manna, hymna, panna, ikona, sauna*), **p** (*kanapa, etapa, mapa, lampa, kompa, pumpa, žumpa*), **r** (*fara, maškara, gitara, kamera, metafora, seňora, čakra, hydra*).

kontra), **s** (*noblesa, kulisa, terasa, kasa, nuansa, elipsa*), **t** (*komnata, prostata, varieta, toaleta, omeleta, cigareta, nafta, limita, dominanta, karta*), **v** (*káva, oliva, salva, larva*), **z** (*menza, pauza, kauza, jakuza*).

• **Derivačný faktor** výrazným spôsobom prispieva k vysokej receptivite tohto typu. Patria sem:

(a) deriváty so slovotvornými formantmi a slovotvorne nemotivované lexémy so systemizačnými formantmi: **-ita** (*špecialita, genialita, lojalita, formalita, kriminalita, bonita*), **-(ist)ika** (*baladika, melodika, strofika, metrika, pedagogika, cyrilika, idiomatika, motorika, lyrika, pragmatika, atletika, poetika, kritika, gotika, slovakistika, logistika, fyzika*), **-(ov)ka** (*petrolejka, bejzbalka, fialka, textilka, reklamka, igelitka, akciovka, birmovka, olympionička, doktorandka, viržinka, verneovka, bondovka, wallaceovka, winchestrovka, mauzerovka, mayovka*), **-ačka** (*kalkulačka, rýmovačka, formovačka, letovačka, kopírovačka*), **-ička** (*teologická, seizmologická, dramaturgická*), **-ela** (*klientela*);

(b) nehybridné a hybridné kompozitá: *diskohudba, normotvorba, elektroúdržba, taxislužba, pseudoveda, metaveda, autonehoda, mínohladačka, pornoherečka, autolekárnica, perlorodka, topmodelka, fotomodelka, ultraodstredivka, minižiarovka, autoškola*.

• **Morfonologický faktor** sa ako sprievodný uplatňuje pri tvorení tvarov Gpl (kvantitatívne alebo vznikové alternácie) (porov. ďalej) a D/Lpl: predchádzajúca krátka slabika podmieňuje dlhé koncovky **-ám/-ách**, napr. *bomba, fešanda, musaka, dečka*.

• **Ortoepický faktor** sa realizuje pri skloňovaní lexémy *interlingua* [-lingva].

Podľa tohto typu sa skloňujú aj pomnožné substantíva: *katakomby, kanady, cygnidy, hercynidy, gemeridy, kalendy, bermudy, klubky, kombinačky, gorodky, golfky, koktailky, bikinky, kremonky, lennonky, jacksonky, pumpky, kaliopky, stopky, guarnerky, primátorky, texasky, rajtky, šortky, pendlovky, šponovky, cylindrovky, amatovky, morbily, lapily, korpuskuly, termy, bikiny, monokiny, fulvokyseliny, biopotraviny, abrahámoviny, krotoviny, pedipalpy, kopy, kapary, chelicery, kazematy, špagety, propriety, pikety, parkety, kastanety, trichity, levity, floty*.

Podvzor otázka

Najfrekvencovanejšie lexémy podľa SNK: *minúta, sezóna, agentúra, téma, armáda, scéna, kríza, atmosféra, štruktúra, kariéra, premiéra, literatúra, lokomotíva, dráma, markíza (Markíza), iniciatíva, disciplína, fáza, metóda, analýza, remíza, alternatíva, zóna, sála*.

Podľa podvzoru *otázka* sa skloňujú osobné i neosobné feminína na základe týchto faktorov:

• **Morfologický faktor**: Nsg **-a** → Asg **-u**.

• **Fonologický faktor**:

a) zakončenie TZ na konsonant → Dsg **-e**, Gpl **-ø**;

b) zakončenie TZ na nie mäkký konsonant → Npl **-y**. TZ býva zakončený na konsonanty: **b** (*róba, améba, véba*), **f** (*hýfa*), **d** (*estakáda, čokoláda, panychída, óda, mó-*

da), **g** (sága, synagóga, tóga, centrifúga), **h** (satjágraha, kumbha), **ch** (ciacha), **k** (tác-ka, primárka, dýka), **l** (diagonála, štóla, frontála), **m** (dráma, panoráma, schéma, klí-ma), **n** (membrána, fontána, nirvána, scéna), **p** (sápa, metópa), **r** (éra, aféra, riviéra), **s** (rímsa, brachyvrása), **t** (diéta, kométa, piškóta), **v** (káva, láva, oktáva), **z** (báza, fáza, oáza, váza, fréza, próza).

• **Derivačný faktor** prispieva k vysokej receptivite tohto typu. Patria sem:

(a) deriváty so slovotvornými formantmi a slovotvorne nemotivované lexémy so systemizačnými formantmi: **-(i)áda** (klauniáda, olympiáda, autogramiáda, dekáda), **-itída** (artritída, celulitída) **-ka** (bibliofóbka, pankáčka, tuberáčka, tragédka, manekýn-ka), **-(t)éka** (videotéka, vinotéka, filmotéka, markgrófska) **-ála** (laryngála, labiála, lingvála, dentála), **-éma** (fonéma, morféma, seméma, intonéma), **-ína** (tamburína, sestína, figurína, koncertína), **-úra** (procedúra, doktorandúra, kreatúra, aparatúra), **-áta** (aspiráta, gemináta, sonáta), **-íva** (recidíva, legislatíva, administratíva), **-áza** (oxidáza, nukleáza, peptidáza), **-éza** (genéza, askéza, fritéza), **-íza** (expertíza), **-óza** (metamorfóza, vitamínóza, viskóza);

(b) nehybridné a hybridné kompozitá: termoelektróda, makrometóda, diskomóda, ultracentrifúga, videosníмка, extratrieda, kinosála, mixzóna, ekosféra, psychoanalýza, rádiolýza.

• **Morfonologický faktor** sa ako sprievodný uplatňuje pri tvorení tvarov Gpl (kvantitatívne alebo vznikové alternácie) (porov. ďalej); ako relevantný sa uplatňuje pri tvorení tvarov D/Lpl: predchádzajúca dlhá slabika podmieňuje krátke koncovky **-am/-ach**, napr. *barikáda, colníčka, aféra, analýza*.

Podľa tohto typu sa skloňujú pomnožné substantíva *ídy, termováhy, mikrováhy, komunálky, digitálky, primárky, farmárky, stradivárky, montérky, matrózky, legíny, nóny, máry, kryptostomáty*.

Typ idea

Konfigurácia relačných morféme s príkladmi:

	N.	G.	D.	A.	L.	I.
sg.	-a	-Y	-i	-u	-i	-ou
pl.	-y	-í	-ám	-y	-ách	-ami

sg.		pl.	
N	ide-a	N	ide-y
G	ide-y	G	ide-í
D	ide-i	D	ide-ám
A	ide-u	A	ide-y
L	(o) ide-i	L	(o) ide-ách
I	ide-ou	I	ide-ami

Najfrekvencovanejšie lexémy podľa SNK: *idea*.

Podľa typu *idea* sa skloňujú pomenovania neosôb (zriedkavo osôb) na základe týchto faktorov:

- **Morfologický faktor:** Nsg **-a** → Asg **-u**.
- **Fonologický faktor:** zakončenie TZ na vokál **e** → D/Lsg **-i**, Gpl **-í**.

Z celkového počtu 72 substantív z tohto typu len dve pomenúvajú osoby (*almea*, *dulcinea*). Ostatné slová sú väčšinou úzko odborné termíny najmä z týchto oblastí:

➤ **medicína:** *diarea*, *chorea*, *leukorea*, *logorea*, *lymforea*, *mukorea*, *sialorea*, *ble-norea*, *oftalmoblenorea*, *seborea*, *otoblenorea*, *menorea*, *amenorea*, *oligomenorea*, *algomenorea*, *hypomenorea*, *hypermenorea*, *dysmenorea*, *polymenorea*, *rinorea*, *gonorea*, *uretorea*, *steatorea*, *spermatorea*, *galaktorea*, *otorea*, *likvorea*, *pyorea*, *gastrea*, *urea*, *fovea*, *uvea*, *nauzea*, *panacea*, *tyreoidea*, *paratyreoidea*, *arachnoidea*, *morfea*, *trachea*, *cefalea*, *kochlea*, *tinea*, *kornea*;

➤ **botanika:** *kobea*, *orchidea*, *nymfea*, *palea*, *urginea*, *vrízea*, *braktea*, *spirea*;

➤ **ostatné:** biológia (*zooglea*, *mezoglea*), geológia (*brea*), farmaceutika (*farmakopea*), literárna veda (*menippea*), výtvarníctvo (*kamea*), história (*galéa*), teológia (*teodícea*), stavebníctvo (*area*), geografia (*vársea*), zoológia (*zoea*, *galea*), geografia + zoológia (*paleogea*, *arktogeia*), typografia (*alinea*), tovaroznalectvo (*furcraea*);

➤ **netermíny:** *odysea*, *idea*, *guinea*.

Z hľadiska pôvodu ide predovšetkým o grécizmy (*idea*, *teodícea*, *nymfea*), latinizmy (*area*, *uvea*, *alinea*), v menšej miere o lexémy utvorené z vlastných mien (napr. *odysea*, *vrízea*, *dulcinea*), jednotlivo slová prevzaté z portugalčiny (*vársea*), španielčiny (*brea*).

VIII. trieda

Do druhej najreceptívnejšej VIII. triedy patria životné i neživotné feminína s morfou **-a** v Nsg a determinujúcou morfou **-e** v Npl. Ide o lexémy s TZ zakončeným na mäkkú spoluhlásku alebo na vokál *i*. Podľa diferencujúcej morfy Gpl sa vyčleňujú typy *situácia*, *poisťovňa/dielňa*(-í) a *ulica/práca* (-ø). Podľa variantnej morfy D/Lpl sa vyčleňujú vzory *situácia* (-ám/-ách) – *poisťovňa* (-iam/-iach) – *dielňa* (-am/-ach); *ulica* (-iam/-iach) – *práca* (-am/-ach). Ide o realizáciu alebo nerealizáciu neutralizácie kvantity, ktorá je podmienená vlastnosťou [±kvantita poslednej slabiky TZ], a zároveň o uplatnenie fonologického protikladu kĺzavosť – nekĺzavosť.

Typ situácia

Konfigurácia relačných morfém s príkladmi:

	N.	G.	D.	A.	L.	I.
sg.	-A	-E	-i	-u	-i	-ou
pl.	-e	-í	-ám	-e	-ách	-ami

sg.		pl.	
N	situáci- a	N	situáci- e
G	situáci- e	G	situáci- í
D	situáci- i	D	situáci- ám
A	situáci- u	A	situáci- e
L	(o) situáci- i	L	(o) situáci- ách
I	situáci- ou	I	situáci- ami

Vzor situácia

Najfrekvencovanejšie lexémy podľa SNK: *situácia, akcia, informácia, polícia, organizácia, funkcia, únia, koalícia, komisia, kategória, financie, televízia, privatizácia, pozícia, história, konferencia, opozícia, inštitúcia, investícia, kancelária, fotografia, reprezentácia, diskusia, séria, demokracia, energia, operácia, dispozícia, galéria, komédia, reakcia, tradícia, produkcia, komunikácia, generácia, technológia*.

Podľa najreceptívnejšieho feminínneho typu *situácia* sa skloňujú neosobné i osobné feminína (pomenovania osôb sú zriedkavé) na základe týchto faktorov:

- **Morfologický faktor:** Nsg -a → Asg -u.
- **Fonologický faktor:** zakončenie TZ na vokál **i** → Gsg = Npl -e, Gpl -í, D/Lpl -ám/-ách.
- **Derivačný faktor** výrazným spôsobom prispieva k vysokej receptivite tohto typu. Patria sem:

➤ slovotvorne nemotivované slová s morfematickou štruktúrou KM:infix(y)-RM: relác:-i-a, *trakcia, ubikácia, verzia, vízia, valencia, vehemencia, poézia*;

➤ slovotvorne nemotivované slová s morfematickou štruktúrou KM-DMs-RM (-i-sa vyčleňuje ako derivačná systemizačná morféma): *akác-i-a, agónia, akcia, akadémia, alegória, alergia, baktéria, batéria, biblia, šalvia, štúdia, tenzia, l'alia, légia, letargia, línia*;

➤ slovotvorne motivované lexémy s formantmi: **-ia** (-i-a: *abrázia, adhézia, adopcia, dezercia, symetria, nácia, anexia*); **-cia** (-c:i-a: *obštrukcia, percepcia, predikcia, produkcia, promócia, recepcia, redakcia, redukcia, reštrikcia, adsorpcia, sugescia, aktrakcia, deštrukcia*); **-ácia** (-ác:i-a: *špecifikácia, špekulácia, intenzifikácia, vakcinácia, licitácia, likvidácia*); **-izácia** (-iz:ác:i-a: *špecializácia, štandardizácia, legalizácia, chronologizácia, lokalizácia*);

➤ viackoreňové slovotvorne motivované i nemotivované lexémy so štruktúrou X-KM-i-a: *ge-o-déz-i-a, dioptria, dialektológia, eutanázia, tautológia, taxonómia, teológia, technológia, leukémia, lexikografia, aerolína, litografia, logopédia, demokracia, magnetoterapia, izometria, monogamia, geológia, balneológia, ekonómia, gastronómia, klaustrofóbia, siderodromofóbia, gynofóbia, bibliofília, pedofília, klaustrofília, grafománia, nymfománia*; najčastejšie sa vyskytujú morfematické komplexy X-lóg-i-a (462), X-fób-i-a (60), X-mán-i-a (45), X-fíl-i-a (43);

➤ kompozitá: *skiakrobacia, makroekonómia, imunotransfúzia, stereotelevízia, elektroanestézia, aerofotografia, agrochémia, autotransfúzia, bioklimatológia*;

Okrem toho sem patria slovotvorne nemotivované slová s morfématickou štruktúrou KM-RM: *akríbi-a, almázia, ambícia, ária, beštia, ceremónia, cigória, demisia, familia, lapália, misia, pasia, peripetia, prémia, teória*.

Podľa tohto typu sa skloňujú pluráliá tantum *vakácie, ovácie, exercície, primície, financie, orgie, reálie, cereálie, bakchanálie, marginálie, juvenílie, nacionálie, temporálie, naturálie, represálie, genitálie, univerzálie, litánie, insígnie, preliminárie, fosfobaktérie, pašie, dionýzie*.

Typ poist'ovňa

Konfigurácia relačných morférov s príkladmi:

	N.	G.	D.	A.	L.	I.
sg.	-A	-E	-i	-u	-i	-ou
pl.	-e	-í	-iam (-am)	-e	-iach (-ach)	-ami

sg.		pl.	
N	šanc-a [sój-a]	N	šanc-e
G	šanc-e	G	šanc-í
D	šanc-i	D	šanc-iam [sój-am]
A	šanc-u	A	šanc-e
L	(o) šanc-i	L	(o) šanc-iach [sój-ach]
I	šanc-ou	I	šanc-ami

Vzor poist'ovňa

Najfrekvencovanejšie lexémy podľa SNK: *šanca, minca, omša*.

Podľa vzoru *poist'ovňa* sa skloňujú osobné i neosobné feminína na základe týchto faktorov:

- **Morfologický faktor:** Nsg -a → Asg -u.

• **Fonologický faktor:** zakončenie TZ na mäkký konsonant (okrem j) → Gsg = Npl -e, Dsg -e, Gpl -ø; TZ býva zakončený na konsonanty: **c** (*romanca, šanca, stanca, penca, minca, unca*), **č** (*gutaperča, kombuča, kuča, papuča, čavyča, cucaracha* [-ča], *guaracha* [-ča]), **ľ** (*mandľa, fangľa, džungľa, špargľa, kachľa, špajľa, rakľa, seguidilla* [-ľa], *rehoľa, pistoľa, dupľa, kapsľa*), **ň** (*vaňa, štancňa, krepňa, kirňa, foršňa, vikuňa, madrileňa, dueňa, malagueňa, doňa, ipekakuanha* [-ňa]), **š** (*gamaša, depeša, gejša, rikša, motorikša, omša, konša, galoša, gorbuša, venuša, kaťuša, kartuša*), **dz** (*bryndza*), **dž** (*parandža, brandža*), **ž** (*kamža, tranža, barža, marža, šarža, šarža, ryža*).

• **Derivačný faktor** – jeho pôsobením sa mierne zvyšuje receptivita tohto podvzoru. Patria sem:

(a) deriváty so slovotvorným formantom **-(ov)ňa** (*valcovňa, mincovňa, puncovňa, čokoládovňa, študovňa, kopírovňa, lakovňa, zinkovňa*);

(b) nehybridné a hybridné kompozitá: *eurominca, videoučebňa, elektrorozvodňa, elektroopravovňa, videopožičovňa, stereoplatňa, videoherňa, gramoplatňa, audioveža, motoopravovňa, autoopravovňa, galavečera, monolyža*.

• **Morfonologický faktor:** [–kvantita poslednej slabiky TZ] → D/Lpl **-iam/-iach**.

• **Ortoepický faktor:** na základe výslovnosti sa do tohto typu zaraďujú lexémy *cu-caracha* [-ča], *guaracha* [-ča]), *seguidilla* [-ľa], *ipekakuanha* [-ňa].

Podľa tohto typu sa skloňujú pomnožné substantíva *grandle*, *rudle*, *rifle*, *mikro-jasle*, *gusle*, *lazane*, *halifaxne*, *gamaše*, *marše*, *lapte*, *halže*, *lyže*.

Podvzor dielňa

Najfrekvencovanejšie lexémy podľa SNK: 0.

Podľa obmedzene receptívneho podvzoru *dielňa* sa skloňujú osobné i neosobné feminína na základe týchto faktorov:

• **Morfologický faktor:** Nsg **-a** → Asg **-u**.

• **Fonologický faktor:** zakončenie TZ na mäkký konsonant → Gsg = Npl **-e**, Dsg **-e**, Gpl **-í**, +kvantita poslednej slabiky TZ a +zakončenie TZ na spoluhlásku **j** → D/Lpl **-am/-ach**. V skúmanom súbore sa vyskytli lexémy s týmito vlastnosťami:

➤ [+kvantita poslednej slabiky TZ], [+koncový konsonant j], [–derivačná determinovanosť]: *sója*, *ája*, *abája*, *cigája*, *njája*, *kája*, *pája*, *papája*, *rája*, *fėja*, *džahilja*, *bója*, *kója*, *sánkhja*; v tvaroch Gpl sa porušuje neutralizácia kvantity: *bóji*, *papáji*;

➤ [+kvantita poslednej slabiky TZ], [–koncový konsonant j], [–derivačná determinovanosť]: *gáza*, *lóža*;

➤ [+kvantita poslednej slabiky TZ], [–koncový konsonant j], [+derivačná determinovanosť (slovotvorná motivovanosť, resp. prítomnosť systemizačného formantu)]: *táčňa*, *štôľňa*, *maskérňa*, *masérňa*, *autodielňa*.

K variantnosti D/Lpl dochádza pri splnení týchto podmienok:

➤ [–kvantita poslednej slabiky TZ], [+koncový konsonant j], [–derivačná determinovanosť]: *karmadháraja*, *piraja*, *aleja*, *galeja*, *katleja*, *mineja*, *epopeja*, *pareja*, *dahabija*, *galabija*, *plakija*, *rakija*, *akja*, *čerimoja*, *paranoja*, *onomatopoja*, *sekvoja*, *čaitja*, *gyttja*, *tuja*, *energeia*, *galeje*, *propyleje*.

Typ ulica

Konfigurácia relačných morfém s príkladmi:

	N.	G.	D.	A.	L.	I.
sg.	-A	-E	-i	-u	-i	-ou
pl.	-e	-ø	<i>-iam (-am)</i>	-e	<i>-iach (-ach)</i>	-ami

sg.		pl.	
N	fl'aš-a [míl'-a]	N	fl'aš-e
G	fl'aš-e	G	fl'iaš-ø [míl'-ø]
D	fl'aš-i	D	fl'aš-iam [míl'-am]
A	fl'aš-u	A	fl'aš-e
L	(o) fl'aš-i	L	(o) fl'aš-iach [míl'-ach]
I	fl'aš-ou	I	fl'aš-ami

Vzor ulica

Najfrekvencovanejšie lexémy podľa SNK: *kuchyňa, fľaša, tabuľa*.

Podľa nereceptívneho vzoru *ulica* sa skloňujú osobné i neosobné feminína na základe týchto faktorov:

- **Morfologický faktor:** Nsg **-a** → Asg **-u**.

- **Fonologický faktor:** [+zakončenie TZ na mäkký konsonant] → Gsg = Npl **-e**, Gpl **-o**, [-kvantita poslednej slabiky TZ] → D/Lpl **-iam/-iach**. Ide o lexémy zakončené na konsonanty: **c** (*meca, skica, kaprica, patrica, ustrica, turica, kontrašica, pizza* [pi-ca]), **p** (*tabuľa, levanduľa, marhuľa, bakuľa, tipuľa, mišpuľa, škatuľa*), **ň** (*maratónkyňa*), **š** (*fľaša, abatiša*);

- **Derivačný faktor** mierne zvyšuje receptivitu tohto typu. Patria sem:

- slovotvorne motivované i nemotivované lexémy s derivačnými a systemizačnými formantmi: **-ica, -nica, -ovica, -ovnica** (*dračica, mangalica, diablica, terkelica, kuklica, brokolica, helmica, pramica, parádnica, húfnica, colnica, smolnica, muflónica, bisernica, tarasnica, klávesnica, štátnica, aksamietnica, roštnica, harcovnica, terčovnica, šachovnica, brokovnica, šperkovnica, pumovnica, kustovnica, župica, cárica, tigrica, matrica, šachtica, pávica, malvica, plechovica, barackovica, tomkovica, marhuľovica*), **-yňa** (*kolegyňa, exposlankyňa, maratónkyňa, autodopravkyňa, videorozhodkyňa, arcivojvodkyňa, europoslankyňa*);

- deriváty utvorené prefixáciou (pomocou prevzatého prefixu), z čoho je zrejmé, že podľa tohto typu sa skloňuje aj východiskový motivant: *antičastica, kontramatica, rematica*;

- kompozitá s aspoň jedným komponentom cudzieho pôvodu: *trafostanica, rádistanica, parabridlica, ortobridlica, blankmatrica, stereomatica, galvanomatica, fotomatica, ultračastica, kvázičastica, mikročastica, ultraľavica, ultrapravica, infodial'nica, superdial'nica, fotoskica*.

- **Ortoepický faktor.** Na základe výslovnosti sa podľa tohto vzoru skloňuje lexéma *pizza* [pica]: Npl *pizze* [pice], Gpl *pízz* [píc].

Podvzor práca

Najfrekvencovanejšie lexémy podľa SNK: 0.

Podľa typu *práca* sa skloňujú neosobné feminína na základe týchto faktorov:

- **Morfologický faktor:** Nsg **-a** → Asg **-u**.

- **Fonologický faktor:** [zakončenie TZ na mäkký konsonant] → Gsg = Npl **-e**, Gpl **-o**, [+kvantita poslednej slabiky TZ] → D/Lpl **-am/-ach**.

Ide o maximálne nereceptívny, raritný typ, do ktorého zo skúmaného súboru možno zaradiť len dve lexémy, pričom slovo *míľa* je zároveň druhým základom kompozita *tonomíľa*.

IX. trieda**Typ možnosť**

Konfigurácia relačných morfém s príkladmi:

	N.	G.	D.	A.	L.	I.
sg.	-Ø	-i	-i	-ø	-i	-ou
pl.	-i	-í	-iam	-i	-iach	-ami

sg.		pl.	
N	efektívnosť-Ø	N	efektívnosť-i
G	efektívnosť-i	G	efektívnosť-í
D	efektívnosť-i	D	efektívnosť-iam
A	efektívnosť-ø	A	efektívnosť-i
L	(o) efektívnosť-i	L	(o) efektívnosť-iach
I	efektívnosť-ou	I	efektívnosť-ami

Najfrekvencovanejšie lexémy podľa SNK: 0.

IX. trieda pozostáva z jedného frekvencovaného vzoru *možnosť* (4. miesto spomedzi všetkých feminínnych vzorov, 6,55 %), podľa ktorého sa skloňujú feminína na základe týchto faktorov:

- **Sémantický faktor:** abstraktné pomenovania neosôb.
- **Fonologický faktor:** zakončenie TZ na mäkký konsonant (ojedinele **v, p**).
- **Derivačný faktor.** V tomto type sa prejavuje mimoriadna sila motivačnej optimalizácie pôsobením derivačného faktora v tom zmysle, že sem patria takmer napospol deriváty s formantom **-(ov)osť**. Výnimkou sú slovotvorne nemotivované lexémy *hedge*, *step*, *cirkev* a kompozitá *supervelmoc*, *metylviolet*. Slovotvorne nemotivovaný je aj rusizmus *glasnosť*.

Lexémy s formantom **-(ov)osť** sú:

- predovšetkým deriváty na druhom a treťom stupni motivovanosti s motivujúcimi adjektívami na *-ický*, *-aný*, *-ný*, *-teľný*, *-(i)bilný*, *-atý*, *-itý*, *-ový*: *periodickosť*, *melodicnosť*, *cynickosť*, *fundovanosť*, *dištancovanosť*, *determinovanosť*, *luxusnosť*, *disparátnosť*, *insitnosť*, *reprodukovateľnosť*, *lokalizovateľnosť*, *realizovateľnosť*, *rentabilnosť*, *adaptabilnosť*, *kompatibilnosť*, *flakatnosť*, *lastúrnatosť*, *šablónovitnosť*, *frázovitnosť*, *torzovitnosť*, *problémovosť*, *férovosť*, *štýlovosť*;
- kompozitá s aspoň jedným (zväčša prvým) základom cudzieho pôvodu (niektoré lexémy možno chápať aj ako deriváty): *mikrotrvdosť*, *pseudovedeckosť*, *fotovodivosť*, *supratekutnosť*, *pseudolúdovosť*, *termolabilnosť*, *farbosleposť*.

X. trieda

Typ dlaň

Konfigurácia relačných morférov s príkladmi:

	N.	G.	D.	A.	L.	I.
sg.	-Ø	-e	-i	-ø	-i	-ou
pl.	-e	-í	-iam (-am)	-e	-iach (-am)	-ami

sg.		pl.	
N	pištoľ- ø [elektráreň- ø]	N	pištoľ-e
G	pištoľ-e	G	pištoľ-í [elektrárň-í]
D	pištoľ-i	D	pištoľ-iam [elektrárň-am]
A	pištoľ-ø	A	pištoľ-e
L	(o) pištoľ-i	L	(o) pištoľ-iach [elektrárň-ach]
I	pištoľ-ou	I	pištoľ-ami

Vzor dlaň

Najfrekvencovanejšie lexémy podľa SNK: *kampaň, prax, pištoľ*.

Podľa vzoru *dlaň* sa skloňujú neosobné feminína na základe týchto faktorov:

- **Fonologický faktor:** [zakončenie na mäkkú alebo obojakú spoluhlásku], [–kvantita poslednej slabiky TZ] → D/Lpl **-iam/-iach**. Ide o slovotvorne nemotivované lexémy zakončené na konsonanty: **c** (*falc*), **ʔ** (pištoľ), **ň** (*kampaň*), **ks (x)** (*prax, syntax*), **š** (*potaš, afiš, faloš, giloš, rešerš, retuš*), **ž** (*fermež, melanž, oranž, éponž*);

- **Derivačný faktor:** podľa tohto vzoru sa skloňujú:

- slovotvorne motivované lexémy: výnimočne deriváty s fonologicky podmieneným formantovým variantom **-areň** (*frézareň – frézarniam/frézarniach*), **-eť** (*perleť*);

- kompozitá s aspoň jedným (najmä prvým) komponentom cudzieho pôvodu: *brómolejotlač, termotlač, gumotlač, karbrotlač, fototlač, nototlač, svoloč, biopredpoved', elektroocel', parahnedoze, paračernozem, pseudočernozem, termobielizeň, kongočerveň, promokampaň, metyloranž, suprasyntax, hypersyntax*.

Podvzor elektráreň

Najfrekvencovanejšie lexémy podľa SNK: *elektráreň, kaviareň, vernisáž, trofej*.

Podľa podvzoru *elektráreň* sa skloňujú neosobné feminína na základe týchto faktorov:

- **Fonologický faktor:** [zakončenie na mäkké konsonanty **j, ž, dž**], [+kvantita poslednej slabiky TZ v D/Lpl], [prítomnosť formantu **-áreň/-iareň**] → D/Lpl **-iam/-iach**. Ide o slovotvorne nemotivované lexémy zakončené na konsonanty **j** (*šalmaj, partaj, trofej, inlej, livrej, esej, ruj*), **ž** (*pláž, vernisáž, etáž, miráž, tiráž, pedáž, bagáž, stáž, spiež, manéž, baréž, voltíž, prestíž*), raritne **dž** (*svarádž*).

- **Derivačný faktor:** prítomnosť formantu **-áreň/-iareň** → D/Lpl **-iam/-iach**. Ide o:

➤ slovotvorne motivované alebo nemotivované lexémy s derivačnými alebo systemizačnými formantmi: **-eň, -áreň/-iareň** (*farbiareň, garbiareň, šermiareň, kaviareň, bryndziareň, pakáreň, štočkáreň, prámikáreň, sódovkáreň, ceruzkáreň, modeláreň, paneláreň, gumáreň, cináreň, šampiňonáreň, betonáreň, lampáreň, elektráreň, koksáreň, karosáreň, briketáreň, parketáreň, nitáreň, rekvizitáreň, maltáreň, cementáreň, kompostáreň, muštáreň, konzerváreň, papieren*), **-áž** (*kabeláž, kamufláž, griláž, siláž, drenáž, senáž, kyretáž, metráž, kilometráž, injekáž, masáž, špionáž, montáž, demontáž, sabotáž, pilotáž, kapotáž, sondáž, mixáž, reportáž*); pri tvorení Gpl dochádza k systémovej alternácii *e/0*, prostredníctvom ktorej sa do susedstva dostávajú dve dlhé slabiky, jedna z formantu, jedna z relačnej morfémy: **-ární** (*elektrární, cementární*);

➤ kompozitá s druhým základom, ktorého zakončenie spĺňa požadované fonologické a slovotvorné kritériá: *videotlačiareň, termotlačiareň, elektrooceliareň, infrasušiareň, videokaviareň, turboelektráreň, bioelektráreň, hydroelektráreň, kinosieť, fotomontáž, fotoreportáž, mikrotuneláž, termokarotáž, rádi sondáž, elektromasáž, automasáž, autogaráž*.

XI. trieda

Typ gazdiná

Konfigurácia relačných morfémy s príkladmi:

	N.	G.	D.	A.	L.	I.
sg.	-Á	-ej	-ej	-ú	-ej	-ou
pl.	-é	-ø	-ám	-é	-ách	-ami

sg.		pl.	
N	kráľovn- á	N	kráľovn- é
G	kráľovn- ej	G	kráľovien- ø
D	kráľovn- ej	D	kráľovn- ám
A	kráľovn- ú	A	kráľovn- é
L	(o) kráľovn- ej	L	(o) kráľovn- ách
I	kráľovn- ou	I	kráľovn- ami

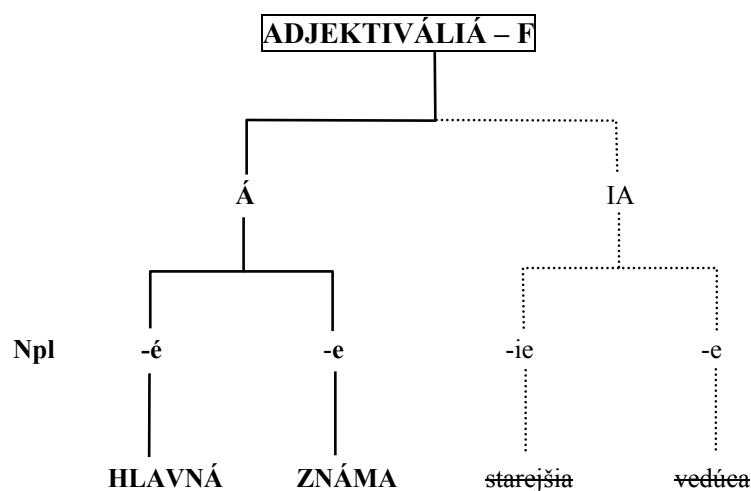
Najfrekvencovanejšie lexémy podľa SNK: 0.

Podľa typu *gazdiná* sa v skúmanom súbore skloňuje osem lexém (*šľachtičná, švagríná, exkráľovná, cárovná, cisárovná, excisárovná, princezná, arcikňažná*), ktoré sú všetky slovotvorne motivované. To svedčí o dominantnosti derivačného faktora (formanty **-ná, -iná, -ovná, -ezná**). Tento typ je špecifický hybridnosťou skloňovania: adjektívna paradigma (singulár + N/Apl), ostatné plurálové tvary – vzor *žena*.

4.3.2 Adjektívna deklinácia

V skúmanom súbore sa prevzaté feminína v slovenčine skloňujú len podľa tvrdého adjektívneho typu (*hlavná – známa*). Silno sa prejavuje determinovanosť derivačným faktorom (formanty **-ná, -ová, -ká/-ka**, rus. **-skaja**). Podľa typu *hlavná* sa skloňuje sedem lexém (*produkčná, recepčná, komorná, majstrová, mincmajstrová, kamarinskaja, frišká*); podľa typu *známa* sa skloňuje jedna lexéma (*kozácka*). Typy *starejšia* a *vedúca* nie sú zastúpené.

Algoritmus 6. Adjektívna deklinácia feminín

Konfigurácia relačných morfém s príkladmi:

	N.	G.	D.	A.	L.	I.
sg.	-á (-a)	-ej	-ej	-ú	-ej	-ou
pl.	-é (-e)	-ých (-ych)	-ým (-ym)	-é (-e)	-ých (-ych)	-ými (-ymi)

sg.		pl.	
N	komorn-á, kamarinsk- a [kozáck- a]	N	komorn-é [kozáck- e]
G	komorn- ej [kamarinsk- ej]	G	komorn-ých [kozáck- ych]
D	komorn- ej	D	komorn-ým [kozáck- ym]
A	komorn-ú [kozáck- u]	A	komorn-é [kozáck- e]
L	(o) komorn- ej	L	(o) komorn-ých [kozáck- ych]
I	komorn- ou	I	komorn-ými [kozáck- ymi]

4.3.3 Indeklinábilá

Nesklonnosť feminín sa vyskytuje v týchto prípadoch:

➤ pomenovania osôb: nezhoda medzi formálnym zakončením lexémy a prirodzeným rodom denotátu: *barbie*, *playmate*, *miss*, *vicemiss*, *exmiss*, *mademoiselle*, *milady*, *mistress*, *mamá*, *callgirl*, *showgirl*, *squaw*, *mater*, *šachbanu* „šachova manželka“, *rání* „radžova manželka“, *kale* „nevesta, manželka“, *mamzel* „slečna“, *dauphine* „titul manželky franc. korunného princa“;

➤ pomenovania neosôb: nezhoda medzi formálnym zakončením lexémy a jej príslušnosťou k feminínam (vyplývajúcou zo sémantického princípu) (viaceré lexémy sú viacslovné): *tse-tse*, *párty* (*garden-párty*, *technoparty*, *streetparty*), *steeplechase*, *Labour Party*, *causerie*, *májá*, *music* (aj viacslovné *world music*, *new age music*, *folk music*, *country and western music*, *computer music*, *pop-music*, *sweet-music*), *credit card*, *college*, *Secret Service*, *Christian Science*, *prix* (*Grand prix*), *jury*, *equity*, *ski*, *monoski*, *liberty*, *highway*, *story*, *sightseeing-tour*, *public school*, *grammar school*, *beat generation*, *power-play*, *show/šou* (viacslovné jednotky a kompozitá: *one-man show*, *one-woman show*, *megašou*, *aeroshow*), *fashion*, *love story*, *star* (*megastar*, *superstar*), *home care*, *loby*, *antiloby*, *wok* „panvica“, *currency theory*, *rapakivi*, *antirapakivi* „odrody žuly“, *babasu* „druh palmy“, *bubble-gum* „žuvačka“, *cash* „platba v hotovosti“, *company* „spoločnosť“, *džentry* „nižšia šľachta“, *hadž* „púť do Mekky“, *jeunesse dorée* „zlatá mládež“, *kiku* „chryzantéma“, *koré* „socha ženy“, *krone* „dánska koruna“, *belle-vue* „krásna vyhládka“, *prakriti* „počiatočná substancja“, abreviatúry: *SMS*, *Stasi*;

➤ viacslovné lexémy: *differentia specifica*, *licentia poetica*, *persona gratissima*, *logica moderna*, *persona grata*, *persona non grata*, *persona ingrata*, *logica antiqua*, *Biblia pauperum* (prvý komponent možno skloňovať);

➤ lexémy (najmä grécizmy zakončené na *-é*, *-is*, latinizmy na *-is*, galicizmy na nemé *-e*), ktoré SCS uvádza ako feminína vzhľadom na rodovú príslušnosť v *L₁* (femininnosť sa v niektorých prípadoch môže uvedomovať aj prostredníctvom sémantického princípu): *arché* „pralátka, počiatok, princíp“, *menarché* „prvá menštruácia dievčaťa“, *akmé* „vyvrcholenie procesu, deja“, *ananké* „osudová nevyhnutnosť“, *bulé* „rada v gréckych mestách“, *hylé* (fil.) „hmota, látka“, *classis* „trieda“, *immunitas*, *trinitas*, *civitas*, *polis*, *pelvis*, *pestis*, *mimézis*;

➤ menové jednotky: *tala*, *díwarra*;

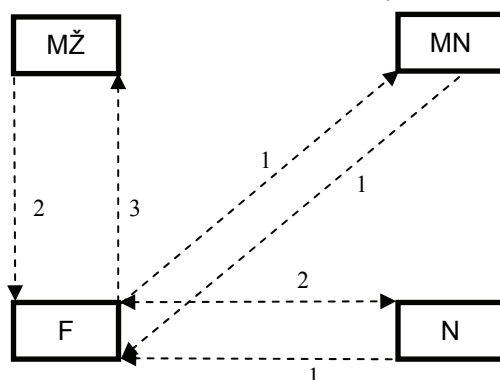
➤ jednotky dĺžky: *lieue* „franc. jednotka dĺžky“, *line* „brit. jednotka dĺžky“;

➤ rod sa lexikograficky spracuje na základe variantu s rodovo silnou koncovkou: femininum *džámija* → feminína *džámí*, *djami* „islamská modlitebňa“.

4.3.4 Deklinačná oscilácia feminín

I. Paralelná deklinácia

Schéma 6. Paralelná deklinácia feminín

Paralelná deklinácia, do ktorej sa zapájajú feminína, je raritná. Uskutočňuje sa vo všetkých smeroch: MŽ//F, F//MŽ, F//MN, MN//F, F//N, N//F (ide o interlingválne homonymá); porov. tab. 29.

Tabuľka 29. Paralelná deklinácia feminín

typ paradigmy	dekl. typy a podtypy	počet	príklady
F//MŽ	dielňa//hrdina	1	<i>rája</i>
	žena//hrdina	2	<i>lama, šerpa</i>
MŽ//F	husita//žena	1	<i>minorita</i>
	futbalista//žena	1	<i>podesta</i>
F//MN	možnosť//zápas	1	<i>step</i>
MN//F	manéver/žiaľ//dlaň	1	<i>falc</i>
F//N	žena/finále//žena	2	<i>jota, delta</i>
N//F	finále//madam	1	<i>garde</i>
SPOLU		10	

II. Kombinovaná deklinácia

Žena + idea (15). Realizuje sa pri skloňovaní lexém s TZ zakončeným na **o**, ojedinele **u**, **a**, ktoré sa v singulári skloňujú podľa typu *žena* a v pluráli podľa typu *idea* (D/Lsg **-e**, Gpl **-i**): *modfaa, balboa, fejchoa, aloa, moa, kvinoa, bradypnoa, caroa, stoa, decidua, legua, kuo-chua, garua, kongrua, statua*.

Žena+dielňa/situácia (1). K tejto raritnej kombinácii dochádza pri asymetrii výslovnostnej a pravopisnej podoby lexémy *pareja* [parecha]: výslovnosť [parecha] → dekl. typ *žena*, ortografia *pareja* → variantná deklinácia *dielňa/situácia*.

III. Variantná deklinácia

Variantnosť v deklinácii feminín sa realizuje na týchto úrovniach (porov. tab. 30):

1. **medzi typmi deklinácie** (menná deklinácia – nesklonnosť);
2. **v rámci deklinačných tried** (úroveň diferenčnej morfy);
3. **v rámci deklinačných typov** (úroveň variantných morf).

Tabuľka 30. Variantnosť v skloňovaní feminín

úroveň variantnosti	dekl. typy a podtypy	počet	priklady
1	žena/madam	5	<i>commedia erudita, carta bianca, lingua franca, alma mater</i>
1	žena+idea/madam	1	<i>lingua franca</i>
1	situácia/madam	2	<i>commedia erudita, commedia dell'arte</i>
2	ulica/poist'ovňa	1	<i>priča</i>
2	poist'ovňa/ulica	23	<i>dača, šabl'a, knedl'a, žeml'a, mušl'a</i>
3	dielňa/situácia	19+1	<i>galeje, piraja, onomatopoja, sekvoja; pareja</i>
SPOLU		52	

1. Variantnosť medzi typmi deklinácie: menná deklinácia – nesklonnosť

Podobne ako v makroskupinách životných a neživotných maskulín aj pri feminínach dochádza k dubletnosti len medzi mennou deklináciou a nesklonnosťou. Ide o viacslovné pomenovania, ktoré buď zostávajú nesklonné ako celok (*world music, haute couture*), alebo v nich možno skloňovať jeden komponent (*lingua franca, commedia dell'arte, alma mater*), resp. obidva komponenty (*carta bianca, commedia erudita*). Najčastejšie sa skloňuje prvý komponent vo výraze *commedia dell'arte* (*commedia* Nsg: 15, *commedia* neskl. 9: *commedie*: 32, *commediu*: 11, *commedii*: 4, *commediou*: 4), *lingua franca* (*lingua* Nsg 31, *lingua* neskl. 6, *linguou*: 2, *linguy*: 1, *linguu*: 1), sporadicky sa skloňuje *alma mater* (celkovo 434 výskytov, doklady na sklonné podoby: *almy mater*: 2, *almu mater*: 1). Na lexémy *carta bianca, commedia erudita* nemáme dostatočný počet dokladov; ich frekvencia v SNK je 1).

2. Variantnosť v rámci deklinačných tried – úroveň diferencujúcej morfy Gpl

V VIII. triede a týka kolísania Gpl *-i/-ø* (*poist'ovňa/ulica*), pričom dominuje morfa *-i* (porov. tab. 31). Na základe tohto poznatku by bolo vhodné v KSSJ a PSP na prvom mieste uvádzať tvary s morfou *-i*, nie tvary s morfou *-ø*. V V. triede je tento typ dubletnosti zriedkavý a aj tu možno pozorovať nesúlad kodifikačných riešení a úzu; napr. *seáns/seansí* 19/92; kodifikácia *seáns*; zatiaľ čo pri lexéme *nuansa* sa v KSSJ a PSP adekvátnejšie uvádza dvojtvar: *nuansí/nuáns*, hoci v opačnom poradí než zistené frekvencie v SNK 43/23 v prospech koncovky *-ø*).

Tabuľka 31. Kolísanie tvarov Gpl

lexéma	-í		-ø		KSSJ	PSP
	počet	percentá	počet	percentá		
rola	898*	92	80	8	-ø/-í	-ø/-í
mušľa	175	90	20	10	-ø/-í	-ø/-í
ríbezľa	175	99	2	1	-ø/-í	-ø/-í
sukňa	141	67	64	33	-ø/-í	-ø/-í
šablľa	112	87	16	13	-ø/-í	-ø/-í
žemľa	47	92	4	8	-ø/-í	-ø/-í
rifle	36	92	3	8	-ø/-í	-ø/-í
moruša	33	82	7	18	-ø/-í	-ø/-í
knedľa	22	92	2	8	-ø/-í	-ø/-í
mašľa	12	71	5	29	-ø/-í	-ø/-í
minisukňa	11	100	0	0	-ø/-í	-ø/-í
štrúdľa	7	78	2	22	-ø/-í	-ø/-í
seansa	19	17	92	83	-ø	-ø
nuansa	23	35	43	65	-í/-ø	-í/-ø
fajansa	3	75	1	25	-ø	-ø
šnicľa	3	100	0	0	–	–
štangľa	2	100	0	0	-ø/-í	-ø/-í
rašpľa	1	100	0	0	-ø/-í	-ø/-í
maxisukňa	0	–	0	–	–	–
feruľa	0	–	0	–	-ø	–
ferbľa	0	–	0	–	–	–
škarnicľa	0	–	0	–	-ø/-í	-ø/-í

* Homonymia s tvarov Gpl lexémy *roľa*.

V skloňovaní časti lexém typu *klientka*, *pacientka* nedochádza ku kolísaniu na úrovni gramatickej morfy, ale na morfonologickej úrovni. V SNK prevládajú tvary so vznikovou alternáciou **0/ie** (kodifikácia pripúšťa len tvary s alternáciou *0/o*) *pacientok/pacientiek* (141/228), *klientok/klientiek* (32/68). Okrem toho sa v korpusovej databáze nachádzajú tvary *recipientiek* (4), *spolupacientiek* (1). O statusse sekvencie **-ie-**porov. ďalej.

3. Variantnosť v rámci deklinačných typov – úroveň variantných morf D/Lpl

Variantnosť D/Lpl **-ám/-am**, **-ách/-ach** je pri prevzatých femininách motivovaná nejednoznačnosťou fonologického statusu koncovej sekvencie TZ (**-ientk-**). Pravidlá slovenskej výslovnosti pripúšťajú len diftongickú výslovnosť [-ie-], ktorá podmieňuje kvantitatívnu neutralizáciu (*klientkam*, *pacientkam*). Podobne PSP (2000) a KSSJ (2004) zaznamenávajú len derivát s krátkym sufixálnym variantom *klientsky*, ktorý predpokladá diftong v koreni slova ako podmienku neutralizácie kvantity v sufixe. V komunikácii prevláda hiátová výslovnosť [-i-e-]. Túto skutočnosť podporuje aj frekvencia tvarov D/Lpl: *klientkám/klientkam* 15/8, *klientkách/klientkach* 3/1, *pacientkám/pacientkam* 57/29, *pacientkách/pacientkach* 10/3.

Kvantitatívne kolísanie D/Lpl sa týka aj lexém s TZ zakončeným na konsonant **-j**. Dynamika na fonologickej úrovni v podobe narúšania inkompatibility j + dlhý vokál na hraniciach morfém vplýva na morfológickú rovinu takým spôsobom, že sa popri krátkych tvaroch **-am/-ach** používajú základné podoby **-ám/-ách** s centrálnym segmentom **-á-** aj napriek porušeniu kombinačného pravidla, podľa ktorého by sa po mäkkom konsonante mal realizovať diftong, nie dlhý vokál (porov. Sabol, 1989, s. 149 – 150). Dlhé varianty, resp. tendencia k dlhej realizácii dominuje v hovorených komunikátoch, zatiaľ čo písaná realizácia je viac pod „dohľadom“ oficiálnej kodifikácie (porov. tab. 32, v ktorej na porovnanie uvádzame domáce aj prevzaté feminína).

Tabuľka 32. Kolísanie tvarov D/Lpl

lexéma	dlhé tvary		krátke tvary	
	-ám	-ách	-am	-ach
<i>aleja</i>	2	9	4	32
<i>galeje</i>	0	4	1	29
<i>paranoja</i>	1	0	0	1
<i>sekvoja</i>	1	0	1	0
<i>epopeja</i>	1	1	0	1
<i>tuja</i>	1	0	0	1
<i>galabija</i>	0	6	0	0
<i>zmija</i>	1	4	0	0
<i>kopija</i>	1	1	3	12
<i>šija</i>	1	11	0	11
<i>ruja</i>	0	1	0	0

Uvedené prípady spracúvame ako variantné (*dielňa/situácia*): okrem lexém uvedených v tabuľke sú to: *karmadháreja*, *piraja*, *katleja*, *mineja*, *dahabija*, *plakija*, *rakija*, *akja*, *onomatopoja*, *čaitja*, *gyttja*.

4.4 Neutrá

Pri prevzatých neutrách (2890), podobne ako v ostatných rodoch, je minimálne zastúpená adjektívna deklinácia (13 lexém, 0,45 %) a dominuje menná deklinácia (2369; 82 %), avšak nie tak výrazne, pretože na úkor mennej deklinácie sa pomerne výrazne posilnila receptivita indeklinábií (479; 16,6 %).

Tabuľka 33. Typy deklinácie prevzatých neutier

typ deklinácie	počet	percentá
menná deklinácia	2369	81,97
adjektívna deklinácia	13	0,45
indeklinábiá	479	16,57
variantná deklinácia	17	0,62
kombinovaná deklinácia	11	0,38
paralelná deklinácia	6	0,21
spolu (bez paralelnej deklinácie)	2889	

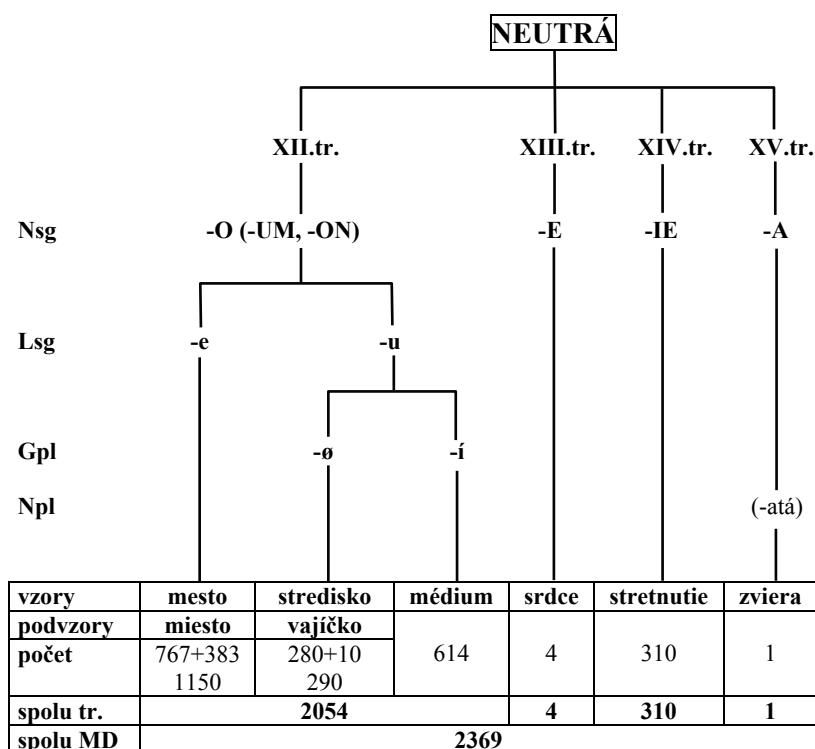
Tabuľka 34. Súhrnná receptivita prevzatých neutier

	vzory/podvzory	počet	% z triedy	% celku
XII. trieda	mesto	767	37,36	26,54
	miesto	383	18,66	13,25
	stredisko	280	13,64	9,69
	vajíčko	10	0,49	0,35
	médium	614	29,86	21,21
XII. trieda spolu		2054	–	71,04
XIII. trieda	srdce	4	–	0,14
XIV. trieda	stretnutie	310	–	10,73
XV. trieda	zvíra	1	–	0,03
MD SPOLU (BEZ VARIANTOV)		2369	–	81,94
ADJ DEKLINÁCIA	šampanské+rýnske	13	–	0,45
INDEKLINÁBIÁ	finále	479	–	16,57
VARIANTY MD/MD		3	–	–
VARIANTY MD/IN		14	–	–
VARIANTY SPOLU		17	–	0,62
KOMBINOVANÁ DEKLINÁCIA		11		0,38
PARALELNÁ DEKLINÁCIA		6		0,21
SPOLU (bez paralelnej deklinácie)		2889		

4.4.1 Menná deklinácia

V rámci mennej deklinácie sa substantíva stredného rodu zaraďujú do štyroch tried (XII. – XV. tr.); porov. algoritmus 7. Triedy sa vyčleňujú na základe determinujúcich morf Nsg: XII. tr. **-o (-um, -on)**; XIII. tr. **-e**; XIV. tr. **-ie**; XV. tr. **-a**. V XII. triede na základe diferencujúcej morfy Lsg sa vyčleňujú typy **-e** (*mesto*), **-u** (*stredisko/médium*). Podľa subdiferencujúcej morfy Gpl sa v druhej vetve vyčleňujú typy **-ø** (*stredisko*), **-í** (*médium*). Podľa variantných morf N/D/Lpl **-á/-ám/-ách** vz. **-a/-am/-ach** sa vyčleňujú varianty *mesto* – *miesto*, *stredisko* – *vajíčko*. V XIII. triede sa vyčleňujú variantné vzory podľa N/D/Lpl **-ia/-iam/-iach** vz. **-a/-am/-ach**: *srdce* – *líce* (typ *líce* sa v prevzatej lexike v skúmanom súbore nevyskytuje; porov. ďalej). V XIV. triede s jedným typom/vzorom *stretnutie* sa lexémy jednoznačne vyčleňujú na úrovni determinujúcej morfy. V XV. triede sa vyčleňujú dva typy podľa diferencujúcej morfy Npl (a všetkých ďalších plurálových tvarov): varianty **-atá/-ence** (*dievča*) vz. jediná možnosť **-atá** (*zvieratá*).

Algoritmus 7. Menná deklinácia neutier

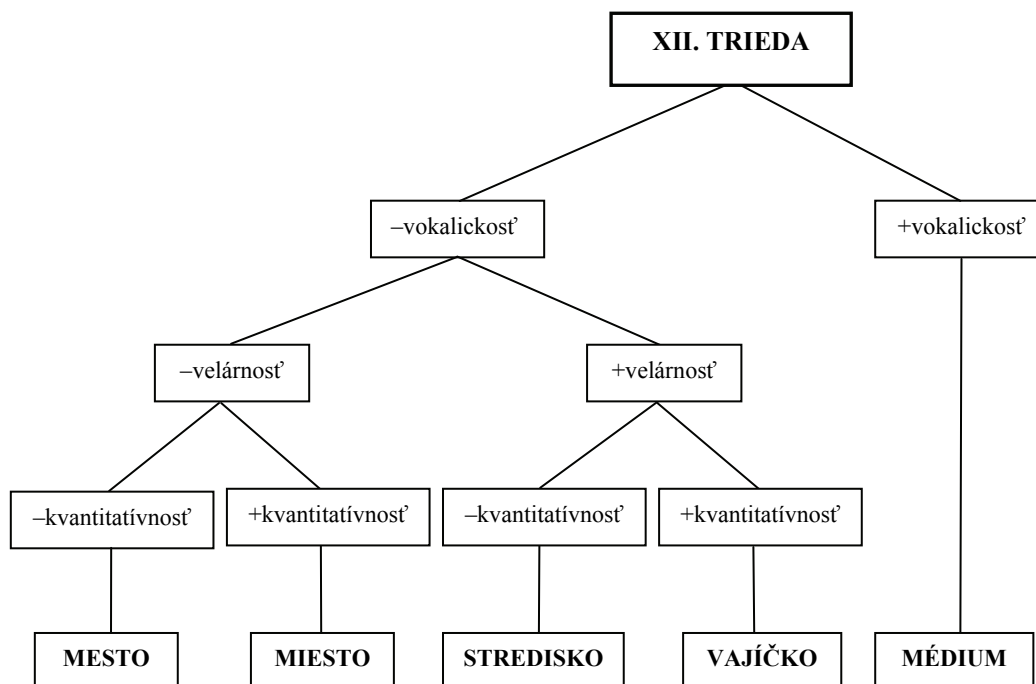
Najreceptívnejšia je XII. trieda (zakončenie na morfy **-o**, **-um**, **-on**), ktorej zastúpenie je takmer deväť desatín (86,75 %). Druhou najreceptívnejšou je XIV. trieda (13,05 %) – zakončenie na **-ie**, ktoré je podmienené slovotvorne (ide o prevzaté, takmer napospol slovotvorne motivované lexémy druhého stupňa). Triedy XIII. (štyri lexémy, t. j. 0,17 %) a XV. (jedna lexéma, t. j. 0,04 %) sú nereceptívne. Najreceptívnejším typom je *mesto* (vzor *mesto* + podvzor *miesto*), podľa ktorého sa skloňuje 1381 neutier (58 % z mennej deklinácie neutier). Receptivitou viac než 10 % sa vyznačuje až päť z ôsmich vzorov/podvzorov (*mesto*, *médium*, *miesto*, *stretnutie*, *stredisko*), nereceptívne sú vzory/podvzory *vajíčko*, *srdce*, *zvíra*.

Tabuľka 35. Receptivita menných deklinačných typov neutier (zostupné zoradenie bez variantov)

poradie	vzor/podvzor	trieda	počet	% z mennej dekl.
1.	mesto	XII.	767	32,39
2.	médium	XII.	614	25,88
3.	miesto	XII.	383	16,17
4.	stretnutie	XIV.	310	13,09
5.	stredisko	XII.	280	11,82
6.	vajíčko	XII.	10	0,42
7.	srdce	XIII.	4	0,17
8.	zvíra	XV.	1	0,04
spolu			2369	

XII. trieda

Do XII. triedy patria lexémy s determinujúcou morfolou Nsg **-o/-um/-on**. Ide o najreceptívnejšiu triedu neutier (2071, t. j. takmer 87 % zo skupiny neutier s mennou deklináciou). Trieda sa člení na tri typy podľa dvoch charakteristík poslednej fonémy tvarotvorného základu: $\pm$ velára, $\pm$ vokál (fonologický faktor); porov. diferencujúce morfy Lsg: **-e** (*mesto/miesto*) a **-u** (*stredisko/vajíčko/médium*); Gpl: **-o** (*stredisko/vajíčko*) a **-í** (*médium*). Podľa variantných plurálových morf N/A/D/L sa vyčleňujú podtypy *mesto* – *miesto*, *stredisko* – *vajíčko*. V XII. triede sa teda rozlišujú tri typy (tri vzory a dva podvzory): *mesto/miesto* – *stredisko/vajíčko* – *médium*. Podľa fonologických charakteristík koncovej fonémy/slabiky rozdiely medzi jednotlivými typmi/vzormi/podvzormi by bolo možné TZ naznačiť takto:

Schéma 7. Fonologický faktor pri členení XII. triedy

Lexémy na **-o** (počet: 906) sú prevzaté predovšetkým z týchto jazykov:

- taliančina (výrazy z oblasti umenia, bankovníctva, administratívy, jedál a nápojov a i.): *pianissimo, piano, sólo, čelo, tempo, unisono, libretto, kvarteto, kvinteto, secento, konto, skonto, saldo, inkaso, avízo, espresso, oregano, riziko, terno*;
- latinčina: *placebo, krédo, libido, lamino, domino, veto, percento, gesto, memento*;
- gréčtina: *echo, dynamo, porno, makro, techno, auto, panto, halo*;
- nemčina: *futro, brumendo, lano, léno, hausnumero, rahno*;
- francúzština: *tričko, rokoko, bistro, depo, káro, byro*;
- španielčina: *pončo, eldorádo, embargo, tágo, tango, bolero, sombrero, laso*;
- v menšej miere z iných jazykov, napr. ruština (*otčenstvo, zemstvo, kryľco*), japončina (*mikádo, kimono, ginko*), kórejščina (*taekwondo*), maďarčina (*lečo*), románske jazyky (*esperanto*), umelo vytvorené slová (*pexeso, volvo, ido*) a i.

Lexémy na **-um** (1048) sú prevzaté z gréčtiny a latinčiny (s prípadným sprostredkovaním iných jazykov), ojedinele z iných jazykov: gréčtina (*perigeum, apogeum, euchológium, hélium, mystérium, sympóziom, magnézium, gymnázium, etnikum, anabolikum, aromatikum, politikum, hydronymum*); latinčina (*linoleum, adverbium, konzorcium, médium, vádium, prezídium, stipendium, kontinuum, vákuum, verbum, špecifikum, publikum*); taliančina (*konzervatórium, parlatórium, sorgum*), nemčina (*zirkó-*

nium, filistérium) arabčina (nátrium); veľkú skupinu tvoria depropriá predovšetkým ako pomenovania chemických prvkov (gálium, indium, fermium, einsteinium, polónium, amerícium a i.; slovenikum, hebraikum, germanikum, afrodiziakum);

Lexémy na **-on** (34) sú prevzaté z gréčtiny: napr. *ganglion, distichon, analogon, démotikon, paralipomenon, hyperbaton*.

58 lexém je v SCS uvedených ako pluráliá tantum: **-a** (11: *dáta, erráta, gesta*), **-á** (47: *metazoá* (sg. *metazoon*), *miscelaneá, bongá, bukoliká*).

Okrem slovotvorne nemotivovaných lexém do tejto triedy patria aj slovotvorne motivované lexémy:

I. deriváty s formantmi: **-(s)tvo** (predovšetkým abstraktá, zriedkavejšie kolektíva, pomenovania miesta): *snobstvo, lordstvo, donchuanstvo, bohémstvo, maniactvo, bosoráctvo, laictvo, grófstvo, dekanstvo*; ojedinele sa vyskytujú lexémy s formantmi **-dlo** (*konzervovadlo, kormidlo*); **-iatko** (*jezuliatko*), **-(ov)isko** (*termitisko, vrakovisko, parkovisko, bagrovisko, šrotovisko, športovisko*); **-o** (abstraktá: *absurdno, reálno, konkrétne, absolútne*); **-(č)ko** (flektivizačný formant): *vecko, túčko, písčko, pécečko, dévedečko*;

II. kompozitá, resp. kvázikompozitá: *turbodúchadlo, paradivadlo, monodivadlo, pseudobradlo, nitrofarbivo, bioliečivo, karbohnajivo*.

Zastúpenie relačných morfém Nsg pri jednotlivých vzoroch nie je rovnaké. Morfa **-o** dominuje vo vzoroch *mesto/miesto* (takmer 70 %), zatiaľ čo morfa **-um** dominuje pri vzoroch *stredisko* (24,4 %) a *médium* (85,3 %);⁵³ porov. tab. 36.

Tabuľka 36. Početnosť lexém na *-o/-um/-on* a plurálií v jednotlivých typoch/podtypoch

typ	-o		-um		-on		pl. tantum		spolu
	počet	% z typu	počet	% z typu	počet	% z typu	počet	% z typu	
mesto	526	69,0	212	27,8	12	1,6	12	1,6	762
miesto	261	68,5	111	29,1	2	0,5	7	1,8	381
stredisko	67	24,4	192	69,8	10	3,6	6	2,2	275
vajíčko	6	60	4	40	0	0	0	0	10
médium	45	7,3	529	85,3	10	1,6	36	5,8	620

Typ mesto

Konfigurácia relačných morfém s príkladmi:

	N.	G.	D.	A.	L.	I.
sg.	-O/-UM/-ON	-a	-u	-o/-um/-on	-e	-om
pl.	-á (-a)	-ø	-ám (-a)	-á (-a)	-ách (-ach)	-ami

⁵³ Podtyp *vajíčko* je minimálne receptívny (10 lexém), takže štatistické údaje pri ňom nie sú smerodajné.

sg.		pl.	
N	kin- o , referend- um , epitet- on [sól- o]	N	kin- á [sól- a]
G	kin- a	G	kín- ø
D	kin- u	D	kin- ám [sól- am]
A	kin- o	A	kin- á [sól- a]
L	(o) kin- e	L	(o) kin- ách [sól- ach]
I	kin- om	I	kin- ami

Vzor mesto. Najfrekvencovanejšie lexémy podľa SNK: *per cento*, *ministerstvo*, *centrum*, *auto*, *foto*, *majstrovstvo*, *euro*, *čelo* (homonymia čelo – čelo), *referendum*, *kino*, *konto*, *maximum*, *tempo*, *spektrum*, *metrum*, *minimum*, *korzo*, *gesto*.

Podvzor miesto. Najfrekvencovanejšie lexémy podľa SNK: *fórum*, *absolútne*, *aktívum*, *vízum*, *dáta*.

Podľa typu *mesto/miesto* (769 : 385, t. j. 67 % : 33 %) sa skloňujú lexémy na základe týchto faktorov:

• **Fonologický faktor:**

vzor/podvzor	zakončenie TZ	realizácia morf
MESTO	–velára –vokál –kvantita poslednej slabiky	Lsg - e N/D/A/Lpl - á , - ám , - ách Gpl - ø
MIESTO	–velára –vokál +kvantita poslednej slabiky	Lsg - e N/D/A/Lpl - a , - am , - ach Gpl - ø

• **Derivačný faktor:** Skloňovanie *mesto/miesto* podmieňujú tieto slovotvorné formanty: **-stvo/- (c)tvo** (*snobstvo*, *rusofilstvo*, *dílerstvo*; *vegánstvo*, *efébstvo*, *šlendriánstvo*), **-no** (*tragično*, *psychično*), **-o** (*abstraktno*, *absurdno*; *reálne*, *konkrétne*). Dominantným je sufix **-stvo** (s variantom **-(c)tvo**), ktorého frekvencia v tomto type je 457 (231+226), čo je takmer 40 %. V podvzore *miesto* lexémy s formantom **-stvo** tvoria 59 %. Ide predovšetkým o deadjektívne a desubstatívne motiváty tretieho až štvrtého stupňa (*papiernictvo*, *európanstvo*, *džentlmenstvo*; *veksláctvo*, *mincovníctvo*, *bakovníctvo*). Sufixálne a transflexné deriváty s formantmi **-no**, **-o** sú deadjektíva.

Príklady:

	MESTO	MIESTO
slovotvorne nemotivované lexémy	➤ <i>komando</i> , <i>čembalo</i> , <i>pueblo</i> , <i>leporelo</i> , <i>silo</i> , <i>kilo</i> , <i>dynamo</i> , <i>piano</i> , <i>domino</i> , <i>kimono</i> , <i>storno</i> , <i>porno</i> , <i>bolero</i> , <i>cicero</i> , <i>makro</i> , <i>metro</i> , <i>eso</i> , <i>pexeso</i> , <i>salto</i> , <i>esperanto</i> , <i>memento</i> , <i>rizoto</i> , <i>gesto</i> , <i>motto</i> , <i>korzo</i> , <i>torzo</i> , <i>intermezzo</i> , <i>bendžo</i> , <i>dueto</i> , <i>kvinteto</i> , <i>kvarteto</i> ➤ <i>verbum</i> , <i>fluidum</i> , <i>vestibulum</i> ,	➤ <i>mikádo</i> , <i>krédo</i> , <i>tornádo</i> , <i>eldorádo</i> , <i>pólo</i> , <i>mólo</i> , <i>kasíno</i> , <i>avízo</i> , <i>avokádo</i> , <i>pianíno</i> , <i>guáno</i> , <i>léno</i> , <i>karbonádo</i> , <i>káro</i> , <i>sporožiro</i> ➤ <i>supinum</i> , <i>futúrum</i> , <i>pasívum</i> , <i>posesí-</i>

	<i>mirákulum, maximum, minimum, ojkonymum, homonymum, synonymum, abstraktum, referendum, exemplum</i> ➤ <i>organon, noumenon, oxytonon</i> ➤ <i>registrá, laudá, analektá</i>	<i>vum, reflexívum, fórum, konkrétum, sérum, kvórum, fátum, dekórum, vízum, arborétum, ultimátum, aktívum, nóvum</i> ➤ <i>dáta, adventíva, adnotáta</i>
slovo tvorne motivované lexémy	➤ <i>grandstvo, farizejstvo, anglo-filstvo, líkérnictvo, fasádnicstvo</i> ➤ <i>tragično, psychično, absurdno, abstraktno</i> ➤ <i>turbodúchadlo, kormidlo</i>	➤ <i>bohémstvo, mafiánstvo, kaplánstvo, veksláctvo, úžerníctvo, jarmočníctvo</i> ➤ <i>absolútne, relatívne, materiálne, racionálne, ireálne, konkrétne</i>

• **Morfonologický faktor:** Variantnosť *mesto/miesto* je podmienená kvantitatívnou charakteristikou poslednej slabiky TZ, ktorá ovplyvňuje realizáciu plurálových tvarov N/D/A/L (neutralizácia fonologického protikladu kvantitatívnosť – nekvantitatívnosť): *kin-á, kin-ám, kin-ách – sól-a, sól-am, sól-ach*. V Gpl dochádza k vokalickej alternácii: *čembalo/čembál, kilo/kíl, makro/makier*. Pri lexémach typu *miesto* so sufixom **-stvo** sa v tvaroch Gpl uplatňuje vzniková alternácia *0/ie* (-stvo/-stiev), čím sa kvantitatívna neutralizácia neuplatňuje (tzv. výnimka z pravidla o rytmickej krátene): *šarlátanstvo/šarlatánstiev* (spolupôsobenie derivačného a morfonologického faktora). Vzhľadom na to, že ide prevažne o abstraktá, plurálové tvary sú komunikačne málo vyťažované.

Lexémy skloňujúce sa podľa tohto typu sú v nominatíve zakončené na morfy **-o** (530+262), **-um** (214+114), **-on** (13+2). 19 lexém sú pluráliá tantum, resp. je pre ne typickejší plurál (*skriptá, laudá, ineditá, analektá, trisazofarbivá*).

Typ stredisko

Konfigurácia relačných morférov s príkladmi:

	N.	G.	D.	A.	L.	I.
sg.	-O/-UM/-ON	-a	-u	-o/-um/-on	-u	-om
pl.	-á (-a)	-ø	-ám (-a)	-á (-a)	-ách (-ach)	-ami

sg.		pl.	
N	periodik- um , tang- o , distich- on [tág- o]	N	periodik- á [tág- a]
G	periodik- a	G	periodik- ø
D	periodik- u	D	periodik- ám [tág- am]
A	periodik- o	A	periodik- á [tág- a]
L	(o) periodik- u	L	(o) periodik- ách [tág- ach]
I	periodik- om	I	periodik- ami

Vzor stredisko. Najfrekvencovanejšie lexémy podľa SNK: *riziko, publikum, margo*.

Vzor vajíčko. Najfrekvencovanejšie lexémy podľa SNK: 0.

Podľa typu *stredisko/vajíčko* (281: 10, t. j. 97 % : 3 %) sa skloňujú lexémy na základe týchto faktorov:

• **Fonologický faktor:**

vzor/podvzor	zakončenie TZ	realizácia morf
STREDISKO	+velára -vokál -kvantita poslednej slabiky	Lsg -u N/D/A/Lpl -á, -ám, -ách Gpl -ø
VAJÍČKO	+velára -vokál +kvantita poslednej slabiky	Lsg -u N/D/A/Lpl -a, -am, -ach Gpl -ø

• **Derivačný faktor.** Tento typ skloňovania podporujú formanty **-isko** (*šrotovisko, bagrovisko, parkovisko*), **-(č)ko** (*vecko, pécečko; túčko*), raritne **-iatko** (*jezuliatko*). Derivačný faktor nie je taký výrazný ako v type *mesto/miesto*; týka sa len 13 lexém (4,5 %).

• **Morfonologický faktor.** V Gpl dochádza k vokalickej alternácii: *špecifikum/specifik, manko/mánk, písičko/písiček*.

• Variantnosť *stredisko/vajíčko* je podmienená kvantitatívnou charakteristikou poslednej slabiky TZ, ktorá ovplyvňuje realizáciu plurálových tvarov N/D/A/L (neutralizácia fonologického protikladu kvantitatívnosť – nekvantitatívnosť): *periodik-á, periodik-ám, periodik-ách – tág-a, tág-am, tág-ach*.

• **Ortoepický faktor.** Podľa výslovnosti sa do tohto typu zaraďuje lexéma *omatajo* [omatacho], i keď možno predpokladať konflikt ortografického a ortoepického faktora v tvaroch Lsg, Gpl: *o omataje, od omatají* (ortografický faktor), [o omatachu], [od omatách] (ortoepický faktor).

Lexémy skloňujúce sa podľa tohto typu sú v nominatíve zakončené na morfy **-o** (73), **-um** (196), **-on** (10). Šesť lexém sú pluráliá tantum, resp. je pre ne typickejší plurál (*tangá, bongá, kongá, oftalmologiká, bukoliká, tymoeretiká*).

Príklady:

	STREDISKO	VAJÍČKO
slovtvorne nemotivované lexémy	➤ <i>ego, indigo, lego, flamengo, logo, embargo, kargo, tergo, sci-rocco, sako, manko, riziko, rokoko, fiasko, echo</i> ➤ <i>kardiakum, hebraikum, slovenikum, polonikum, špecifikum, publikum, antialergikum, anabolikum, generikum, cytostatikum, etnikum, unikum, cholagogum, sorgum</i> ➤ <i>distichon, analogon, triptichon</i> ➤ <i>tangá, bongá, kongá</i>	➤ <i>imágo, tágo, ságo</i> ➤ <i>vademékum, laktagógum, uragógum</i>
slovtvorne motivované lexémy	➤ <i>termitisko, vrakovisko, parkovisko, šrotovisko, športovisko</i>	➤ <i>túčko, jezuliatko</i>

	<ul style="list-style-type: none"> ➤ <i>vecko, pécečko, cédečko</i> ➤ <i>nealko</i> ➤ <i>neorokoko</i> ➤ <i>psychofarmakum</i> 	<ul style="list-style-type: none"> ➤ <i>subimágo</i> ➤ <i>antilaktagógum</i>
--	--	--

Typ médium

Konfigurácia relačných morféme s príkladmi:

	N.	G.	D.	A.	L.	I.
sg.	-UM/-O/-ON	-a	-u	-um/-o/-on	-u	-om
pl.	-á	-í	-ám	-á	-ách (-ach)	-ami

sg.		pl.	
N	médi- um , rádi- o , gangli- on	N	médi- á
G	médi- a	G	médi- í
D	médi- u	D	médi- ám
A	médi- um	A	médi- á
L	(o) médi- u	L	(o) médi- ách
I	médi- om	I	médi- ami

Najfrekvencovanejšie lexémy podľa SNK: *médium*, *štúdium*, *múzeum*, *rádium*, *kritérium*, *rádio*, *štúdio*, *gymnázium*, *pódium*, *štádium*, *video*, *prezídium*, *trio*.

Podľa typu/vzoru *médium* sa skloňujú lexémy na základe týchto faktorov:

• **Fonologický faktor:**

typ	zakončenie TZ	realizácia morf
MÉDIUM	–velára +vokál –kvantita poslednej slabiky	Lsg -u N/D/A/Lpl -á, -ám, -ách Gpl -í

Príklady:

	MÉDIUM
slovo tvorne nemotivované lexémy	<ul style="list-style-type: none"> ➤ <i>kompéndium, štípendium, prezídium, gerundium, participium, proprium, prelúdium, kolégium, privilégium, evanjelium, koncílium, konzílium, grémium, skrutínium, harmónium, ópium, akvárium, spermárium, ekvilibrium, impérium, kritérium, klimaktérium, krematórium, oratórium, krematórium, moratórium, konzervatórium, sympóziu, absolutórium, átrium, kolokvium, gymnázium</i> ➤ <i>vákuum, rezíduum, kontinuum, individuum</i> ➤ <i>lyceum, múzeum, jubileum, mauzóleum, linoleum, koloseum, perigeum, apogeum</i> ➤ <i>rádio, štúdio, trio, laudácio, audio, ratio, natio,</i>

	<i>portfólio</i> ➤ <i>kakao, makao, farao, tao</i> ➤ <i>video, stereo, rodeo, kameo, solideo</i> ➤ <i>embryo</i> ➤ <i>ganglion, gymnasion, anthologion</i> ➤ <i>miscelaneá, kolektaneá, fôliá, protozoá, endozoá, metazoá, epizoá</i>
slovotvorne motivované lexémy	➤ <i>proembryo</i> ➤ <i>gramorádio, autorádio</i>

Do tohto typu patrí desať plurálii tantum (napr. *miscelaneá, kolektaneá, fôliá, protozoá, endozoá, metazoá, epizoá*). Osobitnú koncovku Npl **-a** má pl. tantum *vari-a* (*vari-í, variám, variách, variami*). Šesť lexém sa v singulári neskloňuje a v pluráli, ktorý je častejší, sa skloňujú podľa typu *médium* (*kardináliá, indeklinábiliá, adjektíváliá, mirábiliá, mediéváliá, militáriá*); porov. 4.4.5.

Výrazné paradigmaticko-sémantické skupiny:

- **názvy chemických prvkov, zlúčenín:** *silícium, rádium, amerícium, stroncium, vádium, gálium, hélium, berýlium, kadmium, alumínium, polónium, kadmium, lítium*;
- **farmaceutické, lekárske termíny (predovšetkým názvy liekov):** *salivancium, refrigerancium, morfium*.

XIII. trieda

Typ srdce

Konfigurácia relačných morfém s príkladmi:

	N.	G.	D.	A.	L.	I.
sg.	-E	-a	-u	-e	-u	-om
pl.	<i>-ia {-a}</i>	<i>-ø/-í</i>	<i>-ám {-am}</i>	<i>-ia {-a}</i>	<i>-ách {-ach}</i>	<i>-iami {-ami}</i>

sg.		pl.	
N	kultišt- e [biopol- e , polj- e]	N	kultišt- ia [biopol- ia , polj- a]
G	kultišt- a [biopol'- a , polj- a]	G	kultišt- ø [biopol- í , polj- í]
D	kultišt- u [biopol'- u , polj- u]	D	kultišt- iam [biopol- iam , polj- am]
A	kultišt- e [biopol- e , polj- e]	A	kultišt- ia [biopol- ia , polj- a]
L	(o) kultišt- i [biopol- i , polj- i]	L	(o) kultišt- iach [biopol- iach , polj- ach]
I	kultišt'- om [biopol'- om , polj- om]	I	kultišt'- ami [biopol'- ami , polj- ami]

Najfrekvencovanejšie lexémy podľa SNK: 0.

Podľa nereceptívnej XIII. triedy (typ/vzor *srdce*)⁵⁴ sa skloňujú lexémy na základe týchto faktorov:

- **Gramatický faktor:** Nsg **-e** → Npl **-ia (-a)**.

⁵⁴ Podľa podvzoru líce (porov. neprevzaté *drievce, skilce, plúca*) sa neskloňuje žiadna prevzatá lexéma.

- **Derivačný faktor:** formant **-ište** (*kultište*).
- **Morfonologický faktor:** kvantitatívna alternácia *i/i* v Gpl: *kultište/kultíšť*.
- **Ortoepický faktor.** Lexéma *polje* (prevzatá zo srbčiny a chorvátčiny) sa vyznačuje nezhodou medzi pravopisom a výslovnosťou **-lj-** [P]: *polje* [poľe]. Prejavuje sa to tak, že v ortografii má relačné morfy „ochudobnené“ o i-ový grafický segment, zatiaľ čo vo výslovnosti sa zhoduje s homofónickým partnerom *pole* [poľe]: porov. *pol-iam* [poľ-iam] – *polj-am* [poľ-iam].

Zo skúmaného súboru sa sem zaraďujú štyri lexémy (*polje*, *biopole*, *memopole*, *kultište*), z ktorých iba slovo *kultište* (s formantom **-ište**) má pravidelné skloňovanie podľa typu *srdce*. Slovotvorne motivované kompozitá *biopole*, *memopole* s druhým základom *-pole*, ako aj nemotivovaná lexéma *polje* majú v Gpl koncovku **-í**.

O nereceptívnosti tejto triedy svedčí fakt, že slovotvorne nemotivované neutrá zakončené na hlásku **e** zostávajú neskloňné, hoci podľa zakončenia by sa mohli skloňovať podľa typu *srdce* (porov. Furdík, 2002, s. 27). Neskloňujú sa nielen lexémy s tvrdou spoluhláskou pred **e** (*garde*, *karaoke*, *bienále*, *skóre*, *Opole*, *Zimbabwe*); neskloňné zostávajú aj lexémy s mäkkou spoluhláskou, ktorá by v úplnosti zodpovedala typu *srdce* (*akče*, *Skopje*).

XIV. trieda

Typ stretnutie

Konfigurácia relačných morfév s príkladmi:

	N.	G.	D.	A.	L.	I.
sg.	-IE	-ia	-iu	-ie	-iu	-ím
pl.	-ia	-í	-iam	-ia	-iach	-iami

sg.		pl.	
N	financovan- ie	N	financovan- ia
G	financovan- ia	G	financovan- í
D	financovan- iu	D	financovan- iam
A	financovan- ie	A	financovan- ia
L	(o) financovan- í	L	(o) financovan- iach
I	financovan- ím	I	financovan- iami

Najfrekvencovanejšie lexémy podľa SNK: *financovanie*.

Podľa vzoru *stretnutie* sa skloňujú neutrá na základe týchto faktorov:

- **Morfológický faktor:** Nsg **-ie** → dlhé, neneuralizované gramatické morfy vo všetkých tvaroch.
- **Derivačný faktor.** Podľa obmedzene receptívnej XIV. triedy (310) s determinujúcou morfológiou Nsg **-ie** a s jedným typom/vzorom *vysvedčenie* sa skloňujú bez výnimky slovotvorne motivované lexémy (dominantnosť derivačného faktora) okrem rusizmu

*samoderžavie*⁵⁵ a germanizmu/latinizmu/grécizmu *cimburie*. Ide o slová utvorené sufixálnym (formant **-(ova)nie**, základná onomaziologická kategória: spredmetnenie deja) alebo prefixálno-transflexným postupom: *financovanie, brožovanie, kódovanie, tečovanie, lakovanie, jódlovanie, rolovanie, bilancovanie, financovanie, kódovanie, tunelovanie, depilovanie, epilovanie, cizelovanie, rolovanie, titulovanie, programovanie, klonovanie, tónovanie, betónovanie, cementovanie, kompostovanie, aktivovanie, frézovanie, briketovanie* (ich systémovými motivantmi sú predovšetkým slovesá s formantom *-ovať*); prefixálno-transflexné deriváty sú zriedkavé (*podpalubie, medziaktie, predtaktie*).

Receptivita tejto triedy závisí od slovotvornej aktivity prevzatých lexém a jednotky skloňujúce sa podľa tohto typu sú prevzatými lexémami druhého stupňa.

XV. trieda

Typ zviera

Konfigurácia relačných morféme s príkladmi:

	N.	G.	D.	A.	L.	I.
sg.	-A	-at'a	-at'u	-a	-at:i	-at'om
pl.	-at:á	-at:ø	-at:ám	-at:á	-at:ách	-at:ami

sg.		pl.	
N	páž- a	N	páž- at:á
G	páž- at'a	G	páž- at:ø
D	páž- at'u	D	páž- at:ám
A	páž- a	A	páž- at:á
L	(o) páž- at:i	L	(o) páž- at:ách
I	páž- at'om	I	páž- at:ami

Najfrekvencovanejšie lexémy podľa SNK: 0.

Podľa nereceptívnej XV. triedy s determinujúcou morfolou Nsg **-a** sa skloňuje iba jedna lexéma: *páža*. (Navyše, rodová príslušnosť tejto lexémy kolíše medzi neutrami a maskulínami vzhľadom na prirodzený rod denotátu). Ide o skloňovanie s nevariantným plurálom **-atá** (zvieratá). Typ s variantným plurálom **-atá/-ence** sa v skúmanom súbore nevyskytuje. Začleňovaniu neutier zakončených na morfu **-a** do typu *dievča* bráni vyhradená sémantická determinovanosť – podľa tohto vzoru sa skloňujú prevažne pomenovania mláďat. Preto sa takto zakončené lexémy začleňujú medzi feminína (*kontra, drachma, revolta*) a v malej miere medzi nesklonné neutrá (*šva, gala, aleluja*).

⁵⁵ Potenciálne aj ďalšie slavizmy, ktoré sa však v našom súbore nenachádzajú.

4.4.2 Adjektívna deklinácia

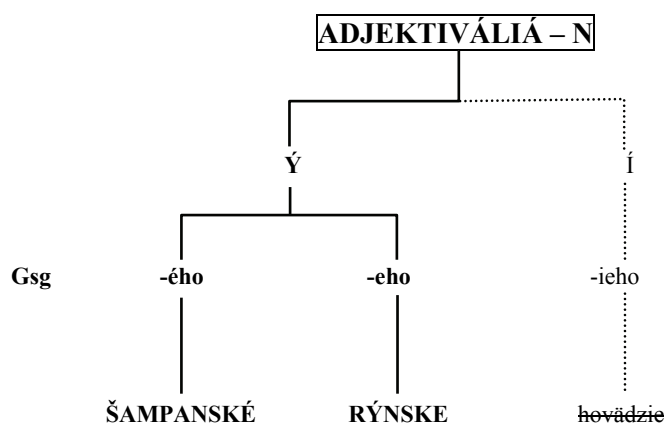
Adjektívna deklinácia prevzatých neutier je vzácna. V súbore sa nachádza len 13 adjektíválií (0,45 % z celého súboru neutier). Na rozdiel od domácej lexiky sa nevyskytujú príklady na typ *hovädzie*. Častejší je typ s dlhými morfémi (11, *komické*, *burgundské*, *tokajské*, *šampanské*, *portské*, *invalidné*, *ciachovné*, *kurzovné*, *kilometrovné*, *štartovné*, *poštovné*); typ s krátkymi morfémi je zastúpený len dvoma lexémami (*rýnske*, *ideálne*).

Podobne ako v type *vysvedčenie* adjektívna deklinácia je závislá od týchto pomenovacích postupov v slovenčine (adjektíváliá stredného rodu sú prevzaté lexémy dvruhého stupňa):

(a) eliptická univerbizácia (*komické*, *burgundské*, *tokajské*, *šampanské*, *portské*, *rýnske*),

(b) slovotvorná motivácia (*ideálne*; *invalidné*, *ciachovné*, *kilometrovné*, *štartovné*, *poštovné*, *kurzovné*).

Algoritmus 8. Adjektívna deklinácia neutier

Konfigurácia relačných morfémi s príkladmi:

	N.	G.	D.	A.	L.	I.
sg.	-é (-e)	-ého (-eho)	-ému (-emu)	-é (-e)	-om	-ým (-ym)
pl.	-é (-e)	-ých (-ych)	-ým (-ym)	-é (-e)	-ých (-ych)	-ými (-ymi)

sg.		pl.	
N	šampansk-é [rýnsk-e]	N	šampansk-é [rýnsk-e]
G	šampansk-ého [rýnsk-eho]	G	šampansk-ých [rýnsk-ych]
D	šampansk-ému [rýnsk-emu]	D	šampansk-ým [rýnsk-ym]
A	šampansk-é [rýnsk-e]	A	šampansk-é [rýnsk-e]
L	(o) šampansk-om	L	šampansk-ých [rýnsk-ych]
I	šampansk-ým [rýnsk-ym]	I	šampansk-ými [rýnsk-ymi]

V skúmanom súbore sa vyskytujú len adjektíváliá s tvrdým konsonantom na konci tvarotvorného základu (typy *šampanské* a *rýnske*). Môžu byť s plnou paradigmou (12 tvarov; plurálové tvary sú však málo frekventované, napr. *šampanské, tokajské, rýnske*), alebo s redukovanou paradigmou – singuláriá tantum (*štartovné, ciachovné, invalidné, kilometrovné, poštovné* a i.).

4.4.3 Indeklinábiliá

Do skupiny nesklonných neutier sa prototypovo zaraďujú lexémy pri splnení týchto dvoch kritérií:

1) **Formálne kritérium:** atypické zakončenie nekompatibilné so žiadnou rodovo silnou gramatickou morféomou, na základe ktorej by lexému bolo možné formálne zaradiť medzi sklonné maskulína/feminína/neutrá.

2) **Denotačné kritérium:** pomenovanie neživého denotátu blokuje nadväznosť prirodzeného a gramatického rodu (dichotómia maskulínium/feminínium). Možno pozorovať negatívne vymedzenú kauzálnu spätosť: rodovo nevyhranené neživotné denotáty sa zaraďujú do rodovo nevyhraneného stredného rodu. Preto je prirodzené, že pri porovnaní všetkých rodových tried sa indeklinábiliá vyskytujú najčastejšie práve v makroskupine neutier (479, t. j. vyše 16 % všetkých neutier).

Medzi nesklonné neutrá sa zaraďujú:

(a) **jednoslovné lexémy** zakončené na fonémy:

➤ **e, é, oe** (v písanej podobe **e, ae, é, oe, eu**): *finále, rande, garde, penále, pastórale, ukulele, faksimile, parte, breve, reggae, dengue* [denge], *milieu* [miljé], *saké, epoché, želé, café, renomé, résumé, kombiné, matiné, karé, pyrre, plisé, froté, klišé, expozé, dražé, negližé, entrée; benzoe, kanoe, polypnoe, apnoe, ortopnoe, hemopnoe*; skratky *WC* [vé-cé], *DVD* [dé-vé-dé];

➤ **i, í** (v písanej podobe **i, ii, í, ee, ie, y, ý**): *tori/torii, aloi, envoi, rubái, ražniči, kombi, šči, tamagoči, čevapčiči, kaki, tzatziki, čili, müsli, campari, harakiri, dementi, kivi, vazari, kari, psi, vádi, ašrafí, pí, pedigree* [pedigrí], *jamboree* [džemborí], *boogie-woogie, curie, sotie; baby, hobby, derby, brandy, summary, county, sherry, bulý, jery*;

➤ **u, ú, ü, ou, ö** (v písanej podobe **u, ú, oo, ou, oe, oux, ow**): *bu, tabu, haiku, kendo, menu, kipu, sudoku, voodoo/vúdú, ragú, aszú, tutu, žuzu, bijou* [bižu], *barbecue* [bárbikjú], *fondue* [fondü], *doux* [du], *tau, pneu, cerrolow, camaieu* [kamajö];

➤ **o, ó** (v písanej podobe **o, eau**): *lavabo, barranco, contradictio, imbroglio, segno, churro, miso, plató, žabó, bušidó, šodó, art nouveau, panneau, niveau*;

➤ zriedkavo lexémy zakončené na vokál **a**: *šva, aleluja, fa, la, gala, boa, supra, jukara*;

➤ niektoré lexémy zakončené na spoluhlásky: *sub, mol, sol, pacem, requiem, junktim, omen, liaison, pueblos, pieces, jať*;

➤ lexémy s asymetriou medzi výslovnosťou a pravopisom: *travois* [travoa], *boules* [bul], *portefeuille* [portføj], *croquis* [kroki], *beaujolais* [božolé], *franglais* [franglé], *enjambement* [anžambmán], *rendement* [randmán], *bouvier* [buvié], *pourparler* [purparlé], *laissez-passer* [lese pasé], *pica* [pajk];

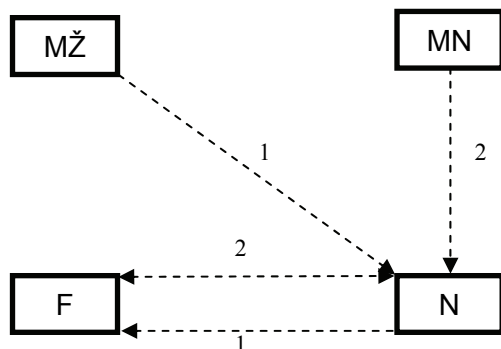
➤ latinizmy, pôvodne neurčité slovesné tvary: *deletur* („nech je zničené“), *impriatur* („nech je vytlačené“), *vertatur* („nech je obrátené“);

(b) viacslovné lexémy: *know-how, captatio benevolentiae, artes mechanicae, case law, common law, opera omnia, theatrum mundi, imitatio Christi, feng šuej, mene telkel, air condition, hysteron proteron, popolo grasso, flore pleno, faux pas, gender studies, artes liberales, no comment, poste restante, chambre séparée* [šámbr separé].

4.4.4 Deklinačná oscilácia neutier

I. Paralelná deklinácia

Neutrá sa do paralelnej deklinácie zapájajú zriedkavo (v skúmanom súbore ide o šesť lexém), aj to len v prípadoch, keď je neutrum nesklonné (typ *finále*). Súvisí to s ich vyhranenou sémantikou a formálnou usťrojenosťou. V prevzatej lexike ide väčšinou o pomenovania vecí, pri ktorých nevzniká potreba personifikácie a animizácie, preto sa nevyskytuje motivačne zviazaná gramatická homonymia typu *editor* (MŽ) – *editor* (MN). Paralelná deklinácia N//MŽ je v súbore raritná a pramení z vlastnej lexikálnej homonymie (kontakťová externá homonymia heterogénna – obe homonymá sú prevzaté: Šikra, 1992, s. 22): *tori*¹ (MŽ: útočník v džude) – *tori*² (N: vstupná brána do sväťtyne), *garde*¹ (N: 1. šport. základný postoj, 2. šach. ohrozenie kráľovnej) – *garde*² (F: gardedáma). Za paralelnú pokladáme aj deklináciu lexém *delta*¹, *delta*², keďže pri *delta*¹ s východiskovým významom „štvrté písmeno gréckej abecedy: Δ“ dochádza ku kolísaniu na úrovni gramatického rodu (F: formálny princíp – zakončenie na **-a**, N: sémantický princíp – analógia s lexémou *písmeno*), zatiaľ čo lexéma *delta*² („typ ústia rieky v podobe trojuholníka“) sa zaraďuje len medzi feminína. Podobne aj *jota*¹ (F/N: písmeno gréckej abecedy zodpovedajúce slov. mäkkému i), *jota*² (F: špan. ľud. tanec).

Schéma 8. Paralelná deklinácia neutier**Tabuľka 37.** Paralelná deklinácia neutier

typ paradigmy	dekl. typy a podtypy	počet	príklady
F/N//F	žena/finále//žena	2	<i>jota, delta</i>
MN//N	zápas/finále	2	<i>mol, sol</i>
N//F	finále//madam	1	<i>garde</i>
MŽ//N	kuli//finále	1	<i>tori</i>
SPOLU		6	

II. Kombinovaná deklinácia

Tabuľka 38. Kombinovaná deklinácia neutier

dekl. typy a podtypy	počet	príklady
finále+médium	6	<i>kardináliá, medieváliá, adjektiváliá, predikabíliá, indeklinábiliá, mirábiliá</i>
mesto+médium(/)miesto	2	<i>jojo, papagajo</i>
[mesto+stredisko]+[miesto+médium]	2	<i>omatajo, navajo</i>
mesto+médium	1	<i>lečo</i>
mesto+mesto/médium	1	<i>bendžo</i>
SPOLU	12	

Mesto+médium. Lexéma *lečo* s pravidleným singulárovým skloňovaním typu *mesto* má v Gpl koncovku **-í** zodpovedajúcu deklinácii typu *médium*.

Mesto+mesto/médium. V literatúre sa konštatuje (MSJ, s. 117), že pri skloňovaní lexémy *bendžo*, ktorá sa končí na mäkký konsonant, sa v Gpl používa morfa **-í** (v MSS je v exemplifikácii slovo *bendžo* v pôvodnom pravopise: *banjo* – *banji*). V súčasnosti sa však začína presadzovať skloňovanie podľa typu *mesto* (SNK: *bendž*: 2 výskyty, *bendží*: 0 výskyty),⁵⁶ čím sa stransparentňujú deklinačné typy v rámci XII. triedy (po-

⁵⁶ Na internete sme našli jeden doklad na tvar s **-í** v pôvodnom pravopise (*Výrobca vynikajúcich banji*).

rov. *pončo – ponč*).⁵⁷ Zakončenie TZ na konsonant (bez ohľadu na protiklad tvrdosť – mäkkosť; okrem velár) predpokladá skloňovanie podľa typu *mesto*, zakončenie TZ na vokál skloňovanie podľa typu *médium*. Výnimkami z optimalizačného pravidla sú lexémy so zakončením na konsonant *j* (*papagajo, jojo*), ktoré majú v Gpl **-í**.

Mesto+médium(/)miesto. V skloňovaní lexém *jojo, papagajo* popri singulárových tvaroch podľa typu *mesto* sa v pluráli uplatňuje koncovka Gpl **-í** (*médium*; pozri *lečo*) a dochádza ku kolísaniu kvantity v tvaroch D/Lpl (*médium/miesto: jojam/jojám, jojach/jojách*; porov. feminína typu *aleja* v kap. 4.3.4).

[Mesto+stredisko]+[médium(/)miesto+stredisko]. Pri lexémach *omatajo* [omatacho], *navajo* [navacho] dochádza k ojedinelému deklináčnemu javu, k „paralelnej deklinácii na druhú“. Je to spôsobené súhrou dvoch okolností:

a) Nesúlad medzi ortografickou a fónickou realizáciou posledného konsonantu TZ **-j** [-ch]. V singulári sa vzhľadom na aktualizáciu protikladu –velárnosť :: +velárnosť (pozri schému 7) môže potenciálne prejavíť v podobe paralelnej deklinácie na úrovni diferencujúcej morfy Lsg: *o omataj-e* vz. [o omatach-**u**]. V pluráli sa na základe fónickej realizácie uplatňuje skloňovanie podľa typu *stredisko* (G/D/L [omatách-ø, omatach-ám, omatach-ách]), na základe ortografie podľa typu *médium(/)miesto*.

b) Grafické zakončenie TZ na konsonant *-j* spôsobuje realizáciu Gpl **-í** a analogické kolísanie v tvaroch D/Lpl ako v type *jojo*.

Finále+médium. Lexémy *kardináliá, medieváliá, adjektiváliá, predikabíliá, indeklinábíliá, mirábíliá* sú v singulári nesklonné; v pluráli sa skloňujú podľa typu *médium* (plurál je frekventovanejší, typickejší, preto majú v SCS tieto lexémy heslovú podobu množného čísla a gramatická charakteristika je doplnená o informáciu *mn.* (množné číslo)).

III. Variantnosť

Automorfologická variantnosť neutier sa realizuje na týchto úrovniach (porov. tab. 39):

1. **medzi typmi deklinácie:** menná deklinácia – indeklinábíliá;
2. **v rámci deklináčnych tried** – úroveň diferencujúcej morfy Lsg;
3. **v rámci deklináčnych typov** – úroveň variantných morf D/Lpl.

⁵⁷ *Ponč/pončí* 3/0. Na Gpl lexém *kebračo, lečo* nemáme doklady. Pri tvorení týchto neobvyklých tvarov možno predpokladať neistotu používateľov jazyka, ktorá sa môže prejavíť vo variantnosti *kebrač/kebrač/kebračí, leč/lečí*.

Tabuľka 39. Variantná deklinácia neutier

typ variantnosti	dekl. typy a podtypy	počet	priklady
1	mesto/finále	10	<i>basso continuo, paso doble, piano nobile, waterloo, concerto grosso, toto, tournedos</i>
	médium/finále	3	<i>collegium musicum, basso continuo, confessio</i>
	stredisko/finále	1	<i>collegium musicum</i>
2+3	mesto+médium(/)miesto	2	<i>jojo, papagajo</i>
2+3	mesto/stredisko+miesto/médium	2	<i>omatajo, navajo</i>
3	stredisko/vajičko	3	<i>pécečko, cédečko, dévedečko</i>
SPOLU		21	

1. Variantnosť medzi typmi deklinácie (menná deklinácia – indeklinábiá)

Tento typ variantnosti je zriedkavý, pretože neutrá sa pomerne jednoznačne zaraďujú len do jedného z typov deklinácie.

- **Kolíkanie ako dôsledok viacslovnosti.** Zakončenie aspoň jedného, najčastejšie prvého komponentu je kompatibilné s deklináciou neutier. Nesklonnosť pramení z viacslovnosti a zo zväčša atypického zakončenia druhého komponentu: *paso doble, piano nobile, fundamentum divisionis, castrum doloris, basso continuo, concerto grosso*.

- **Kolízia ortoepického a ortografického faktora:** *ournedos* [turnedo] – Gsg *ourneda* [turneda] / *ournedos* [turnedo]. Apelativizovaná lexéma *waterloo* („definitívna porážka“) sa zväčša neskloňuje vzhľadom na atypické ortografické zakončenie **oo** a alternatívnu výslovnosť [-ó]. Podľa výslovnosti [vaterlo] sa lexéma výnimočne skloňuje podľa typu *mesto* (*S takým streleckým waterloom sa medaily nikdy neudeľovali*.)

2. Variantnosť v rámci deklinačných tried

V skloňovaní lexém s TZ zakončením na vokál dochádza v Lsg k variantnosti **-u/-i/-e**. Okrem kodifikovaného tvaru **-u** (*kakau, rádiu*) sa najmä v subštandardnej, ale aj v štandardnej variete vyskytujú tvary *v kakae, v rádi* (Slančová – Sokolová, 1994).

3. Variantnosť v rámci deklinačných typov

Na úrovni variantných morf D/Lpl dochádza ku kolísaniu kvantity v týchto dvoch prípadoch:

a) V skupine lexém s TZ zakončeným na konsonant **-j** (*jojo, papagajo*, v grafickej podobe aj *omatajo, navajo*) dochádza ku kolísaniu kvantity v tvaroch D/Lpl (*jojam/jojám, jojach/jojách*; porov. feminína typu *aleja, galeje*).

b) V skupine skratiek s flektivizačným formantom **-(č)ko** je kolísanie v TF ovplyvnené neustálenosťou kvantity v koncovej slabike TZ. Dôvodom neustálenosti je abreviačný pôvod, konkrétne ide o iniciálové skratky (s pôvodným hláskovaním jednotli-

vých iniciál, ktoré sa uskutočňuje zväčša s dlhým nositeľom slabičnosti);⁵⁸ ich fónická realizácia (hláskovanie) sa variantne zapisuje aj ortograficky, čím sa umelosť iniciálovej skratky sčasti neutralizuje. V lexémach s dvojslabičným TZ kvantita kolíše medzi modelom X+X (obidve dlhé slabiky: *pécéčko*, *cédéčko*) a modelom X+X (prvá dlhá a druhá krátka slabika; uplatnenie rytmickeho zákona: *pécečko*, *cédečko*). Pri skloňovaní lexém s modelom X+X sa skôr uplatnia krátke varianty D/Lpl: [X+X]+[X]: *pécéčkach*, *cédéčkach*), keďže potenciálna realizácia troch bezprostredne po sebe nasledujúcich dlhých slabík by bola pre expedienta artikulačne príliš náročným výkonom. V trojslabičnom TZ *dévedéčko* takisto dochádza k prirodzenému striedaniu dlhých a krátkych slabík, čo sa odráža v realizácii krátkych variantov D/Lpl: [X+X+X]+[X] (*dévedéčkach*).⁵⁹

V SCS sa nachádzajú „upravené“ podoby *pécečko*, *cédečko*, *dévedečko*⁶⁰ s krátkou koncovou slabikou TZ, ktoré podmieňujú skloňovanie typu *stredisko*.

⁵⁸ Porov. hláskovanie písmen slovenskej abecedy: á, bé, cé, dé, é, gé, há, í, jé ká, ó, pé, kvé, té, ú, vé, ale: ef, el, em, en, er, es, iks, zet.

⁵⁹ CD: (X-X)+X (N*/D/Lpl 24*/1/9: *cédečkam*, *cédečkach*), (X-X)+X (N/D/Lpl 256/8/53: *cédečká*, *cédečkám*, *cédečkách*), PC: (X-X)+X (0), (X-X)+X (N/D/Lpl 61/7/13: *pécečká*, *pécečkám*, *pécečkách*), (X-X)+X (Npl 1: *pécéčkách*).

⁶⁰ V úže je frekventovanejší variant s treťou dlhou slabikou (*dévedéčko*).

4.5 Rodovo-deklinačná variantnosť

Prirodzeným dôsledkom príznaku „cudzojazyčný pôvod“ nie je len prosté deklinačné kolísanie, ale aj deklinačná variantnosť vyplývajúca z nestability príslušnosti k rodovej triede. Inak povedané: rodová variantnosť automaticky zahŕňa deklinačnú variantnosť, čím sa prejavuje spätosť transgenderizácie a transdeklinácie. Kolísanie na úrovni gramatického rodu sa väčšinou realizuje rodovými dubletami, rodovo-deklinačná tripletnosť je raritná, v SCS sú takto spracované dve heslá: *hula*, *hula-hula* a *zimmer frei*.⁶¹

Do dubletnosti sa v prevažnom počte výskytov zapája nesklonnosť, pretože na základe formálneho princípu možno lexému zvyčajne skloňovať len v jednom, resp. v žiadnom rode (*jidiš*, *ypsilon*; *tofu*, *ecu*). Vzťah genderickej dubletnosti a obojstrannej sklonnosti je výnimočný, realizuje sa len v prípadoch nepevného statusu gramatickej morfémy v latinizmoch a grécizmoch (neutrá *omaz-um*, *epitet-on* – maskulína *omazum-ø*, *epiteton-ø*); v jednom prípade ide o plurálium tantum s rodovo homonymickou morfou Npl -y, ktorá spôsobuje kolísanie medzi maskulínnou paradigmou podzvoru *problém* a feminínnou paradigmou podzvoru *otázka* (*legínsy*).⁶² Vzťah sklonnosti a nesklonnosti znázorňuje tab. 40, konkrétne zapojenie jednotlivých makroskupín a typov deklinácie porov. v tab. 41.

Tabuľka 40. Vzťah sklonnosti a nesklonnosti a rodovo-deklinačná variantnosť

typ vzťahu	počet výskytov
sklonnosť – sklonnosť	3
sklonnosť – nesklonnosť	27
nesklonnosť – nesklonnosť	32

⁶¹ **Hula, hula-hula** (druh havajského tanca): maskulínium → sémantický princíp (súvzťažnosť s lexémou tanec); feminínium → formálny princíp (zакončenie na -a), neutrum → ??: *Spev sa obyčajne sprevádzal tancom a hula bola súčasťou náboženských obradov. – Tancuje niekomu v posteli havajské hula-hula?* Na feminínium sme doklady nenašli. Lexéma *zimmer frei* sa v SNK v kontexte, z ktorého by sa dal dešifrovať rod, nenachádza.

⁶² *Florence štartovala prvá v tesných dlhých legínsach. – O chvíľu Zuzka vybehne v legínsach, šľapkách a svetričku.*

Tabuľka 41. Zapojenie typov deklinácie do rodovo-deklinačnej variantnosti

		MŽ		MN		F		N	
		MD	IN	MD	IN	MD	IN	MD	IN
MŽ	MD	X	X	30	0	0	0	0	0
	IN	X	X	0	1	0	2	0	2
MN	MD			X	X	1	0	3	14
	IN			X	X	0	4	0	8
F	MD					X	X	0	12
	IN					X	X	0	14
N	MD							X	X
	IN							X	X

Tabuľka 42. Rodovo-deklinačná variantnosť (súhrn)

rodová variantnosť	počet spolu	deklinačná variantnosť	počet	príklady
MN/N	30	materiál/finále	2	diner, pressfoyer
		lei/finále	12	arabi, roaming-in, tofu, all stars, Eurocity, super G, hot money, cross-country
		zápas/finále	12	agremán, abonmán, angažmán, aranžmán, epsilon, ypsilon, dur, blues, definiens
		žiaľ/finále	1	jidiš
		lei/mesto	1	céntimo
		problém/mesto	1	omazum
		zápas/mesto	1	epiteton
MN/F	6	lei/madam	5	trance, klematis, blue jeans, hot-key, first class
		problém/otázka	1	legínsy
MŽ/F	2	atašé/madam	2	mentee, atašé
MŽ/N	2	atašé/finále	2	enfant terrible, alter ego
MO/MZ	1	syn/hád	1	antropofág
MZ/MN	28	had/jazyk	28	ektofág, endofág, zoofág, ichtyofág
F/N	26	žena/finále	9	lambda, alfa, gama, sigma, kapa, beta, delta, jota, sofa
		otázka/finále	3	éta, théta, zéta
		madam/finále	14	arachne, hotline, areté, sci-fi, cunami, tatami, krimi, zoo, cherry brandy, fantasy
MN/F/N	2	lei/madam/finále	2	hula, zimmer frei
MŽ+MO/MZ	1		1	šarkan
spolu celkom	98			

Ďalšie poznámky k rodovo-deklinačnej variantnosti

1. Neutrá s gramatickou morfolou **-on** sa vyznačujú tendenciou k transgenderizácii a transdeklinácii v smere: neutrá X-on → maskulína X-on-ø (napr. *distichon*, *triptychon*, *organon*): *List napísaný vo forme **distichonu**.* – Na báze **organonu** možno objasniť aj Eusebiovo ponímanie obrazu. – Obyčajne sa však choroba stiahne do **ganglionu**. Maskulinizačnú tendenciu podporujú tieto faktory: a) formálna/sémantická analógia s lexémami, ktoré sa adaptovali odtrhnutím pôvodnej gramatickej morfy **-on** a zaradili sa medzi maskulína (*diptych*, *triptych*): napr. *triptych* (1. trojdielne umelecké dielo; 2. *triptychon*) – *triptychon* (v antike trojité voskované tabuľky na písanie); b) formálna analógia s maskulínami typu *oxymoron*, *oxytonon*. Predpokladáme, že táto tendencia sa silnejšie prejavuje pri málo známych lexémach. Túto hypotézu však nemožno dokázať relevantnými dokladmi zo SNK, kde sa tieto lexémy nevyskytujú práve pre svoju raritnosť.

2. Lexémy *kólon*, *izokólon* (v SCS neutrá) sme zaradili medzi maskulína,⁶³ o čom svedčia aj korpusové doklady:⁶⁴ *Viacere slabiky, takty a **kólony** sa môžu v súvislom texte opakovať.* – Celková štruktúra takýchto **kólonov** je... – Ak je **takýto kólon** na konci výpovede... – Ako **jeden kólon** sa hodnotia... – zdôrazňovanie hraníc medzi **takmi a kólonmi**.

3. Pri známych apelatívach s koncovkou **-um** (*fórum*, *centrum*) nedochádza k perintegrácii a skloňovaniu typu **fórumu*, **centrumu* (porov. *fóra* 2068 – *fórumu/fóruma* 3/1, *fóre* 1341 – *fóruma* 5; *centra* 13291 – *centrumu* 1, *centre* 13883 – *centrume* 3). Pri týchto lexémach sa však deklinácia (spolu s rodovým odlišením) používa na dištinkciu apelatív a proprií: apelatívne neutrá *fór-um*, *centr-um* – propriálne maskulína *Fórum-ø*, *Centrum-ø*. V názve týždenníka *Domino fórum* sa druhý komponent skloňuje ako apelatívum.

⁶³ Porov. nejednotnosť spracovania týchto lexém v SCS: *kólon* -la s. (s. 510), *izokólon* -la s. (s. 453), *dikólon* -u m. (s. 215), *semikólon* -u m. (s. 867), *trikólon* -la m. (s. 984). Veľký slovník cudzích slov (Šaling et al., 2000) adekvátnejšie uvádza len mužský rod.

⁶⁴ Z deviatich výskytov možno šesť jednoznačne zaradiť medzi maskulína (na základe gramatického tvaru alebo kontextu), tri doklady sú v N/Asg bez jednoznačného kontextu.

4.6 Alternácie pri skloňovaní prevzatých substantív

Podobne ako v domácej lexike možno vymedziť (porov. NDSSS, kap. 4.1.2, 5.1.2, 6.1.2, 7.1.2):

I. Neklasifikujúce alternácie (nevplyvajú na realizáciu tvarotvorného formantu):

(a) nevýrazné (ortoepické) alternácie;

(b) výrazné (ortoepické aj ortografické) alternácie;

II. Klasifikujúce alternácie (vplyvajú na realizáciu tvarotvorného formantu):

(a) výrazné (ortoepické aj ortografické) alternácie.

Alternatívne prejavy pri skloňovaní prevzatej lexiky zodpovedajú súčasným vývinovým tendenciám v slovenskom morfonologickom subsysteme. Do alternatívnych vzťahov vstupujú predovšetkým fonémy z centra fonologického systému.

4.6.1 Neklasifikujúce alternácie

(a) Nevýrazné (ortoepické) alternácie

Ortoepické alternácie, týkajúce sa korelovaných konsonantov **t/tʰ**, **d/dʰ**, **n/ň**, ***l/lʰ** (alternácia **l/lʰ** sa utlmuje), sa vyskytujú v týchto makro skupinách:

• životné maskulína:

➤ pri skloňovaní v Npl v I. a II. triede (typy *chlap*, *futbalista*, *husita* – *mandant*/*mandanti*, *bobista*/*bobisti*, *izraelita*/*izraeliti*, *doktorand*/*doktorandi*, *bonviván*/*bonviváni*; *slovakofili*/*slovakofili*);

• neživotné maskulína:

➤ pri skloňovaní v Lsg v V. triede (typy *zápas*, *problém*, *materiál*, *dub*, *vietor*, *hotel*): *kalifát*/*kalifáte*, *kumšt*/*kumšte*, *aktant*/*aktante*, *tucet*/*tucte*; *pesticíd*/*pesticíde*, *jezíd*/*jezíde*; *mejdan*/*mejdane*, *diván*/*diváne*, *stejšn*/*stejšne*; *setbal*/*setbale*, *materiál*/*materiáli*, *bacil*/*bacile*, *rádiouzol*/*rádiouzle*;

• feminína:

➤ pri skloňovaní v D/Lsg v VII. triede (typy *žena*, *otázka*): *genialita*/*genialite*, *kvóta*/*kvóte*; *sínusoida*/*sínusoide*, *pyramída*/*pyramíde*; *sutana*/*sutane*, *lakúna*/*lakúne*; *fistula*/*fistule*, *terminála*/*terminále*;

• neutrá:

➤ pri skloňovaní v Lsg v XII. triede (typy *mesto*, *miesto*): *meritum*/*merite*, *indefinitum*/*indefinite*; *saldo*/*salde*, *avokádo*/*avokáde*; *kino*/*kine*, *plénium*/*pléne*; *sólo*/*sóle*, *leporelo*/*leporele*.

(b) Výrazné (ortoepické aj ortografické) alternácie

Ortoepicko-ortografické alternácie, týkajúce sa nekorelovaných konsonantov a vokálov, sa vyskytujú v týchto makro skupinách:

- **životné maskulína:**

➤ **nekorelované konsonanty:** alternácie **ch/s**, **k/c** v Npl v I. triede (typ *chlap*): *valach/valasi*, *somrák/somráci*;

- **feminína:**

➤ **vokály:** kvantitatívne vokalické alternácie **a/á**, **i/í**, **u/ú**, **a/ia**, **o/ô**, **e/ie** a vznikové/zánikové alternácie vokálu s nulou **0/ie**, **e/0**, sporadicky **0/o** v Gpl v VII. triede (typy *žena*, *otázka*): *samba/sámb*, *nymfa/nýmfa*, *sekunda/sekúnd*, *koleda/kolied*, *norma/noríem*, *laskonka/laskoniek*; *simultánka/simultánok*; v VIII. triede (typ *ulica*): *abatiša/abatíš*, *bakuľa/bakúľ*, *fľaša/fliaš*; v X. triede (typ *elektrárň*): *garbiareň/garbiarní*; v XI. triede (typ *gazdiná*): *švagríná/švagrín*, *princezná/princezien*.

Alternácie **o/ô**, **e/ie** signalizujú vyšší stupeň adaptácie, neuplatňujú sa systémovo všade tam, kde by sa mohli uplatniť: *bomba/bômb*, *šopa/šóp*, *komora/komôr*, ale *plomba* – *plomb*, *revolta* – *revolt*, *pikola* – *pikol*, *kola* – *kol*, *rola* – *rol*, *diastola* – *diastol*, *kapitola* – *kapitol*; *adresa/adries*, *mačeta/mačiet*, *šafeta/šafiet*, *bageta/bagiet*, *raketa/rakiet*, *anketa/ankiet*, ale *delikatesa* – *delikates*, *delta* – *delt*; dvojtvary *deka* – *dek/diek*, *anekdota* – *anekdot/anekdôt* (Dvonč, 1984, s. 45).

- **neutrá:**

➤ **vokály:** kvantitatívne vokalické alternácie **a/á**, **i/í** a vznikové alternácie vokálu s nulou **0/ie**, sporadicky **0/o** v Gpl v XII. a XIII. triede (typy *mesto*, *miesto*, *stredisko*, *vajíčko*; *srdce*): *komando/kománd*, *embargo/embárg*, *sgrafito/sgrafit*, *špecifikum/špecifik*, *kultišťe/kultíšť*, *clo/ciel*, *futro/futier*, *metro/metier*, *jezuliatko/jezuliatok*, *túčko/túčok*.

Pri skloňovaní lexém na **-(s)tvo** podľa typu *miesto* sa alternácia **0/ie** uplatňuje systémovo, čím dochádza k porušeniu neutralizácie kvantity; posledná slabika slovotvorného základu zostáva dlhá (*chuligánstvo/chuligánstiev*, *kreténstvo/kreténstiev*).

Výnimočná je aj alternácia **e/ie** pri tvorení Gpl (*čelo/čiel*;⁶⁵ ale: *pexeso* – *pexes*, *libreto* – *libret*, *leporelo* – *leporel*, *demo* – *dem*, *perfektum* – *perfekt*, *penzum* – *penz*, *septum* – *sept*, *lego* – *leg*, *flamengo* – *flameng*, *echo* – *ech*, *univerzum* – *univerz*, *referendum* – *referend*). Podobne sa nevyskytuje alternácia **o/ô**: *pončo* – *ponč*, *kimono* – *kimon*, *loro* – *lor*, *farnboro* – *farnbor*.

Ku kvantitatívnym alternáciám nedochádza ani v prípadoch, keď posledná alebo predposledná slabika TZ je dlhá (*kasíno/kasín*, *vízum/víz*, *reflexívum/reflexív*, *léno/lén*, *arborétum/arborét*, *plénium/plén*, *guáno/guán*, *ultimátum/ultimát*, *futúrum/futúr*, *tágo/tág*, *vademékum/vademék*, *laktagógum/laktagóg*, *orákulum/orákul*).

4.6.2 Klasifikujúce alternácie

Klasifikujúce alternácie sú vždy výrazné, zánikové vokalické alternácie. Podmieňujú realizáciu tvaru Ipl **-mi/-ami** a vyskytujú sa v maskulínných makroskupinách:

⁶⁵ Podľa domáceho homonyma *čelo* „predná časť hlavy“.

• **životné maskulína:**

➤ alternácie vokálu s nulou **e/0, o/0** sa vyskytujú v komplexe tvarov Gsg – Ipl v I. a IV. triede, ale klasifikačne sa prejavujú len v Ipl, kde podmieňujú realizáciu tvaru **-ami** (typy *chlapec, svedok, orol, dravec*): *árijec/árijcami, tiger/tigrami, gavúnek/gavúnkami, diabol/diablami, švagor/švagrami, bazilišok/baziliškami*;

• **neživotné maskulína:**

➤ alternácie vokálu s nulou **e/0, o/0**, raritne **a/0** sa vyskytujú v komplexe tvarov Gsg – Ipl v V. a VI. triede, ale podobne ako v MŽ klasifikačne podmieňujú len tvar Ipl **-ami** (typy *problém, výsledok, kúsok, koniec, manéver*): *oberek/oberkami, tucet/tuctami, prošek/proškami, gavalec/gavalcami, alabaster/alabastrami; cukor/cukrami, zinok/zinkami, rádiouzol/rádiouzlamy, altánok/altánkami, kufor/kuframí; desaterac/desatercami*.

Tabuľka 43. Alternácie v skloňovaní prevzatých životných maskulín

typ alternácií	deklináčné typy	tvar	alt.	príklady
neklasifikujúce				
nevýrazné (ortoepické)	(a) chlap (b) chlapec (c) priateľ (d) futbalista (e) husita	Npl	t/t' d/d' n/ň *l/l'	(a) policajt/policajti, študent/študenti (d) lobista/lobisti, fantasta/fantasti (e) jezuita/jezuiti, askéta/askéti (a) tragéd/tragédi, bard/bardi (a) elegán/elegáni, mafián/mafiáni (c) spartán/spartania (a) konšel/konšeli (b) grázl/grázli
výrazné (ortoep. + graf.)	(a) chlap	Npl	k/c ch/s	(a) bitlsák/bitlsáci, fešák/fešáci (a) mních/mniši, hajdúch/hajdúsi
klasifikujúce				
	(a) chlapec (b) svedok (c) orol (d) dravec	Gsg- Ipl	e/0 o/0	(a) macher/machra, športovec/športovca (b) maršalek/maršalka (c) buldodžek/buldodžka (d) papagájec/papagájca (a) lotor/lotra, diabol/diabla (c) bazilišok/baziliška

Tabuľka 44. Alternácie v skloňovaní prevzatých neživotných maskulín

typ alternácií	deklináčné typy	tvar	alt.	príklady
neklasifikujúce				
nevýrazné (ortoepické)	(a) zápas (b) problém (c) materiál (d) dub (e) vietor	Lsg	t/t' d/d'	(a) cement/cemente (b) text/texte (d) august/auguste (e) tucet/tucte (a) rekord/rekorde (d) jezíd/jezide

			n/ň	(a) <i>ramadán/ramadáne</i> (d) <i>organ/organe</i> (e) <i>stejšn/stejšne</i>
			*l/l'	(a) <i>futbal/futbale</i> (b) <i>perl/perle</i> (c) <i>seriál/seriáli</i> (d) <i>koral/korale</i> (e) <i>rádiouzol/rádiouzle</i>
klasifikujúce				
	(a) problém (b) výsledok (c) vietor (d) kúsok (e) koniec (f) manéver	Gsg- lpl	e/0	(b) <i>oberek/oberku</i> (c) <i>tucet/tucta</i> (d) <i>prošek/proška</i> (e) <i>marec/marca</i> (f) <i>nikel/niklu</i>
			o/0	(a) <i>cukor/cukru</i> (b) <i>rinok/rinku</i> (c) <i>rádiouzol/rádiouzla</i> (d) <i>altánok/altánka</i>
			a/0	(e) <i>gáfor/gáfru</i> (e) <i>desaterac/desaterca</i>

Tabuľka 45. Alternácie v skloňovaní prevzatých feminín

typ alternácií	deklináčné typy	tvar	alt.	priklady
nevýrazné (ortoepické)	(a) žena (b) otázka	D/Lsg	t/t' d/d' n/ň *l/l'	(a) <i>dišputa/dišpute, sexta/septe</i> (b) <i>minúta/minúte, volúta/volúte</i> (a) <i>koleda/kolede, epeda/epede</i> (b) <i>armáda/armáde, dióda/dióde</i> (a) <i>almužna/almužne, lutna/lutne</i> (b) <i>medicina/medicína, mína/míne</i> (a) <i>kapitula/kapitule, klauzula/klauzule</i> (b) <i>katedrála/katedrále, laterála/laterále</i>
výrazné (ortoep. + graf.)	(a) žena (b) otázka (c) ulica (d) elektrárň (e) gazdiná	Gpl	a/á i/í u/ú a/ia o/ô 0/ic 0/o e/ie e/0	(a) <i>ikebana/ikebán, gitara/gitár</i> (a) <i>replika/replík, lyrika/lyrik</i> (c) <i>skica/skíc, kolegyňa/kolegýň</i> (e) <i>švagríná/švagrín</i> (a) <i>rumba/rúmb, puma/púm</i> (c) <i>škatuľa/škatúl', marhuľa/marhúl'</i> (c) <i>flaša/fliaš</i> (a) <i>bomba/bômb, šopa/šóp</i> (a) <i>firma/firiem, holba/holieb</i> (b) <i>šéfka/šéfok, lokálka/lokálok</i> (a) <i>adresa/adries, mačeta/mačiet</i> (e) <i>princezná/princezien, kráľovná/kráľovien</i> (d) <i>gumáreň/gumárň, papiereň/papierní</i>

Tabuľka 46. Alternácie v skloňovaní prevzatých neutier

typ alternácií	deklináčné typy	tvar	alt.	príklady
nevýrazné (ortoepické)	(a) mesto (b) miesto	Lsg	t/t' d/d' n/ň *l/l'	(a) <i>libreto/librete, perfektum/perfekte</i> (b) <i>konkrétum/konkrété</i> (a) <i>libido/libide, fluidum/fluide</i> (b) <i>krédo/kréde</i> (a) <i>techno/techne, organum/organe</i> (b) <i>kasíno/kasíne, plénum/pléne</i> (a) <i>sílo/síle, mirákulum/mirákule</i> (b) <i>mólo/móle</i>
výrazné (ortoep. + graf.)	(a) mesto (b) miesto (c) stredisko (d) vajíčko (e) srdce	Gpl	a/á i/í u/ú 0/ie 0/o (e/ie)	(a) <i>mank/mánk, memorandum/memoránd</i> (c) <i>tango/táng, farmakum/farmák</i> (a) <i>libido/libíd, synonymum/synonym</i> (c) <i>riziko/rizík, publikum/publík</i> (e) <i>kultište/kultišť</i> (a) <i>absurdum/absúrd</i> (c) <i>moluskum/molúsk</i> (a) <i>makro/makier, kormidlo/kormidiel</i> (b) <i>fiškálstvo/fiškálstiev</i> (c) <i>cédečko/cédečiek</i> (d) <i>jezuliatko/jezuliatok, túčko/túčok</i> (a) <i>čelo/čiel</i>

ZÁVERY

Adaptácia prevzatých lexikálnych jednotiek na úrovni kategórie pádu (tento proces označujeme termínom transdeklinácia) je čiastkovým adaptačným procesom; spolu s transgenderizáciou a transnumerizáciou tvoria základ morfolologickej adaptácie (transmorfolologizácie) substantív.

Prevzaté apelatívne lexémy (objektom výskumu bolo 34938 jednotiek z akademického Slovníka cudzích slov, 2005) sa v slovenskom deklináčnom systéme začleňujú do troch typov deklinácie (menná deklinácia, adjektívna deklinácia, indeklinábilná) a štyroch deklináčnych makroskupín (životné maskulína, neživotné maskulína, feminína, neutrá) a v rámci nich do existujúcich deklináčnych tried, vzorov a podvzorov na základe viacerých faktorov. Medzi faktormi dochádza ku kooperácii, ktorá podmieňuje adaptačnú jednoznačnosť, ale aj ku konfliktom, ktoré sú živnou pôdou variantnosti (súhrnne hovoríme o deklináčnej oscilácii):

1. **Sémantický a/alebo formálny princíp** podmieňuje zaradenie do makroskupín a typov deklinácie (animáliá – inanimáliá, personáliá – impersonáliá; rodovo silné koncovky M: **-o**, F: **-a**, N: **-o**; rodovo inkompatibilné koncovky → indeklinábilná; morfematické stvárnenie v podobe príslušných derivačných, systemizačných + gramatických morféme → adjektíváliá).

2. Komplex faktorov vo vzájomnej kooperácii a konfliktnosti: **sémantický, derivačný, morfologický, fonologický, ortoepický, ortografický, morfonologický, diachrónny faktor**.

Popri rozličnej systémovej relevantnosti faktorov z druhej skupiny pri transdeklinácii zohráva osobitnú úlohu derivačný faktor, čím sa podčiarkuje spolupráca slovotvorného a morfologického subsystemu. Z derivačného hľadiska sa vyčleňujú dve skupiny a viaceré podskupiny prevzatých lexém: **prevzaté lexémy prvého stupňa** (slovotvorne nemotivované lexémy bez slovotvorných a systemizačných morféme – *štáb, samba, makro*; nehybridné slovotvorne motivované lexémy s koreňovou aj vlastnou derivačnou morfévou cudzieho pôvodu – *harfista, respirátor, bromid, autogramiáda*; nehybridné kompozitá – *automotoklub, dobrofestival, protopyramída, superego*; nehybridné slovotvorne nemotivované lexémy s koreňovou aj systemizačnou morfévou cudzieho pôvodu – *provajder, bojler, karitída, kvinteto*); **prevzaté lexémy druhého stupňa** (hybridné slovotvorne motivované lexémy: deriváty s prevzatým radixom a domácim formantom – *kšeftár, tigrica, lordstvo*; deriváty s domácim radixom a prevzatým formantom – *vedátor, exmilenec*; kompozitá s druhým členom domáceho pôvodu – *ultrapravičiar, supravodič, trafostanica, termovrecko*; kompozitá s prvým členom domáceho pôvodu – *mladogramatik, veľkoklub*).

Derivačný faktor v rámci plnenia tzv. adaptačnej, integračnej, ale aj systemizačnej funkcie (porov. Furdík, 1993) má priamy vplyv na receptivitu vzorov a podvzorov (porov. vzťah produktivita slovotvorného typu → receptivita typu flexie); najreceptívnejšie deklináčne typy sú výrazným spôsobom dotované derivačným faktorom (*chlap, zápas, situácia, žena, otázka*).

Skúmaná vzorka potvrdzuje, že na morfolologickej adaptácii sa spolupodieľajú predovšetkým mechanizmy z centrálnych oblastí jazykového systému slovenčiny. Prejavuje sa to predovšetkým v týchto aspektoch:

Absolútna väčšina prevzatých jednotiek sa začleňuje do mennej deklinácie (97,2 %; priemer všetkých makroskupín 94,6 %); čo je prakticky identické z „rozložením síl“ v domácej lexike, kde má menná deklinácia zastúpenie 98,2 % (priemer 97,2 %). V skupine prevzatých životných maskulín, neživotných maskulín a feminín menná deklinácia dosahuje 98 – 99 % (podobne aj v domácej lexike). Rozdiely sú viditeľné v makroskupine neutier, kde menná deklinácia prevzatej lexiky dosahuje 82,8 %, zatiaľ čo v domácej lexike má menná deklinácia neutier zastúpenie 92,7 %.

Adjektiválna deklinácia je raritná (priemer 0,2 %). Dôkazom extrémnej periférnosti preberania adjektíválií je fakt, že v tejto skupine sa nachádzajú len dve prevzaté lexémy prvého stupňa (*zlotý, kamarinskaja*); ostatné jednotky sú druhostupňové, hybridné, slovotvorne motivované s domácimi adjektíválnymi formantmi (*recepčný, drogujúci, rýnsky, frišká, produkčná, portské, štartovné*).

Indeklinábiliá sú najväčšmi zastúpené v skupine neutier (16,7 %), čo vyplýva z faktu, že atypicky zakončené lexikálne jednotky pomenúvajúce neosoby sa najčastejšie zaraďujú medzi neutrá. V ostatných makroskupinách prevzatej lexiky indeklinábiliá nedosahujú ani 2 %. Nesklonnosť je prirodzeným dôsledkom napätia medzi zákonitosťami a možnosťami morfológického systému slovenčiny (rodovo silné gramatické morfémy, morfematické stvárnenie finálnych pozícií slov) a aktuálnou potrebou preberania cudzojazyčného výraziva.

V rámci mennej deklinácie medzi najreceptívnejšie patria triedy I., V., VII. a VIII. V rámci makroskupín najreceptívnejšie sú typy *chlap* (54 % z mennej deklinácie životných maskulín), *zápas* (59 % z mennej deklinácie neživotných maskulín), *situácia* (41 % z mennej deklinácie feminín) a *mesto* (32 % z mennej deklinácie neutier). Desiat najreceptívnejších deklinačných typov mennej deklinácie zahrnuje takmer 80 % všetkých prevzatých lexikálnych jednotiek (porov. tab. 47).

Tabuľka 47. Najreceptívnejšie deklinačné typy mennej deklinácie

poradie	vzor/podvzor	trieda	počet	makroskupina	% z mennej dekl.
1.	zápas	V.	7186	MN	20,6
2.	situácia	VIII.	6122	F	17,5
3.	žena	VII.	4446	F	12,7
4.	otázka	VII.	2829	F	8,1
5.	chlap	I.	2064	MŽ	5,9
6.	problém	V.	1882	MN	5,4
7.	možnosť	IX.	981	F	2,8
8.	mesto	XII.	767	N	2,2
9.	futbalista	II.	690	MŽ	2,0
10.	dub	V.	677	MN	1,9
spolu 10 typov			27644		79,1
prevzatá lexika spolu			34938		100,00

Alternatívne prejavy pri skloňovaní prevzatej lexiky zodpovedajú súčasným vývinovým tendenciám v slovenskom morfonologickom subsysteme. Alternovanie foném je prejavom vyššieho stupňa zdomácnenia, v rámci ktorého sa do morfonologickej adaptácie zapájajú predovšetkým centrálné prvky morfonologického systému.

(a) Vo vokalickej subsysteme sa vyskytujú jednosmerné alternácie korelovaných vokálov *krátky vokál / dlhý vokál*, a to v makroskupine feminín a neutier (najčastejšie *a/á, i/í, u/ú*, zriedkavejšie *e/ie, a/ia, o/ó*). V makroskupinách životných maskulín, neživotných maskulín a feminín sa vyskytujú zanikové alternácie *e/0, o/0* (zriedkavo *a/0*); v makroskupinách feminín a neutier sa vyskytujú vznikové alternácie *0/ie, 0/o*.

(b) V konsonantickom subsysteme dominujú nevýrazné alternácie korelovaných konsonantov *t/t', d/d', n/n'* (vyskytujú sa vo všetkých makroskupinách). Alternácia *l/l'* sa marginalizuje. Výrazné alternácie nekorelovaných konsonantov (konkrétne *k/c, ch/s*), narúšajúce jednotnú podobu tvarotvorného základu, sa utlmujú a vyskytujú sa len v makroskupine životných maskulín.

Výskum potvrdil aj skutočnosť, že v kodifikačných príručkách (v Krátkom slovníku slovenského jazyka a v Pravidlách slovenského pravopisu), ako aj v Slovníku cudzích slov (2005) sa deklinácia prevzatých substantív nespracúva vždy v súlade so živými transdeklinačnými procesmi; porov. napr. životné maskulína na *-fób, -graf, -fil, -nóm*, Gsg a Lsg neživotných maskulín. Bolo by taktiež vhodné, a to predovšetkým s ohľadom na používateľov jazyka, aby sa v lexikografických prácach venovala väčšia pozornosť niektorým doposiaľ slovníkovo nespracovaným, resp. nespracúvaným gramatickým tvarom – ide predovšetkým o Ipl maskulín zakončených na skupinu konsonantov. V tejto súvislosti sa stotožňujeme s poznámkou M. Sokolovej (NDSSS), že existujúce spracovanie morfológických informácií v lexikografických dielach nie je ani tak výčitkou voči práci slovníkárov, ale je skôr odrazom nedostatočného morfológického výskumu v slovenskej lingvistike.

Súhrnne možno konštatovať, že vzhľadom na silné internacionalizačné pohyby v slovenskej lexike sa sústredenejší výskum prevzatých lexém (i keď len na čiastkovom morfológickom-deklinačnom pozadí) ukazuje ako opodstatnený.

LITERATÚRA

- AJDUKOVIĆ, Jovan: *Russisms in Serbo-Croatian Dictionaries. Principles of Adaptation. Dictionary*. Beograd: Foto futura 1997, s. 331. [Abstract.] Dostupné na: <<http://www.ptt.yu/korisnici/j/o/joralbgd/abstract.htm>>
- ALTBAUER, Mojżesz: O kilku przykładach „depluralizacji” zapożyczeń w języku polskim. In: *Język polski*, 1955, roč. 35, č. 1, s. 42 – 46.
- BENKO, Vladimír – HAŠANOVÁ, Jana – KOSTOLANSKÝ, Eduard: *Počítačové spracovanie slovenského jazyka. Morfológia substantív*. Bratislava: PdF UK 1998. 75 s.
- BLANÁR, Vincent: *Teória vlastného mena. (Status, organizácia a fungovanie v spoločenskej komunikácii.)* Bratislava: Veda 1996. 250 s.
- BLANÁR, Vincent: Morfológické kategórie vlastných mien. In: *Jazykové kategórie v teórii a praxi*. Zborník statí. Red. J. Kačala. Bratislava: Univerzita Komenského 2005, s. 21 – 52.
- BLOOMFIELD, Leonard: *Language*. New York: Holt 1933.
- BOSÁK, Ján: K (oneskorenému) úvodu. In: *Internacionalizácia v súčasných slovenských jazykoch: za a proti*. Zborník referátov z medzinárodného vedeckého sympózia konaného v Bratislave 9. – 11. 10. 1997. Ed. J. Bosák. Bratislava, Veda 1999, s. 7 – 8.
- BUZÁSSYOVÁ, Klára: Sociolingvistický pohľad na príčiny kolísania tvarov maskulín podľa životného a neživotného skloňovania. In: *Slovenská reč*, 1991, roč. 56, č. 5 – 6, s. 262 – 276.
- DANCHEV, Andrei: Language Contact and Language Change. In: *Folia Linguistica*, 1988, roč. 22, č. 1 – 2, s. 37 – 53.
- DOLNÍK, Juraj: Motivácia ako princíp prirodzenosti v morfológii (na príklade substantívnej deklinácie v slovenčine). In: *Jazykovedný časopis*, 1993, roč. 44, č. 1, s. 3 – 13.
- DOLNÍK, Juraj: K pragmatike vlastných mien. In: *13. slovenská onomastická konferencia*. Modra-Piesok 2. – 4. októbra 1997. Zborník materiálov. Red. M. Majtán – P. Žigo. Bratislava, Esprima 1998, s. 21 – 25.
- DOLNÍK, Juraj: Vývin morfológie súčasnej spisovnej slovenčiny (Prehľad zverejnených poznatkov). In: *Z vývinových tendencií a zmien súčasnej slovenčiny*. Studia Academica Slovaca. Separát. Red. J. Mlacek. Bratislava: Filozofická fakulta Univerzity Komenského 2000, s. 277 – 286.
- DOLNÍK, Juraj: O novej slovenskej morfológii. In: *Tradícia a perspektívy gramatického výskumu na Slovensku*. Ed. M. Šimková. Bratislava: Veda 2003, s. 32 – 37.
- DOLNÍK, Juraj: Koncepcia novej morfológie spisovnej slovenčiny. In: *Slovenská reč*, 2005, roč. 70, č. 4, s. 193 – 210.
- DOLNÍK, Juraj – MLACEK, Jozef – ŽIGO, Pavol: *Princípy jazyka*. Bratislava: Filozofická fakulta Univerzity Komenského 2003. 137 s.

- DVONČ, Ladislav: Osobitné tvary podstatných mien vo frazeologických jednotkách. In: *Kultúra slova*, 1978, roč. 12, č. 5, s. 135 – 139.
- DVONČ, Ladislav: *Dynamika slovenskej morfológie*. Bratislava: Veda 1984. 124 s.
- DVONČ, Ladislav: Rytmické krátenie v spisovnej slovenčine. In: *Slovenská reč*, 1998, roč. 63, č. 5, s. 291 – 299.
- Encyklopédia jazykovedy*. Red. J. Mistrik. Bratislava: Obzor 1993.
- FILIPOVIĆ, Rudolf: *Anglicizmi u hrvatskom ili srpskom jeziku: porijeklo – razvoj – značenje*. Zagreb: Jugoslovenska akademija znanosti i umjetnosti – Školska knjiga 1990. 336 s.
- FISIAK, Jacek: Zjawisko depluralizacji niektórych rzeczowników angielskich przez język polski. In: *Język polski*, 1961, roč. 41, s. 138 – 139.
- FURDÍK, Juraj: O slovotvorných príponách s gramatickou funkciou. In: *Slovenská reč*, 1967, roč. 32, č. 6, s. 242 – 245.
- FURDÍK, Juraj: Gramatický rod a zhoda v slovenčine a v maďarčine. In: *Z konfrontácie maďarčiny a slovenčiny*. Red. F. Sima. Bratislava: Slovenské pedagogické nakladateľstvo 1977, s. 21 – 59.
- FURDÍK, Juraj: O vzájomnom vzťahu slovotvorného a skloňovacieho systému (na príklade skloňovacích typov dlaň a kosť). In: *Slovenská reč*, 1981, roč. 46, č. 6, s. 353 – 359.
- FURDÍK, Juraj: Integračné procesy pri lexikálnych prevzatiach. In: *Jazykovedný časopis*, 1994, roč. 45, č. 2, s. 95 – 102.
- FURDÍK, Juraj: Pojem produktivity v slovotvorbe a v morfológii. In: *Jazykoveda v bibliografii. Bibliografia v jazykovede*. Ed. S. Ondrejovič. Bratislava: Veda 2002, s. 22 – 29.
- FURDÍK, Juraj: *Slovotvorná motivácia a jej jazykové funkcie*. Levoča: Modrý Peter 1993. 200 s.
- FURDÍK, Karol: Automatické generovanie vzorov slovenských substantív. In: *Jazykovedný časopis*, 1997, roč. 48, č. 1, s. 20 – 29.
- GARABÍK, Radovan: Frekvencia lem v Slovenskom národnom korpuse. [Rukopisný súbor v programe Microsoft Excel.]
- GIANITSOVÁ, Lucia: Pohľad na vývoj opisu deklinácie substantív mužského rodu v slovenských gramatikách. (Od Štúra po súčasnosť.) In: *Varia XI*. Zborník príspevkov z XI. kolokvia mladých jazykovedcov (Spišská Nová Ves, 28. – 30. 11. 2001). Ed. M. Šimková. Bratislava: SJS pri SAV 2004, s. 133 – 143.
- GIANITSOVÁ, Lucia: Pohľad na vývoj opisu deklinácie substantív ženského rodu v slovenských gramatikách. (Od Štúra po súčasnosť.) In: *Varia XII*. Zborník materiálov z XII. kolokvia mladých jazykovedcov (Modra-Piesok 4. – 6. 12. 2002). Red. M. Šimková. Bratislava: SJS pri SAV 2005, s. 103 – 114.
- HAUGEN, Einar: The Influence of English: A Transatlantic Perspective. In: *Folia Linguistica*, 1988, roč. 22, č. 1 – 2, s. 3 – 9.
- HORECKÝ, Ján: Model gramatického rodu v západoslovanských jazykoch. In: *Jazykovedný časopis*, 1966, roč. 17, č. 1, s. 3 – 12.

- HORECKÝ, Ján: Medzi prstami či medzi prstmi? In: *Kultúra slova*, 1998, roč. 32, č. 1, s. 55.
- HORECKÝ, Ján – BUZÁSSYOVÁ, Klára – BOSÁK, Ján a kol.: *Dynamika slovnej zásoby súčasnej slovenčiny*. 1. vyd. Bratislava: Veda 1989. 436 s.
- Internacionalizace v nové slovní zásobě*. Sborník příspěvků z konference. Praha, 16. – 18. června 2003. Eds. Z. Tichá – A. Rangelova. Praha: Ústav pro jazyk český AV ČR 2003. 239 s.
- Internacionalizácia v súčasných slovanských jazykoch: za a proti*. Zborník referátov z medzinárodného vedeckého sympózia konaného v Bratislave 9. – 11. 10. 1997. Ed. J. Bosák. Bratislava, Veda 1999. 166 s.
- IVIR, Vladimír: Lexicological and Translational Treatment of Internationalisms. In: *Folia Linguistica*, 1988, roč. 22, č. 1 – 2, s. 93 – 102.
- KARČOVÁ, Agáta – MAJCHRÁKOVÁ, Dana: Distribúcia prípon -mi, -ami v tvaroch maskulínnych substantív zakončených na konsonantické skupiny. In: *Sondy do morfosyntaktického výskumu slovenčiny na korpusovom materiáli*. Eds. M. Sokolová – M. Ivanová. Prešov: Filozofická fakulta Prešovskej univerzity v Prešove 2006, s. 155 – 175.
- KILARSKI, Marcin: The case of the unmarked gender in loanwords. In: *Studia Anglica Posnaniensia*, 1997, roč. 32, s. 89 – 99. Dostupné na: <<http://www.staff.amu.edu.pl/~kilarski/research/download/unmarked.pdf>>
- Komparacja współczesnych języków słowiańskich. 1. Słowotwórstwo. Nominacja*. Ed. I. Ohnheiser. Universität Innsbruck – Institut für Slawistik a Uniwersytet Opolski – Instytut Filologii Polskiej. Opole 2003. 541 s.
- KRÁL, Ábel: Preberanie cudzích slov do slovenčiny z hľadiska fonetiky a ortoepie. In: *Studia Academica Slovaca*. 7. Red. J. Mistrík. Bratislava: Alfa 1978, s. 201 – 215.
- KRÁL, Ábel: Pravidlá slovenskej výslovnosti. 3. vyd. Bratislava: Slovenské pedagogické nakladateľstvo 1996.
- KRÁL, Ábel: *Pravidlá slovenskej výslovnosti. (Systematika a výslovnostný slovník)*. Martin: Vydavateľstvo Matice slovenskej 2005. 423 s.
- KREJA, Bogusław: O tzv. depluralizacji w języku polskim. In: *Język polski*, 1963, roč. 43, č. 1 – 2, s. 27 – 36.
- Krátky slovník slovenského jazyka*. Red. J. Kačala – M. Pisárčiková. 2. vyd. Bratislava: Veda 1989. 3. vyd. 1997.
- MIKO, František: *Rod, číslo a pád podstatných mien*. Bratislava: Vydavateľstvo SAV 1962.
- MISTRÍK, Jozef: *Frekvencia slov v slovenčine*. Bratislava: Vydavateľstvo SAV 1969. 728 s.
- MISTRÍK, Jozef: *Retrográdny slovník slovenčiny*. Bratislava: Univerzita Komenského 1976. 736 s.
- Morfológia slovenského jazyka*. Red. J. Ružička. Bratislava: Vydavateľstvo SAV 1966. 896 s.
- Najnowsze dzieje języków słowiańskich. Slovenský jazyk*. Red. J. Bosák. Opole: Uniwersytet Opolski – Instytut Filologii Polskiej 1998. 168 s.

- OLOŠTIAK, Martin: Obohacovanie lexikálnej zásoby z pohľadu teórie lexikálnej motivácie. In: *Varia XIV*. Zborník materiálov z XIV. kolokvia mladých jazykovedcov (Nitra – Šintava 8. – 10. 12. 2004). Zost. M. Olšiak. Bratislava: Slovenská jazykovedná spoločnosť pri SAV – Katedra slovenského jazyka FF UKF v Nitre 2006, s. 184 – 189.
- OLOŠTIAK, Martin (2007a): *Jazykovoštruktúrny a komunikačno-pragmatický status vlastného mena (adaptácia anglických proprií v slovenčine)*. Prešov: FF PU v Prešove 2007. 226 s.
- OLOŠTIAK, Martin (2007b): Slovtvorná motivácia a morfológická motivácia (o vzťahu slovtvorných a morfológických kategórií). In: *Sprachliche Kategorien und die slawische Wortbildung*. Berlin 14. – 17. 11. 2005. Ed. H. Burkhardt – A. Nagórko. Hildesheim – Zürich – New York: Georg Olms Verlag 2007, s. 287 – 306.
- OLOŠTIAK, Martin (2007c): Interlingválna a slovtvorná motivácia. In: *Jazykovedný časopis*, 2007, roč. 58, č. 2, s. 103 – 112.
- OLOŠTIAK, Martin – BILÁ, Magdaléna – TIMKOVÁ, Renáta: *Slovník anglických vlastných mien v slovenčine*. Bratislava: Kniha-spoločník 2006. 266 s.
- OLOŠTIAK, Martin – GIANITSOVÁ-OLOŠTIAKOVÁ, Lucia: *Výber reprezentantov deklinačných typov*. Košice – Prešov 2006: 20 rkp. s.
- ONDREJOVIČ, Slavo: Sociolingvistický vs. normativistický pohľad na jazyk. In: *Slovenčina na konci 20. storočia, jej normy a perspektívy*. Ed. S. Ondrejovič. Bratislava: Veda 1997, s. 54 – 60.
- ONDRUS, Pavol – HORECKÝ, Ján – FURDÍK, Juraj: *Súčasný slovenský spisovný jazyk. Lexikológia*. Bratislava: Slovenské pedagogické nakladateľstvo 1980. 232 s.
- ORAVEC, Ján – BAJZÍKOVÁ, Eugénia – FURDÍK, Juraj: *Súčasný slovenský spisovný jazyk. Morfológia*. 2. vyd. Bratislava: Slovenské pedagogické nakladateľstvo 1988. 232 s.
- ORGOŇOVÁ, Oľga: *Galicizmy v slovenčine*. Bratislava: Stimul 1998. 125 s.
- PÁLEŠ, Emil: *SAPFO – Parafrázovač slovenčiny*. Bratislava: JÚLŠ SAV 1993. 240 s.
- PALKOVIČ, Konštantín: Zmena gramatických kategórií pri prevzatých slovách. In: *Slovenská reč*, 1978, roč. 43, č. 5, s. 281 – 286.
- Pravidlá slovenského pravopisu*. 3., uprav. a dopl. vyd. Bratislava: Veda 2000.
- SABOL, Ján: *Syntetická fonologická teória*. Bratislava: Jazykovedný ústav Ľudovíta Štúra SAV 1989.
- SABOL, Ján: K teórii jazykovej interferencie. In: *Jazykovedný časopis*, 1993, roč. 44, č. 2, s. 87 – 91.
- SABOL, Ján: Slovenská slabika. (Náčrt problematiky.) In: *Studia Academica Slovaca*. 23. Red. J. Mlacek. Bratislava: Stimul 1994, s. 214 – 224.
- SEKVENT, Karel: *Ako používať francúzske vlastné mená v spisovnej slovenčine*. Prešov: Náuka 2002. 111 s.
- SLANČOVÁ, Daniela – SOKOLOVÁ, Miloslava: Variety hovorenej podoby slovenčiny. In: *Studia Academica Slovaca*. 23. Red. J. Mlacek. Bratislava: Stimul 1994, s. 225 – 240.

- Slovenský národný korpus* – Verzia prim-2.1-prim-public-all. Bratislava: Jazykovedný ústav Ľ. Štúra SAV 2006. Dostupný z WWW: <http://korpus.juls.savba.sk>.
- Slovenský národný korpus* – Verzia prim-3.0-prim-public-all. Bratislava: Jazykovedný ústav Ľ. Štúra SAV 2006. Dostupný z WWW: <http://korpus.juls.savba.sk>.
- Slovník cudzích slov. Akademický.* Prel. Ľ. Balážová, J. Bosák a kol. 2., dopl. a uprav. slov. vyd. Bratislava: Slovenské pedagogické nakladateľstvo 2005.
- Slovník slovenského jazyka.* I. – VI. zv. Red. Š. Peciar. Bratislava: Vydavateľstvo SAV 1959 – 1968.
- SOKOLOVÁ, Miloslava: Netradične o deklinačnom systéme substantív v slovenčine. In: *Slovenský jazyk a literatúra v škole*, 1994/95, roč. 51, č. 5 – 6, s. 136 – 141.
- SOKOLOVÁ, Miloslava: *Kapitolky zo slovenskej morfológie*. Prešov: Slovacontact 1995. 178 s.
- SOKOLOVÁ, Miloslava: Morfologická stránka vlastného mena. In: *12. slovenská onomastická konferencia a 6. seminár „Onomastika a škola“*. Red. M. Majtán, F. Ruščák. Prešov: Pedagogická fakulta UPJŠ – Jazykovedný ústav Ľ. Štúra SAV 1996, s. 22 – 33.
- SOKOLOVÁ, Miloslava: Alternácie v spisovnej slovenčine. In: *Človek a jeho jazyk. I. Jazyk ako fenomén kultúry*. Na počesť profesora Jána Horeckého. Ed. K. Buzássyová. Bratislava: Veda 2000, s. 417 – 444.
- SOKOLOVÁ, Miloslava: *Nový deklinačný systém slovenských substantív*. Prešov: Filozofická fakulta Prešovskej univerzity v Prešove 2007.
- SOKOLOVÁ, Miloslava – MOŠKO, Gustáv – ŠIMON, František – BENKO, Vladimír: *Morfematický slovník slovenčiny*. Prešov: Náuka 1999. 530 s.
- SOKOLOVÁ, Miloslava – OLOŠTIAK, Martin – IVANOVÁ, Martina et al.: *Slovník koreňových morfém slovenčiny*. 1. vyd. Prešov: Filozofická fakulta Prešovskej univerzity v Prešove 2005. 584 s.
- SØRENSEN, Knud: On Anglicisms in Danish. In: *English in contact with other languages*. Studies in honour of Broder Carstensen on the occasion of his 60th birthday. Eds. W. Viereck – W. D. Bald. Budapest: Akadémiai Kiadó 1986, s. 31 – 49.
- SVOBODOVÁ, Diana: *Internacionalizace slovní zásoby současné češtiny*. Ostrava: Pedagogická fakulta Ostravské univerzity v Ostravě 2007. 142 s.
- ŠALING, Samo – IVANOVÁ-ŠALINGOVÁ, Mária – MANÍKOVÁ, Zuzana: *Veľký slovník cudzích slov*. 2., revid. a uprav. vyd. Bratislava – Veľký Šariš: Vydavateľstvo SAMO 2000.
- ŠIKRA, Juraj: Lexikálna homonymia. In: *Jazykovedný časopis*, 1992, roč. 43, č. 1, s. 13 – 25.
- WACHTARCZYKOVÁ, Jana: Internacionalizácia jazykového systému ako synergický jav. In: *Internacionalizácia v súčasných slovanských jazykoch. Za a proti*. Red. J. Bosák. Bratislava: Veda 1999, s. 147 – 156.
- WASZAKOWA, Krystyna: *Przejawy internacionalizacji w słowotwórstwie współczesnej polszczyzny*. Warszawa: Wydawnictwa Uniwersytetu Warszawskiego 2005. 266 s.

SUMMARY

Key words: Slovak language, loanwords, appellatives, declension, morphological adoption, trans-morphologization, trans-genderization, trans-numerization, trans-declension.

The present monograph *Declension of Loan Substantives in Slovak* is a part/outcome of the research project entitled *The New Slovak Declension System* and is closely related to the monograph *The New Declension System of Slovak Substantives* (Sokolová, 2007).

The material basis of the research is represented by the corpus of lexical items taken/selected from the *Dictionary of Loanwords* (2nd edition, 2005) comprising 34 938 entries. The speech realization of particular grammatical forms contained in the material basis was tested in the database of the Slovak National Corpus and in internet resources as well.

The first chapter of the monograph gives general information about the contacts of the Slovak language with other languages (as a result of which its word stock contains loanwords adopted from more than one hundred languages). One of the major problems connected with loanwords is the issue of their adoption in the recipient language that is carried out on several levels including phonology, morphology, word-formation, semantics, stylistics and orthography. The present work is focused on the morphological adoption (called trans-morphologization) defined as the transition of particular morphological categories from L_1 into L_2 . With regard to foreign nouns the categories of gender (trans-genderization), number (trans-numerization) and case (trans-declension) are taken into account. In the present monograph major attention is paid to the declension.

The second chapter introduces the methodological background of the work. Substantival declension is treated from a new point of view based on the theory proposed by M. Sokolová (2007). The objective of this new approach is, by implementing a hierarchically organized set of rules, to integrate a particular lexeme into clearly-cut types of declension without marked exceptions.

On the basis of three categories (gender, animate/inanimate and person/non-person) substantives fall into four groups (called macro-groups): animate masculines, inanimate masculines, feminines and neuters. On the basis of the categories of flexion/non-flexion and substantive/non-substantive form, nouns falling into the four above-mentioned macro-groups are subdivided into three types of declension: noun declension, adjectival declension and indeclinable forms.

The functioning of noun declension is controlled by the following factors: semantics, word-formation, grammar, sound system, orthoepy, orthography, morphonology and diachrony.

The classification of declension of Slovak nouns can be carried out on several levels:

- on the level of macro-groups where the categories of gender and animateness are relevant;

- relations among grammatical morphemes (on the level of or within macro-groups); e.g. animate masculines (Asg $\equiv$ Gsg) versus inanimate masculines (Nsg $\equiv$ Asg);

- within the scope of macro-groups three types of grammatical morphemes are relevant: the *determining morphemes* that characterize the *declension classes*, the *differentiating morphemes* that characterize the *declension models* (i.e. declension paradigms) and the *variant morphemes* that characterize *declension sub-models*.

The hierarchy of and relations within the factors that classify declension are transparently displayed by means of the so-called declension algorithms.

The third chapter provides a more detailed analysis of trans-genderization and trans-numerization as the processes closely connected with trans-declension.

The core of the monograph is represented by the fourth chapter that brings an extended analysis of trans-declension within four macro-groups: (1) Animate masculine nouns: substantival declension includes 4 declension classes (and 8 models plus 5 sub-models); adjectival declension includes 2 declension classes (2 models) and indeclinable items. (2) Inanimate masculine nouns: substantival declension includes 2 declension classes (and 8 models plus 6 sub-models); adjectival declension includes 1 declension class (1 model and 1 sub-model) and indeclinable items. (3) Feminine nouns: substantival declension includes five declension classes (and 8 models plus 4 sub-models); adjectival declension includes one declension class (1 model and 1 sub-model) and indeclinable items. (3) Neuter nouns: substantival declension including two declension classes (and 8 models plus 6 sub-models); adjectival declension includes one declension class (1 model and 1 sub-model) and indeclinable items. Special attention is paid to the so-called declension *oscillation* that refers to the variability of the morphological (declension) adaptation. Three kinds of oscillation are distinguished: parallel, combined and variant declension.

Translated by Magdaléna Bilá and Martin Ološtiak